

Alaikäisen asianomistajan asema rikosprosessissa

Anniina Purje

2022 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Alaikäisen asianomistajan asema rikosprosessissa

Annina Purje
Liiketalous,
oikeudellinen osaaminen
Opinnäytetyö
11/2022

Anniina Purje

Alaikäisen asianomistajan asema rikosprosessissa

Vuosi 2022 Sivumäärä 79

Opinnäytetyön tavoitteena on tarkastella alaikäisen asianomistajan asemaa asianomistajana rikosprosessissa sen eri vaiheissa. Työssä selvitetään rikosprosessia ja sen vaiheita yleisesti keskittyen alaikäisyydestä seuraaviin erityispiirteisiin eri vaiheissa. Työssä syvennytään muun muassa puhevaltaan ja edustukseen liittyviin kysymyksiin sekä siihen, mitä erityispiirteitä liittyy lapsen kohteluun ja kuulemiseen rikosprosessissa. Työssä selvitetään, minkälaisia näytöllisiä ja kuulemiseen liittyviä ongelmia lapsia koskevissa rikoksissa voi esiintyä. Työssä otetaan katsaus siihen, minkälaisia rikoksia perheen sisällä tapahtuu lapseen kohdistuen ja analysoidaan käsiteltyihin teemoihin liittyvää oikeuskäytäntöä sekä miten lapsi oirehtii esimerkiksi seksuaalirikoksen uhrina. Perheensisäisten rikosten yhteydessä käsitellään lapsen ruumiillisen kurittamisen kieltoa, joka on ollut voimassa 1980-luvulta saakka. Lain, esitöiden, oikeuskäytännön, artikkeleiden ja oikeuskirjallisuuden avulla selvitetään, miten alaikäisen asianomistajan oikeudet toteutuvat rikosprosessissa ja kuinka lasta kohdellaan prosessin eri vaiheissa.

Työssä analysoidaan keskeisenä teemana rikosprosessin keston merkitystä ja viiveiden mahdollisia syitä sekä millä tavoin kesto voidaan lyhentää tai minkälaisia lainsäädännöllisiä toimenpiteitä on tehty prosessin jouduttamiseksi. Viiveitä tarkastellaan erityisesti lapsen näkökulmasta. Rikosprosessissa vaaditaan eri viranomaisten yhteistyötä esimerkiksi edunvalvojan määräämisessä, mikä voi vaikuttaa prosessiin joko nopeuttavasti tai hidastavasti. Lopuksi selvitetään pääpiirteittäin valmisteilla olevaa lakimuutosta, jonka myötä ne rikosasiat, joissa on alaikäinen asianomistaja, tulisi käsitellä esitutkinnassa ja syyttäjällä kiireellisesti ja tuomioistuimessa 30 päivän kuluessa syytteen nostosta.

Asiasanat: rikosprosessi, prosessin viive, alaikäinen, asianomistaja, edunvalvojan sijainen

Anniina Purje

Underage victim of crime in criminal process

Year

2022

Pages

79

The aim of the thesis was to examine the position of an underage crime victim as a party in criminal proceedings at different stages. The work examines the criminal process and its stages in general, focusing on the special features brought by minors at different stages. The work also explores issues related to the right to speak and representation, as well as what special features are associated with the treatment and hearing of a child in criminal proceedings. The work explores the problems that can occur in crimes involving children concerning hearing or evidence. The work offers an overview of different types of crimes that occur within the family against the child and analyzes the jurisprudence related to the discussed themes and how the child might behave as a victim of a sexual crime, for example. In connection with crimes within the family, the ban on violence against children, which has been in force since the 1980s, is discussed. With the help of the law, precedents, legal practice, articles, and legal literature, the thesis examines how the rights of the minor victim of crime are ensured in the criminal process and how the child is treated at the different stages of the process.

One essential theme of the work is the analysis of the importance of the duration of the criminal process and the possible causes of delays. Moreover, the thesis examines how the duration of the criminal process can be shortened and what efforts have been made to shorten it. Delays are scrutinized especially from the child's point of view. In the criminal process, cooperation between different authorities is required, for example, in appointing a guardian, which can affect the process either speeding it up or slowing it down. Finally, the law amendment being prepared will be clarified, according to which those criminal cases with a minor involved should be processed in the preliminary investigation and by the prosecutor urgently and in court within 30 days of the indictment.

Keywords: criminal process, delay in criminal process, underage, victim of crime, substitute of guardian

Sisällys

1	Johdanto.....	10
2	Opinnäytetyön tavoite ja tutkimusmenetelmä.....	11
3	Rikosprosessi	13
3.1	Esitutkinta.....	15
3.2	Syytteen nostaminen	18
3.2.1	Syyttäjän velvollisuus ajaa asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia 20	
3.2.2	Asianomistajan syyteoikeudesta	21
3.3	Asianomistajan oikeus avustajaan	22
3.4	Asian käsittely käräjäoikeudessa.....	23
3.5	Rikosasian sovittelu rikosprosessin vaihtoehtona	24
4	Alaikäinen asianomistaja	25
4.1	Lapsen etu ja lapsen oikeudet	28
4.2	Lapsen puhevallan käyttäminen.....	30
4.3	Edunvalvojan sijainen	32
4.4	Lapsi seksuaalirikoksen uhrina	34
4.5	Alaikäisen vanhempi rikosentekijänä	36
4.6	Lapsen kuuleminen rikosprosessissa	41
4.6.1	Menettely lapsen kuulemisessa	42
4.6.2	Tallenteen käyttö tuomioistuimessa	44
4.7	Näytöstä lapseen kohdistuvissa rikoksissa.....	45
4.7.1	Näytölliset ongelmat	46
4.7.2	Muisti	48
4.8	Vaatimusten esittäminen	50
4.9	Tuomittujen korvausten vaatiminen	54
5	Eriyiskysymyksiä	55
5.1	Tukipalvelut rikoksen uhrille	56
5.2	Oikeusapu	56
5.3	Rikosprosessin kesto	58
5.3.1	Kansainvälinen sääntely ja virallistahojen kannanotot.....	58
5.3.2	Joutuisan käsittelyn merkitys.....	59
5.3.3	Viiveistä.....	61
5.3.4	Alaikäisiä koskevien rikosten käsittely	62
5.4	Tilastotietoa käsittelyajoista	65
6	Yhteenveto	67
	Lähteet.....	73

Kuviot	79
--------------	----

Säädösluettelo

Esitutkintalaki (805/2011)

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2012/29/EU, annettu 25 päivänä lokakuuta 2012, rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäätöksen 2001/220/YOS korvaamisesta

Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä (197/2002)

Laki holhoustoimesta (442/1999)

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)

Laki lapsiasiavaltuutetusta (1221/2004)

Laki luvansaaneista oikeudenkäyntiavustajista (715/2011)

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997)

Laki oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä (362/2009)

Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta (1015/2005)

Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (394/2011)

Laki syyttäjälaitoksesta (32/2019)

Lastensuojelulaki (417/2007)

Oikeudenkäymiskaari (4/1734)

Oikeusapulaki (257/2002)

Rikoslaki (39/1889)

Rikosvahinkolaki (1204/2005)

Ruotsin oikeudenkäymiskaari Rättegångsbalk (70/1942)

Suomen perustuslaki (731/1999)

Tuomioistuinmaksulaki (1455/2015)

Ulosottokaari (705/2007)

Vahingonkorvauslaki (412/1974)

Valtioneuvoston asetus oikeusavusta (388/2002)

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimus (60/1991)

Yleissopimus lapsen oikeuksista (59/1991)

1 Johdanto

Tässä opinnäytetyössä selvitetään ja analysoidaan alle 18-vuotiaan asianomistajan asemaa ja oikeusturvan toteutumista rikosprosessissa. Asianomistajan asemaa tarkastellaan yleisellä tasolla, minkä lisäksi analysoidaan alaikäisyydestä prosessiin seuraavia erityispiirteitä rikosprosessissa. Jo rikosprosessin alusta alkaen havaitaan erityisiä toimintatapoja, kun asianomistaja on alaikäinen (esimerkiksi lapsen kuulemista koskevat esitutkintalain (805/2011) säännökset)¹. Kuten jäljempänä tarkemmin ilmenee, myös lapsen iällä on monissa tilanteissa merkitystä sille, miten tätä kohdellaan.² Alaikäisiä koskevissa asioissa keskeistä on tarkastella lapsen oikeuksiin liittyviä asioita, mihin otetaan työssä katsaus kansainvälisestäkin säännellyn lapsen edun käsitteen kautta. Asianomistaja on joutunut rikoksen uhriksi, ja on tärkeää selvittää, mitä oikeuksia tällä on uhriksi jouduttuaan. Erityisesti lapsi tarvitsee muita (aikuisia) voidakseen toteuttaa oikeuksiaan.³ Lapsen ollessa osana rikosprosessia keskeistä on lapsen oikeuksien suojeleminen, joka on kansainvälisestäkin säädetty viranomaisten tehtäväksi (esim. YK:n lapsen oikeuksien sopimus 88/2011). Prosessinäkökulmasta tarkastellaan myös todistelua ja lapsen kertomuksen luotettavuutta ja käsitellään muistin toimintaa.⁴ Tarkemmin selvitetään myös lapsen asemaa seksuaalirikoksen uhrina ja analysoidaan seksuaalirikoksiin liittyvää oikeuskäytäntöä.

Aihetta on selvitetty työssä rikosoikeuden keskeisten säädösten kautta syventäen rikosoikeudellisen, rikosprosessioikeudellisen ja lapsioikeudellisen oikeuskirjallisuuden ja artikkeleiden sekä tutkimusten avulla. Keskeisinä näkökulmina analysoidaan lapsen puhevallan käyttöä,

¹ Esitutkintalaissa säädetään muun muassa lasten kohtelusta esitutkinnassa 4 luvun 7 §:ssä, jonka mukaan muun muassa alle 18-vuotiaisiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet täytyisi mahdollisuuksien mukaan tehdä erityisesti perehtyneen tutkijan toimesta. Vajaavaltaisen laillisen edustajan läsnäolosta kuulustelussa säädetään esitutkintalain 7 luvun 14 §:ssä, jonka mukaan alle 15-vuotiaan kuulustelussa saa olla läsnä tämän huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Yli 15-vuotiaan kuulustelua koskee 2 momentin säännös, jonka mukaisesti laillinen edustaja voi olla läsnä kuulustelussa niissä tapauksissa, joissa tämä saisi käyttää vajaavaltaisen puhevaltaa tämän sijasta tai ohella.

² Esimerkiksi aivan pienen lapsen kohtelussa esitutkinnassa täytyisi päästä kuulemaan lasta mahdollisimman pian tapahtuman jälkeen, jolloin lapsen kertomukseen ei ole ehditty vaikuttaa johdattelemalla ja lapsi muistaa asiat parhaiten. Ks. esim. Hirvelä 1997, 103; Korkman 2022, 194. Alle 15-vuotiaan lapsen kohdalla tulee pohdittavaksi puhevaltaan liittyvät kysymykset. Alle 15-vuotiaan puhevaltaa käyttää oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 12 luvun 1 §:n mukaan huoltaja tai muu laillinen edustaja. 15 vuotta täyttäneiden lasten kohdalla, jos asia liittyy sellaiseen omaisuuteen, johon vajaavaltaisella on vallintaoikeus, tämä voi käyttää itse tai huoltajansa rinnalla puhevaltaa.

³ Hakalehto 2011, 510.

⁴ Rikosprosessissa ongelmallista muistamisen kannalta on muun muassa se, että prosessi kestää usein pitkään ja ihmisen on vaikeaa muistaa yksityiskohtia tapahtuneesta pitkän ajan jälkeen. Erityisesti, jos asianosaista kuullaan rikosasian pääkäsitelyssä pitkän ajan jälkeen, muistikuvat ovat voineet heiketä merkittävästikin. Ks. Korkman 2022, 9-10.

edunvalvojan sijaisen määräämistä, näytöllisiä ongelmia lasta koskevista rikoksista, rikosprosessien viiveitä sekä viiveiden merkitystä ja mahdollisia syitä. Prosessin viiveet ovat keskeinen seikka, josta Suomi on saanut kansainvälisellä tasolla huomautuksia.⁵ Prosessien viiveiden selvittämiseksi on nostettu esille käräjäoikeuksien työtilastoa vuodelta 2021 sekä viiveitä tutkinut Valtioneuvoston selvitys vuodelta 2021. Työssä analysoidaan mahdollisia syitä viiveiden aiheutumiselle ja analysoidaan mitä toimenpiteitä prosessin jouduttamiseksi on tehty esittäen lopuksi kehitysehdotuksia, miten viiveitä voitaisiin vielä pyrkiä lyhentämään.

Työ etenee siten, että aluksi tarkastellaan rikosprosessin eri vaiheita. Jokaisen vaiheen kohdalla syvennytään alaikäisen asianomistajan rooliin. Rikosprosessin läpikäynnin jälkeen edetään asianomistajan asemaan syvällisemmin aloittaen asianomistaja -käsitteen määrittelystä. Tämän jälkeen edetään alaikäisnäkökulmasta selvittäen muun muassa puhevaltaa, edustamiseen sekä kuulemiseen ja vaatimusten esittämiseen liittyvää lainsäädäntöä ja menettelytapoja. Lisäksi selvitetään tarkemmin lapsen kertomuksen näytöllisiä ongelmia sekä lapsen asemaa seksuaalirikoksissa ja vanhemman lapseensa kohdistavia rikoksia. Lopuksi tutkitaan ja tarkastellaan erityiskysymyksiä, kuten rikoksen uhrin tukipalveluita, oikeusapua ja prosessin viiveitä. Yhteenvetokappaleessa vedetään keskeisimmät asiat yhteen.

2 Opinnäytetyön tavoite ja tutkimusmenetelmä

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on selvittää ja analysoida minkälaisia erityispiirteitä liittyy alaikäisen asianomistajan rooliin rikosprosessissa. Tavoitteena on nostaa esille tärkeitä näkökulmia kuten lapsen puhevallan käyttäminen, edun valvominen, kuulemista koskevat menettelyt, näytölliset ongelmat ja rikosprosessin viiveiden merkitys. Opinnäytetyössä käydään lain näkökulmasta läpi rikosprosessin eri vaiheita sekä sitä, miten alaikäinen asianomistaja voi ajaa vaatimuksiaan esitutkinnassa ja tuomioistuimessa, kuka lasta edustaa ja kuka käyttää puhevaltaa ja miten lasta kohdellaan rikosprosessissa. Aiheisiin syvennytään lain, lain esitöiden, oikeustapausten ja oikeuskirjallisuuden avulla.

Työssä selvitetään ja analysoidaan rikosprosessia ja etenkin asianomistajan asemaa keskittyen alaikäiseen asianomistajaan. Työssä selvitetään, mitä tarkoittaa, kun asianomistaja on alaikäinen ja minkälaisia erityispiirteitä rikosprosessiin liittyy, kun rikoksen uhri on alaikäinen lapsi. Jäljempänä ilmenevin tavoin on otettava huomioon esimerkiksi lapsen etu ja prosessin ajallinen kesto. Lyhyesti tarkastellaan myös rikosasioiden sovittelua rikosprosessin vaihtoehtona. Lapsen kuulemisessa ja lapsen kanssa asioimisessa on huomioitava erilaisia asioita verrattuna täysi-ikäiseen henkilöön. Iästään riippuen lapsi ei yleensä käytä puhevaltaansa

⁵ Esim. jäljempänä tarkemmin käsiteltävä F ja M v. Suomi 17.7.2007 (Application no. 22508/02).

itsenäisesti, vaan tällä on rinnakkainen puhevalta edunvalvojan tai huoltajan rinnalla kuten oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:ssä säädetään. Lapsen liittyvien asioiden käsittelyssä on aina otettava huomioon lapsen etu, johon otetaan opinnäytetyössä katsaus.⁶

Opinnäytetyössä selvitetään relevanttia lainsäädäntöä ja aiheeseen liittyvää oikeuskirjallisuutta. Aiheen kannalta keskeistä lainsäädäntöä on muun muassa esitutkintalaki, rikoslaki (39/1889), oikeudenkäymiskaari ja laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997), joka sisältää prosessisäännöksiä, eli säännöksiä siitä, miten oikeusprosessissa tulee toimia. Lasten oikeuksia suojelevat YK:n lapsen oikeuksien sopimus ja Suomen lait, kuten lastensuojelulaki (417/2007). Lapsen oikeuksien toteutumista valvovat Suomessa eduskunnan oikeusasiamies ja lapsiasiavaltuutettu, joiden toimintaa sääntelee laki eduskunnan oikeusasiamiehestä (197/2002) ja laki lapsiasiavaltuutetusta (1221/2004). Lainsäädäntö ei varsinaisesti anna tiettyjä aikaraameja sille, kuinka nopeasti rikosasia yleisesti ottaen tulee käsitellä. Sitä kuitenkin koskee perustuslailla (731/1999) jokaiselle turvattu oikeus saada asiansa käsitellyksi kohtuullisessa ajassa (21 §).

Tutkimusmenetelmä on lainopillinen. Lainoppi eli oikeusdogmatiikka tutkii voimassa olevaa oikeutta. Lainoppi tuottaa normatiivista tietoa normeista ja selvittää voimassa olevan oikeuden sisältöä kussakin tapauksessa tuottaen tulkintasuosituksia normeista.⁷ Sillä on myös voimassa olevaa oikeutta systematisoiva funktio. Systematisointia tehdään yleensä esimerkiksi käsitteillä, oikeusperiaatteilla ja teoreettisilla rakennelmilla.⁸ Opinnäytetyössä selvitetään rikosprosessia voimassa olevan oikeuden ja esitöiden avulla ja systematisoidaan säännöksiä selkeän kokonaisuuden muodostamiseksi. Normien sisältöä selvennetään ja tulkitaan tarkemmin esitöiden ja oikeuskirjallisuuden avulla.

Lainoppi tuottaa oikeusnormeista normikannanottoja ja tulkintakannanottoja. Normikannanotoissa on kyse siitä, mitkä oikeusnormit kuuluvat voimassa olevaan oikeuteen. Tulkintakannanotoilla viitataan siihen, mikä oikeusnormin sisältö todellisuudessa on, kun sen merkitystä tulkitaan.⁹ Lainopin systematisointi kehittää käsitteitä ja oikeusperiaatteita. Lainoppi systematisoi oikeusnormeja esimerkiksi eri oikeudenalojen muodossa.¹⁰ Jäsentäminen auttaa esimerkiksi lain soveltajaa löytämään etsimänsä aineiston oikeusnormien joukosta ja ymmärtämään oikeusjärjestyksen kokonaisuuden.¹¹ Edelleen lainopin tehtävänä on antaa vastaus siihen kysymykseen, kuinka käsillä olevassa tilanteessa tulisi toimia voimassa olevan oikeuden

⁶ Hakalehto 2018, 96.

⁷ Hirvonen 2011, 21-23.

⁸ Hirvonen 2011, 25.

⁹ Hirvonen 2011, 22.

¹⁰ Hirvonen 2011, 25.

¹¹ Husa 2008, 20-21.

mukaan.¹² Työssä systematisoidaan rikosprosessuaalista lainsäädäntöä järkeviin kokonaisuuksiin ja määritellään keskeiset käsitteet.

Tutkimuskysymyksinä työssä vastataan siihen, mitä lapsiasianomistajan asemassa on otettava huomioon eri rikosprosessin vaiheissa, miten lasta kohdellaan prosessissa ja mikä merkitys prosessin viiveillä on erityisesti, kun prosessissa on mukana lapsi. Opinnäytetyö toimii esimerkiksi aiheesta kiinnostuneelle kattavana tietopakettina alaikäisen asianomistajan asemasta rikosprosessin aikana.

3 Rikosprosessi

Rikosprosessiksi kutsutaan oikeudenkäyntiä rikosasioissa. Keskeinen rikosprosessin menettelyä sääntelevä prosessisäädös on oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettu laki. Rikosprosessissa on kyse väitetyn rikoksen selvittämisestä, jossa rikoksesta epäillylle vaaditaan rangaistusta rikoksesta. Laajimmillaan rikosprosessin voidaan katsoa ulottuvan tuomioistuimen ratkaisusta tuomioistuimessa tapahtuvaa oikeudenkäyntiä edeltävään aikaan eli esitutkintaan ja syyteharkintaan.¹³

Prosessi alkaa rikokseksi epäillyn tapahtuman johdosta tehdystä rikosilmoituksesta.¹⁴ Esitutkintalain 3 luvun 1 §:n mukaan esitutkintaviranomaiselle tehty rikosilmoitus on aina kirjattava. Rikosilmoituksen kirjaamisen jälkeen alkaa esitutkinta, jos esitutkinnan aloittamisen edellytykset täyttyvät 3 luvun 3 §:ssä säädetysti. Esitutkinnan jälkeen asia toimitetaan syyttäjälle syyteharkintaan esitutkintalain 10 luvun 2 §:n mukaisesti. Syyttäjän nostettua syytteen asia etenee käräjäoikeuteen, jossa asia voidaan käsitellä kirjallisessa menettelyssä¹⁵ tai järjestää suullinen istuntokäsittely kuten oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa säädetään¹⁶ ja aikanaan annetaan tuomio.

Rikosprosessi alkaa yleensä rikoksen uhrin tekemästä esitutkintalain 3 luvun 1 §:n mukaisesta rikosilmoituksesta. Lastensuojelulain 25 §:n 2 momentissa säädetään muun muassa sosiaali- ja terveydenhuollon, opetustoimen ym. palveluksessa olevien velvollisuudesta tehdä poliisille ilmoitus, jos tällä on tehtävissään tietoon tulleiden seikkojen perusteella syytä epäillä

¹² Husa 2008, 20.

¹³ Virolainen & Vuorenmaa 2021, 65.

¹⁴ Ojala 2012, 9.

¹⁵ Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 a luvussa säädetään kirjallisen menettelyn edellytyksistä, joista yksi on vastaajan suostumus asian kirjalliseen käsittelyyn.

¹⁶ Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa toimii prosessilakina rikosasioissa ja sisältää säännökset, joiden mukaan prosessia käydään. Laissa on säännöksiä esimerkiksi asianosaisen avustamisesta (2 luku), yksityisoikeudellisen vaatimuksen esittämisestä (3 luku), syytteen vireillepanosta (5 luku) ja pääkäsittelystä (6 luku).

lapsen kohdistetun rikoslain 20 luvussa tarkoitettu seksuaalirikos tai rikoslain 21 luvussa tarkoitettu ”henkeen ja terveyteen kohdistuva rikoksena rangaistava teko, josta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta”. Näin ollen alaikäisten kohdalla prosessi saattaa alkaa esimerkiksi, kun alaikäinen kertoo terveydenhoitajalle kohdanneensa kotona tai muualla väkivaltaa. Terveydenhoitajan velvollisuus on edellä todetusti tehdä asiasta rikosilmoitus.

Seksuaalisen hyväksikäytön epäily voi herätä esimerkiksi lapsen kertoman johdosta, läheisen aikuisen kuten päiväkodin henkilökunnan tai opettajan huolesta, muusta lapsen hyvinvoinnista tai jonkin muun tutkimuksen yhteydessä.¹⁷ Hallituksen esityksen (164/2014) eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi mukaan ilmoitusvelvollisuus poliisille syntyy, kun lastensuojelulain mukainen 25 §:n 2 momentin mukainen ”syytä epäillä”-kynnys ylittyy.¹⁸ Yleensä rikosilmoituksen tekee rikoksella loukattu henkilö. Kun rikos on kohdistunut alaikäiseen, tilanteesta riippuen rikosilmoituksen voi tehdä myös alaikäisen edunvalvojana toimiva vanhempi tai joku sosiaali- ja terveydenhuollon viranomainen kuten lastensuojelulain 25 §:n 2 momentissa säädetään.¹⁹ Erityisesti kun kyse on pienestä lapsesta, lapsi ei kykene tekemään rikosilmoitusta itse.²⁰

Rikosprosessissa on mukana eri tahoja ja asianosaisia. Rikosprosessin asianosaisia ovat pääasiassa esitutkintalain 2 luvun 5 §:n mukaan syytetty eli vastaaja, rikoksella loukattu henkilö eli asianomistaja sekä mahdolliset todistajat ja syyttäjät. Kun rikoksen kohteena on alaikäinen lapsi, hänen vanhemmillaan on yleensä mahdollisuus halutessaan tulla kuulluksi, sillä vanhempi käyttää oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:n mukaisesti lapsen puhevaltaa. Esitutkintalain 11 luvun 4 §:n nojalla voidaan lisäksi kuulla asiantuntijaa.

Asianomistajan käsitteeseen palataan myöhemmin tarkemmin luvussa 4, mutta lyhyenä alustuksena mainittakoon, että hallituksen esityksessä (222/2010) eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi todetusti asianomistajan käsitettä ei ole varsinaisesti määritelty laissa.²¹ Näin ollen asianomistajan käsite määräytyy oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa.²² Asianomistajan käsitettä voidaan hahmotella oikeushyvä -käsitteen avulla pohtimalla, kuka on loukatun oikeushyvän haltija tai kenelle on syntynyt yksityisoikeudellinen vaade.²³ Vastaajan käsitettä voidaan lähestyä tunnistamalla prosessissa se asianosainen, johon kohdistetaan vaatimuksia. Vastaajaa voidaan nimittää myös syytetyksi tai rikoksesta epäillyksi

¹⁷ Hirvelä 2006, 317; Ojala 2012, 9.

¹⁸ HE 164/2014 vp., 145; Fagerlund & Toivonen 2021, 17.

¹⁹ Hirvelä 2006, 326.

²⁰ Ojala 2012, 9.

²¹ HE 222/2010 vp., 170.

²² Helenius 2021, 424.

²³ Helenius 2021, 425. Rikosoikeuden oikeushyväopin mukaisesti rangaistussäännösten on tarkoitus suojella intressejä eli oikeushyviä.

riippuen siitä mitä halutaan korostaa. Nimike ”syytetty” korostaa, että henkilöä vaaditaan tuomittavaksi rangaistukseen. Rikoksesta epäillyksi henkilöä kutsutaan yleensä ennen syytteen nostamista.²⁴

Syyttäjälaitoksesta annetun lain (32/2019) 9 §:ssä määritellään syyttäjän tehtävät. 9 §:n mukaan syyttäjän tehtävänä on huolehtia rikosoikeudellisen vastuun toteuttamisesta. Lain 10 §:n mukaan syyttäjällä on itsenäinen ja riippumaton syyteharkintavalta.²⁵ Syyttäjä toimii oikeudenkäynnissä esitutkintalain mukaisena rikosprosessin asianosaisena syytetyin vastapuolella ja hänen tehtävänsä on ajaa nostamaansa syytettyä. Syyttäjällä on päävastuu asian selvittämisestä tuomioistuimessa.²⁶ Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 3 luvun 9 §:n mukaan syyttäjän on lähtökohtaisesti ajettava rikokseen perustuvaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta, mitä käsitellään rajoituksineen tarkemmin jäljempänä.

3.1 Esitutkinta

Esitutkinnasta säädetään esitutkintalaissa. Esitutkinnassa on kyse rikosepäilyn tutkimisesta, kuten esitutkintalain 1 luvun 2 §:ssä säädetään. Kun esitutkintaviranomainen vastaanottaa ilmoituksen rikoksesta tai tapahtumasta, jota ilmoittaja epäilee rikokseksi, sen on esitutkintalain 3 luvun 1 §:n mukaisesti kirjattava ilmoitus aina ja viipymättä. Esitutkinnan aloittamiskynnyksestä säädetään esitutkintalain 3 luvun 3 §:ssä. Sen mukaan esitutkinta on toimitettava, kun esitutkintaviranomaiselle tehdyn ilmoituksen perusteella taikka muutoin on syytä epäillä rikosta. Esitutkintaa johtaa esitutkintalain 2 luvun 2 §:n mukaisesti tutkinnanjohtaja.

Esitutkinnassa on selvitettävä muun muassa epäilty rikos, rikoksen teko-olosuhteet, rikoksella aiheutettu vahinko ja saatu hyöty, asianosaiset ja muut syyteharkintaa ja seuraamusta varten tarvittavat seikat kuten esitutkintalain 1 luvun 2 §:ssä säädetään. Edelleen 2 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan selvitetään mahdollisuudet saada rikoksella saatu omaisuus palautettua ja mahdollisuus panna täytäntöön rikoksen johdosta tuomittava menettämisseuraamus ja vahingonkorvaus. 3 kohdan mukaan selvitetään asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus, jos hän on pyytänyt syyttäjää ajamaan vaatimusta, ja 4 kohdan mukaan asianomistajalta tiedustellaan, suostuuko tämä asian käsittelyyn kirjallisessa menettelyssä, josta enemmän jäljempänä.

Esitutkinnalla on suuri merkitys asian valmistelussa, sillä tavoitteena on esitutkintalain 1 luvun 2 §:n 2 momentin mukaisesti, että asia on valmisteltu niin, että syyteharkinta ja asianosaisten etujen valvominen suoritetaan asianmukaisesti ja pääkäsittelyssä todistelu voidaan ottaa vastaan yhdellä kertaa tai että asia voidaan ratkaista kirjallisessa menettelyssä

²⁴ Rautio 2021, 438.

²⁵ Ks. laajemmin Rautio 2021, 418.

²⁶ Rautio 2021, 419.

pääkäsittelyä toimittamatta. Huolellisesti suoritetulla esitutkinnalla on siis merkittävä valmis-televa merkitys prosessin myöhempien vaiheiden kannalta.²⁷ Kun esitutkinta on toimitettu, asia toimitetaan syyttäjälle syyteharkintaan, jos tutkinnassa ilmi tulleiden seikkojen perusteella voidaan päätellä rikoksen tapahtuneen.²⁸

Esitutkintalain 3 luvun 4 §:ssä säädetään asianomistajarikoksen esitutkinnan toimittamisesta. Asianomistajarikoksella viitataan rikokseen, josta syyttäjä ei nosta syytettä jollei asianomistaja vaadi syytteen nostamista ja rangaistusta vastaajalle.²⁹ 4 §:n 1 momentin mukaan esitutkinta asianomistajarikoksesta toimitetaan vain, jos asianomistaja on ilmoittanut vaativansa rikoksesta epäillylle rangaistusta. Tutkinta on lopetettava, jos asianomistaja peruuttaa rangaistusvaatimuksensa. Asianomistajarikoksiin pureudutaan tarkemmin syyteoikeutta koskevassa kappaleessa. Virallisen syytteen alaisissa rikoksissa esitutkinta on esitutkintalain 3 luvun 3 §:n 1 momentin perusteella suoritettava siitä huolimatta, vaikka asianomistaja ei vaatisi epäillylle rangaistusta.³⁰

Esitutkintalain 4 luvun 18 §:n mukaisesti esitutkintaviranomaisen on esitutkinnan aluksi ilman aiheutonta viivytystä ilmoitettava asianomistajalle tarpeellisessa laajuudessa käytettävissä olevista tukipalveluista³¹ ja oikeudesta oikeudenkäyntiavustajaan tai tukihenkilöön. Asianomistajalle on ilmoitettava lisäksi muitakin tietoja kuten tieto oikeudesta maksuttomaan oikeusapuun ja avustajaan oikeusapulaissa säädetysti, oikeudesta tulkkaukseen sekä olennaisien asiakirjojen käännöksiin, oikeudesta esittää yksityisoikeudellinen vaatimus rikosasian yhteydessä sekä mahdollisuudesta siihen, että syyttäjä ajaa vaatimusta. Edelleen asianomistajalle on tiedotettava käytettävissä olevista keinoista asianomistajan suojelemiseksi ja oikeudesta saada tieto esitutkinnan toimittamatta jättämisestä, lopettamisesta tai päättämistä koskevasta päätöksestä. Tiedot on annettava myös, kun asiaa ei saateta syyttäjän harkittavaksi ja syyttämättä jättämisestä päätöksestä sekä oikeudesta saada korvausta todistelutannuksista, oikeudesta saada tieto asian käsittelystä, tuomioistuinkäsittelyn ajasta ja paikasta sekä rikosasiassa annetusta tuomiosta.

Esitutkintalain 4 luvussa säädetään esitutkintaperiaatteista, joista yksi on 7 §:n mukainen lasten kohtelu esitutkinnassa. Lain mukaan alle 18-vuotiasta on kohdeltava esitutkinnassa tämän iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Etenkin on huolehdittava, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu alaikäiselle tarpeetonta haittaa esimerkiksi koulussa, työpaikalla tai muussa

²⁷ Fredman, Kanerva, Tolvanen & Viitanen 2020, 304.

²⁸ Fredman, Kanerva, Tolvanen & Viitanen 2020, 343.

²⁹ Fredman, Kanerva, Tolvanen & Viitanen 2020, 293.

³⁰ Fredman, Kanerva, Tolvanen & Viitanen 2020, 295.

³¹ Säännöksen tavoitteena on panna täytäntöön Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2012/29/EU rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäätöksen 2001/220/YOS korvaamisesta (nk. uhridirektiivi) (HE 66/2015 vp., 6).

hänelle tärkeässä ympäristössä. Mahdollisuuksien mukaan erityisesti perehtyneen tutkijan on hoidettava alle 18-vuotiaisiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet. Poliisi on antanut erillisen ohjeen lapsen kohtelusta esitutkinnassa.³²

Esitutkintatoimenpiteen suorittamisesta aiotulla hetkellä tai myöhemminkin saattaa aiheutua alaikäiselle haittaa. Lapseen kohdistuvat tutkintatoimenpiteet voivat johtaa haittojen lisäksi erilaisiin traumoihin.³³ Yhtälö on haastava, sillä lapsen rooli asian selvittämisessä on kuitenkin keskeinen. Tutkinnassa voidaan kyseenalaistaa tutkintatoimenpiteen rikostutkinnallinen tarkoituksenmukaisuus.³⁴ Esitutkintaviranomaisen tulisi tarvittaessa neuvotella lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko alaikäiseen kohdistaa tutkintatoimenpiteitä. Jos asiantuntijaa ei juuri tavoiteta, on tutkintatoimenpidettä pyrittävä lykkäämään asiantuntijan kuulemista varten, kunhan rikoksen selvittäminen ei vaarannu.³⁵ Rikosprosessissa poliisin asema nuorten tekemien rikosten käsittelyssä korostuu. Poliisin selvitettäväksi tulevat kaikki rikokset, mutta kaikki eivät toimenpiteistä luopumisen kautta etene syyttäjälle tai tuomioistuihin.³⁶ Poliisi kuitenkin on tekemisissä kaikkien rikosepäilyjen kanssa. Onkin keskeistä, että poliisilla on riittävät resurssit ja asiantuntemusta lasten kohteluun esitutkinnassa ja mahdollisuus käsitellä massiivisia juttumääriä. Lasten kohtelua tarkastellaan jäljempänä tarkemmin.

Hallituksen esityksen mukaan alaikäisen asianomistajan hienovaraiseen kohteluun on syytä kiinnittää huomiota esimerkiksi häneen kohdistuneen väkivaltarikoksen tai seksuaalirikoksen tutkinnassa. Tällaisiin rikoksiin liittyy traumaattisia kokemuksia ja vaikutuksia. Asianomistajan edut vaativat tahdikkuutta esimerkiksi kuulusteluissa ja jopa rikosilmoituksen vastaanottamisessa. Tällä on liittymäkohta esitutkintalain 4 luvun 6 §:n mukaiseen hienotunteisuusperiaatteeseen.³⁷ Hallituksen esityksen mukaan hienotunteisuuteen voidaan katsoa kuuluvan myös esitutkinnan kuulustelutilaisuuden tallentamista todisteena käyttämistä varten koskevassa 9 luvun 4 §:ssä, jota käydään tarkemmin läpi jäljempänä. Muita esitutkintaperiaatteita ovat esitutkintalain 4 luvun 1 §:n mukainen tasapuolisuusperiaate, 2 §:n mukainen syyttömyysoletama, 3 §:n mukainen oikeus olla myötävaikuttamatta rikoksensa selvittämiseen, 4 §:n mukainen suhteellisuusperiaate ja 5 §:n vähimmän haitan periaate.

³² Ohje POL-2019-34669, 23.12.2019. Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa.

³³ Silvennoinen 2021, 260.

³⁴ HE 222/2010 vp., 195.

³⁵ HE 222/2010 vp., 194-195.

³⁶ HE 222/2010 vp., 195.

³⁷ HE 222/2010 vp., 194-195. Esitutkintalain hienotunteisuusperiaatteen mukaan esitutkinnan asianosaisia ja muita esitutkintaan osallistuvia on kohdeltava hienotunteisesti.; Fredman, Kainava, Tolvanen & Viitanen 2020, 96.

3.2 Syytteen nostaminen

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 6 §:n mukaan syyttäjä päättää esitutkin-
nan jälkeen syyteharkinnassa, onko todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi
ja varmistaa, ettei kysymyksessä oleva rikos ole vanhentunut.³⁸ Oikeudenkäynnistä rikosasi-
oissa annetun lain 1 luvussa säädetään syyteoikeudesta. Sen mukaan rikosasiaa ei tutkita tuo-
mioistuimessa, jollei rikoksesta ole nostettu syytettä sen tahon toimesta, jolla on siihen lain
mukaan oikeus. Syyttäjän syyteoikeudesta säädetään lain 1 luvun 2 §:ssä. Syyttäjän tehtävä
on nostaa rikoksesta syyte sekä ajaa sitä tuomioistuimessa. Syytteen nostamiselle on olemassa
edellytyksiä, joista säädetään lain 1 luvun 6 §:ssä. Sen mukaan syyttäjän on nostettava syyte
rikokseksi epäillystä teosta, jos syyttäjä katsoo, että teko on säädetty laissa rangaistavaksi
eikä syyteoikeus ole vanhentunut ja on olemassa todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syylli-
syydestä.

Syytteen voi jättää nostamatta tietyin oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa sääde-
tyin edellytyksin. Jos syyttäjä ei nosta syytettä, on asianomistajalla tietyin jäljempänä tar-
kennettavin edellytyksin oikeus nostaa oma syyte ja laatia haastehakemus siten, kuin oikeu-
denkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 14 §:ssä säädetään. Syyte on lähtökohtaisesti
nostettava, jollei syyttäjä katso, että asiassa voidaan tehdä oikeudenkäynnistä rikosasioissa
annetun lain 1 luvun 6 §:n 2 momentin mukainen harkinnanvarainen syyttämättäjättämispää-
tös.

Suomessa rikokset on jaettu virallisen syytteen alaisiin rikoksiin sekä asianomistajarikoksiin.
Ensimmäiseksi mainituissa syyttäjä voi nostaa syytteen ilman asianomistajan pyyntöä, mutta
jälkimmäisissä syyte voidaan nostaa vain asianomistajan pyynnöstä.³⁹ Asianomistajarikoksiksi
on säädetty ainakin rikokset, joihin ei liity vahvaa julkista intressiä, kuten esimerkiksi vähäi-
set omaisuus- ja väkivaltarikokset sekä rikokset, jotka välittömästi kohdistuvat vain yksityi-
seen intressiin. Tällaisia voivat olla esimerkiksi yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämi-
nen, törkeä yksityiselämää loukkaavan tiedon levittäminen tai kunnianloukkaus. Yleisesti ot-
taen rikos on virallisen syytteen alainen, jollei toisin ole säädetty.⁴⁰ Rikoslaisissa on säännöksiä,
joista voi päätellä tiettyjen rikosten olevan asianomistajarikoksia, kuten 21 luvun 16 §, jonka

³⁸ Rikoslain 8 luvussa säädetään rikosten vanhentumisesta. 1 §:n mukaisesti vanhentuminen
perustuu siihen, mikä on teosta säädetty maksimirangaistus. Vanhentumisen katkaisee 8 luvun
3 §:n mukaan vastaajan haastaminen. Joskus prosessi saattaa kestää niin kauan, että rikos eh-
tii vanhentua eikä siitä silloin voida tuomita. 8 luvun 6 §:ssä säädetään rangaistuksen tuomit-
semisen estävästä vanhentumisesta. Korkeimman oikeuden tapauksessa KKO 2022:31 oli kyse
asiasta, jossa tuomari oli antanut tuomion vanhentuneesta rikoksesta laiminlyötyään vastaa-
jan haastamisen ajoissa. Tuomari tuomittiin tuottamuksellisesta virkavelvollisuuden rikkomi-
sesta.

³⁹ Vuorenää 2014, 68.

⁴⁰ Vuorenää 2014, 70.

mukaan syyttäjä saa nostaa lievistä pahoinpitelystä syytteen vain, kun asianomistaja pyytää nostamaan syytteen tai pykälässä säädetyin edellytyksin, joista yksi on asianomistajan alle 18-vuoden ikä.

Asianomistajarikoksesta syyttäjä voi eräin edellytyksin nostaa syytteen, vaikka asianomistaja ei olekaan halunnut esittää syyttämispyyntöä. Esitutkintalain 3 luvun 4 §:n 3 momentin mukaan esitutkinta tulee syyttäjän pyynnöstä toimittaa, vaikka asianomistaja ei vaatisikaan rikokseen syyllistyneelle rangaistusta, mikäli syyttäjällä on lain mukaan oikeus *yleisen edun* sitä vaatiessa nostaa syyte asianomistajarikoksesta. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 3 §:n mukaan, kun asianomistaja on esittänyt syyttämispyyntönsä rikoksesta, josta syyttäjä ei saa nostaa syytettä ilman asianomistajan pyyntöä, ja useampia on epäiltyinä osallisuudesta rikokseen, syyttäjä saa nostaa syytteen niitäkin epäiltyjä vastaan, joita pyyntö ei koske. Edelleen syyttäjällä on syyteoikeus ainakin ilman syyttämispyyntöä asianomistajarikoksissa, joissa uhri on vajaavaltainen. Syyttäjän syyteoikeudesta asianomistajarikoksissa on paljon korkeimman oikeuden oikeuskäytäntöä.

Tapauksessa KKO 2013:50 oli kyse internetin keskustelupalstalle julkaistusta kirjoituksesta, jolla uhattiin vakavasti pääministeriä ja valtiovarainministeriä sekä eduskunnassa työskenteleviä henkilöitä. Uhatut itse eivät olleet tietäneet kirjoituksista. Asiassa katsottiin syyttäjällä olevan syyteoikeus erittäin tärkeän yleisen edun perusteella. Erittäin tärkeän yleisen edun edellytys täyttyi korkeimman oikeuden mukaan kohdehenkilöiden aseman vuoksi ja uhkausten vakavuus huomioiden, vaikka asianomistajat eivät olleet esittäneet syyttämispyyntöä.

Korkeimman oikeuden tapauksessa KKO 2005:53 korkein oikeus katsoi erittäin tärkeän yleisen edun vaatimuksen täyttyneen ja syyttäjällä olleen asianomistajarikoksessa syyteoikeus, kun kolmeen lapseen oli kohdistunut seksuaalista hyväksikäyttöä ja teot olivat luonteeltaan ”omiaan aiheuttamaan teon kohteeksi joutuneelle lapselle häpeän ja syyllisyyden tunteita”. Nämä tunteet ja se, että tekijä on ollut lasten lähisukulaisen puoliso, ovat lasten mukaan estäneet heitä ilmiantamasta tekijää. Näistä syistä ja ottaen huomioon, että teot olivat jatkuneet useita vuosia kohdistuen kaikkiaan kolmeen lapseen, korkein oikeus katsoi, että erittäin tärkeän yleisen edun vaatimus täyttyi ja syyttäjällä oli syyteoikeus.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan, jos vajaavaltaiseen kohdistuu rikos, josta syyttäjä ei saa nostaa syytettä ilman asianomistajan syyttämispyyntöä (asianomistajarikos), syyttämispyyntönsä voi tehdä vajaavaltaisen edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Jos rikos kohdistuu alaikäiseen, oikeus syyttämispyyntönsä tekemiseen kuitenkin kuuluu huoltajalle tai muulle lailliselle edustajalle.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 4 §:n 2 momentin mukaan kuitenkin, kun rikos on kohdistunut sellaiseen omaisuuteen, johon vajaavaltaisella on vallintaoikeus, tai rikos koskee oikeustointa, johon vajaavaltaisella on kelpoisuus, vajaavaltainen voi tehdä syyttämispyyntönsä itse. Oikeus syyttämispyyntönsä tekemiseen on vajaavaltaisella yksin myös silloin, kun rikos on kohdistunut vajaavaltaiseen 18 vuotta täyttäneeseen henkilöön, joka kykenee ilmeisesti ymmärtämään asian merkityksen. Lain 1 luvun 4 §:n 3 momentin mukaan, jos alaikäinen on täyttänyt 15 vuotta, hänellä on huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella oikeus itsenäisesti tehdä syyttämispyyntö häneen kohdistuneen rikoksen johdosta. Jos huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja on tehnyt 4 §:n 1 momentissa tarkoitetun rikoksen alaikäistä tai muutoin edunvalvonnassa olevaa vastaan, syyttäjällä on syyteoikeus vaikkei syyttämispyyntöä olisikaan esitetty.

3.2.1 Syyttäjän velvollisuus ajaa asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia

Syyttäjän velvollisuus ajaa asianomistajan vaatimuksia perustuu oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 3 luvun 9 §:än. Sen mukaan syyttäjän on asianomistajan pyynnöstä ajettava tämän rikokseen perustuvaa yksityisoikeudellista vaatimusta syyteasian ohella. Kuitenkaan poikkeuksetta kaikissa tilanteissa syyttäjällä ei ole velvollisuutta huolehtia asianomistajan vaatimusten ajamisesta. Hallituksen esityksen (82/1995) eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi mukaan syyttäjän ajaessa asianomistajan vaatimusta voidaan saavuttaa useita etuja, kuten vahingonkärsineen mahdollisuus säästyä kustannuksilta⁴¹ ja vaivannäöltä. Syyttäjän on ajettava vaatimusta, jos siitä ei ole olennaista haittaa ja vaatimus ei ole ilmeisen perusteeton.⁴² Pykälän 2 momentin mukaan pyyntö ajaa vaatimuksia on esitettävä esitutkinnassa tai suoraan syyttäjälle. Pyyntönsä ohella on ilmoitettava vaatimusten perusteet.

Prosessioikeuteen liittyy niin sanottu erillisyyperiaate. Erillisyyperiaatteella viitataan siihen, ettei eri prosessilajeihin kuuluvia juttuja käsitellä toistensa yhteydessä samassa oikeudenkäynnissä vaan ne käsitellään erikseen. Erillisyyperiaatteelle vastakohtana on niin sanottu liitännäisperiaate, jonka avulla eri prosessilajeihin kuuluvia vaatimuksia voidaan käsitellä samassa oikeudenkäynnissä.⁴³ Rikokseen perustuva yksityisoikeudellinen korvausvaatimus saadaan käsitellä tällaisena ns. liitännäisvaatimuksena, miten usein toimitaankin. Pohjimmiltaan vaatimus on yksityisoikeudellinen ja se voidaan erottaa myös omaksi siviiliasiakseen, jolloin kyseessä olisi riita-asia (laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 3 luvun 1 §).⁴⁴

⁴¹ Yksityisoikeudellisen vaatimuksen ajaminen erillisenä siviiliasiana on maksullista. Tuomioistuinmaksulain (1455/2015) mukaan kantajalta peritään oikeudenkäyntimaksu, jollei tämä ole oikeutettu oikeusapuun. Lisäksi mahdollisen avustajan palkkio aiheuttaa lisäkuluja.

⁴² HE 82/1995 vp., 21; Vuorenää 2014, 116.

⁴³ Vuorenää 2014, 111 mukaan Aalto 1965, 43 ja Lappalainen 1986 s. 2 ss.

⁴⁴ Virolainen & Vuorenää 2021, 65.

Hallituksen esityksen mukaan asianomistajan vaatimuksen ja syyteasian yhdessä käsittelemisen kuitenkin on prosessiekonomian kannalta järkevää, kun yksityisoikeudellinen vaatimus liittyy rikokseen. Hyötyä voidaan saada myös siten, että asianomistaja itse säästyy asian hoitamisen vaivalta, kun syyttäjä ajaa vaatimuksia ja hoitaa ammattilaisena prosessin.⁴⁵ Näin ollen voidaan ajatella, että asianomistajan vaatimusten käsitteleminen rikosasian kanssa samassa oikeudenkäynnissä ja se, että syyttäjä ajaa vaatimuksia on yleensä järkevää.

3.2.2 Asianomistajan syyteoikeudesta

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 14 §:ssä säädetään asianomistajan syyteoikeudesta. Jos syyttäjä päättää olla nostamatta syytettä rikoksesta tai esitutkintaviranomainen tai syyttäjä on päättänyt, ettei esitutkintaa toimiteta tai se keskeytetään tai lopetetaan⁴⁶, on asianomistajalla tietyin edellytyksin oikeus nostaa oma syyte ja laatia haastehakemus. Edelleen asianomistajalla on oikeus nostaa syyte itse, jos esitutkintatoimenpiteiden suorittamista on tutkinnanjohtajan päätöksellä siirretty. Lain 1 luvun 14 §:n 2 momentin mukaan asianomistajalla on oikeus yhtyä syyttäjän tai toisen asianomistajan nostamaan syytteeseen sekä vedota uuteen seikkaan syytteen tueksi. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 15 §:n 1 momentin mukaan asianomistaja voi ottaa ajaakseen syytteen, jonka syyttäjä tai toinen asianomistaja on peruuttanut.

Asianomistajan syyteoikeudella on erilaisia funktioita. Voidaan katsoa, että syyteoikeus on ainakin aikaisemmin ollessaan laajempi kontrolloinut syyttäjän toimintaa estämällä virheellisiä syyttämättäjäyttämispäätöksiä.⁴⁷ Ongelmallista on kuitenkin se, että asianomistaja usein on maallikko, jolla ei ole tarvittavaa juridista osaamista kuten syyttäjällä.⁴⁸ Asianomistajan nostamat syytteet ovat hyvin harvinaisia, sillä syyttäjällä on paremmat mahdollisuudet selvittää asiaa kuin asianomistajalla. Syyttäjän velvollisuus puolueettomuuteen turvaa asian käsittelylle paremmat lähtökohdat kuin asianomistajan ajama syyte.⁴⁹ Asianomistajan syyteoikeus osoittaa asianomistajan vahvaa asianosaisasemaa.⁵⁰

Hallituksen esityksen mukaan asianomistajan syyteoikeus on perustunut muun muassa siihen, ettei rikosten tutkinta ja syytteeseenpano jäisi kokonaan viranomaisten toimenpiteiden vaaraan. Lakia ehdotettiin muutettavaksi sillä perusteella, että syyttäjälaitoksen

⁴⁵ Ks. HE 82/1995, vp. 52-53.

⁴⁶ Esitutkinnan päättämisestä on annettava esitutkintalain 11 luvun 1 §:n mukainen kirjallinen päätös. Päätöksestä on ilmentävä muun muassa ”1) päätöksen tehnyt viranomainen ja päätöksen tekemisen ajankohta; 2) asianosaiset; 3) asia; 4) päätöksen perustelut ja sovelletut säännökset; 5) päätöksen sisältö; ja 6) lisätietoja antavan esitutkintavirkamiehen yhteystiedot”.

⁴⁷ HE 82/1995, vp. 20.

⁴⁸ Vuorenmaa 2014, 39.

⁴⁹ HE 82/1995, vp. 42.

⁵⁰ Hirvelä 2006, 142.

kehittyneisyyden vuoksi laajalle asianomistajan syyteoikeudelle ei ole enää perusteita. Ennen lakimuutosta asianomistajan syyteoikeus on ollut syyttäjään nähden ensisijainen ja rinnakkainen.⁵¹ Asianomistajan syyteoikeutta on siis kavennettu vuosien varrella ja sen merkitys on vähentynyt. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 14 §:n 1 momentin mukaan asianomistajan syyteoikeus on nykyisin syyttäjään nähden toissijainen.

3.3 Asianomistajan oikeus avustajaan

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 a §:ssä säädetään siitä, milloin asianomistajalle voidaan määrätä oikeudenkäyntiavustaja, jonka palkkio maksetaan valtion varoista.⁵² Pykälän mukaan tuomioistuin voi määrätä asianomistajalle oikeudenkäyntiavustajan esitutkintaa varten. Lisäksi oikeudenkäyntiavustaja voidaan määrätä oikeudenkäyntiä varten silloin, kun asianomistajalla on vaatimuksia syyttäjän ajamassa rikosasiassa ”rikoslain 20 luvussa tarkoitetussa seksuaalirikosta koskevassa asiassa, jollei sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana”. Edelleen oikeudenkäyntiavustaja voidaan määrätä ”rikoslain 21 luvun 1-6 ja 6 a §:ssä tarkoitetussa rikosasiassa, jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen suhde huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna” sekä lisäksi ”henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaa rikosta koskevassa asiassa, jos sitä rikoksen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna”.⁵³

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan oikeudenkäyntiavustajaksi tulee pääsääntöisesti määrätä julkinen oikeusavustaja tai asianajaja. Asianajajan tulisi olla sellainen, joka harjoittaa asianajotoimintaa tuomioistuinpaikkakunnalla.⁵⁴ Lain 2 §:n 1 momentin mukaan jollei soveltuvaa julkista oikeusavustajaa tai asianajajaa ole saatavissa, voidaan oikeudenkäyntiavustajaksi määrätä luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja.⁵⁵ 2 momentin mukaan, mikäli asianomistaja itse ehdottaa sopivaa oikeudenkäyntiavustajaa, on tämä määrättävä jollei ole erityisiä syitä olla näin määräämättä.

Aloite oikeudenkäyntiavustajan määräämiseksi voi tulla asianomistajalta itseltään tai syyttäjältä tai esitutkintaviranomaisen esityksestä. Lisäksi tuomioistuin voi määrätä avustajan myös omasta aloitteestaan asian tultua vireille käräjäoikeudessa.⁵⁶

⁵¹ HE 82/1995 vp., 20.

⁵² HE 82/1995 vp., 47.

⁵³ HE 82/1995 vp., 47-48.

⁵⁴ HE 82/1995 vp., 48.

⁵⁵ Laissa luvansaaneista oikeudenkäyntiavustajista (715/2011) säädetään luvan saamisen edellytyksistä ja esteistä. Lain 23 §:n mukaan tieto luvan saaneen oikeudenkäyntiavustajan nimestä ja luvan myöntämisen päivämäärästä merkitään oikeudenkäyntiavustajalautakunnan pitämään julkiseen luetteloon (oikeudenkäyntiavustajaluettelo).

⁵⁶ HE 82/1995 vp., 48.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 3 §:n mukaan ”sellaiselle lain 1 a §:ssä tarkoitetun rikoksen asianomistajalle, jota kuullaan henkilökohtaisesti asian selvittämiseksi” voidaan tietyin edellytyksin määrätä riittävän pätevyyden omaava tukihenkilö. Tukihenkilö voidaan määrätä, jos se katsotaan tarpeelliseksi. Hallituksen esityksen mukaan tukihenkilö voi olla esimerkiksi lainoppinut, mutta se ei ole välttämätöntä. Tukihenkilö voidaan määrätä silloin, kun asianomistaja ei ole asiassa asianosaisena vaan tätä vain kuullaan.⁵⁷

3.4 Asian käsittely käräjäoikeudessa

Asia siirtyy käsiteltäväksi käräjäoikeuteen, kun syyttäjä on nostanut syytteen oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 1 §:n mukaisesti haastehakemuksella. Syyte nostetaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 4 luvun mukaisesti toimivaltaisessa tuomioistuimessa, 1 §:n mukaan pääsääntöisesti sen paikkakunnan tuomioistuimessa, missä rikos on tehty. Käräjäoikeuden tehtävänä on haastaa vastaaja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 8 §:n mukaisesti ja ratkaista asia joko kirjallisessa menettelyssä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 a luvussa säädetysti tai pääkäsittelyssä kuten lain 6 luvussa säädetään.

Asia voidaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 a luvun 1 §:n mukaan ratkaista kirjallisessa menettelyssä, jos syytteen yksittäisestä rikoksesta säädetty maksimirangaistus on sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta, vastaaja on tunnustanut syytteessä kuvatun teon ja suostumuksellaan luopunut oikeudestaan pääkäsittelyyn sekä suostuu asian kirjalliseen käsittelyyn ja on ollut teon tehdessään täysi-ikäinen. Edellytyksenä on lisäksi, että asianomistaja on esitutkinnassa ilmoittanut, ettei tällä ole vaatimuksia vastaajaa kohtaan rikoksen johdosta tai että tämä suostuu kirjalliseen käsittelyyn. Kirjallisen käsittelyn edellytys on myös, että pääkäsittelyn toimittaminen olisi ”asian selvitettyyn tilaan nähden kokonaisuutena arvioiden tarpeetonta”.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 8 §:n mukaan vastaajalle on annettava tiedoksi haaste, haastehakemus sekä asianomistajan korvausvaatimus. Tuomioistuimen on lain mukaan annettava haaste vastaajalle viipymättä. Tiedoksiantotavoista säädetään oikeudenkäymiskaaren 11 luvussa.

Pääkäsittelystä säädetään oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 6 luvussa. Pääkäsittelyä varten oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 8 §:n mukaisesti haastetaan vastaajat ja 5 luvun 15 §:n mukaisesti kutsutaan tarvittavat asianosaiset. Pääkäsittelyyn kutsutaan syyttäjä, vastaaja, asianomistaja, joka ajaa itse vaatimuksiaan ja mahdollinen oikeudenkäyntiavustaja tai tukihenkilö. Lain 8 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan asianosainen

⁵⁷ HE 82/1995 vp., 49; Hirvelä 2006, 148.

määrätään saapumaan käräjäoikeudessa pidettävään pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti sakon uhalla, ellei katsota, ettei henkilökohtainen läsnäolo asian selvittämisen kannalta ole tarpeen. Lain 8 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan edellä todettu koskee soveltuvin osin myös asianomistajan laillista edustajaa.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa (8 luvun 11 §) säädetään mahdollisuudesta käsitellä asia ilman vastaajan läsnäoloa. Asia voidaan käsitellä vastaajan poissaolosta huolimatta, jos tämän läsnäolo ei ole tarpeen asian selvittämiseksi ja hänet on kutsuttu tuomioistuimeen ratkaisun uhalla. Silloin vastaajalle voidaan tuomita sakkoa tai vankeutta enintään kolme kuukautta ja menettämisseuraamus, joka on arvoltaan enintään 10 000 euroa. Lain 8 luvun 12 §:ssä säädetään mahdollisuudesta käsitellä asia vastaajan poissaolosta huolimatta tämän suostumuksella, jolloin voidaan tuomita enintään yhdeksän kuukauden mittainen vankeusrangaistus. Jäljempänä käsitellään menettelyn vaikutusta rikosprosessin joutuisuuteen.

Käräjäoikeus pyytää etukäteen asianomistajia ilmoittamaan yksityisoikeudelliset korvausvaatimuksensa käräjäoikeudelle kuten oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 3 luvun 10 §:ssä säädetään, vaikka vaatimukset olisi jo ilmoitettu esitutkinnassa. Käräjäoikeuden istunnossa kuullaan ensin syyttäjän ja asianomistajan vaatimukset, vastaajan vastaus, tarkemmat perustelut, otetaan vastaan todistelu ja loppulausunnot oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 6 luvun 7 §:n mukaisesti. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 1 §:n mukaan asianomistajan on saavuttava käräjäoikeuden pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti, jollei katsota, ettei henkilökohtainen läsnäolo ole asian selvittämiseksi tarpeen.

3.5 Rikosasian sovittelu rikosprosessin vaihtoehtona

Sovittelu perustuu rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta annettuun lakiin (2005/1015, sovittelulaki). Rikos- ja riita-asioiden sovittelu on maksutonta, lakisääteistä ja kaikille tarkoitettua palvelua. Sovittelu on mahdollista järjestää sovittelutoimiston kautta ja siinä tarjotaan rikoksen tai riidan osapuolille mahdollisuus käsitellä tapahtunutta puolueettomien sovittelijoiden ohjauksessa. Sovittelulain 1 §:n mukaan sovittelu on maksutonta palvelua, jossa asian osapuolille annetaan mahdollisuus käsitellä rikosta puolueettoman sovittelijan välityksellä. Sovittelussa voidaan käsitellä rikoksesta seuranneita henkisiä ja materiaalisia haittoja ja sopia niiden hyvittämisestä.

Rikosasian sovittelu on vaihtoehto rikosprosessille. Hallituksen esityksen (93/2005) laiksi rikosasioiden sovittelusta mukaan se on oikeuskäsittelylle rinnakkainen tai sitä täydentävä

menettelytapa.⁵⁸ Sovittelussa voidaan käsitellä niin asianomistajarikoksia kuin virallisen syytteen alaisia rikoksiakin.⁵⁹

Sovittelussa keskeistä on vapaaehtoisuus ja sovittelulain 2 §:ssä säädetäänkin, että osapuolten on annettava suostumuksensa sovitteluun ja ymmärrettävä sovittelun merkitys. Alaikäisen osalta säädetään, että tämän on annettava suostumus sovitteluun henkilökohtaisesti. Lisäksi edellytetään, että alaikäisen huoltaja tai muu laillinen edustaja suostuu sovitteluun. Suostumuksen voi perua koska tahansa, jolloin sovittelu keskeytetään.⁶⁰

Sovittelulain 5 §:n mukaan sovittelutoimintaa valvoo sosiaali- ja terveysministeriö. 3 §:n mukaan sovittelun edellytyksenä on muun muassa, että rikoksesta epäilty vahvistaa tapahtuman pääasialliset tosiseikat ja se, että sovittelu on uhrin edun mukaista. Sovittelulain 3 §:n 1 momentin mukaan ”soviteltavaksi ei saa ottaa alaikäiseen kohdistunutta rikosta, jos uhrilla on rikoksen laadun tai ikänsä vuoksi erityinen suojan tarve”, mikä on keskeistä huomioida arvioitaessa sovittelun mahdollisuutta alaikäiseen kohdistuneessa rikoksessa.

Sovittelussa sovittelijan tehtävä on auttaa osapuolia löytämään ratkaisu, joka tyydyttää molempia osapuolia, kuten sovittelulain 17 §:ssä säädetään.⁶¹ Jos molemmille mieluinen ratkaisu löytyy, voidaan ajatella ratkaisun olevan osapuolille parempi, kuin koko raskaan oikeusprosessin läpi käyminen. Syntynyt sovinto saattaa vaikuttaa syyttäjän syyttämättä jättämispäätökseen.⁶² Syntyneestä sovinnosta on hyvä laatia kirjallinen sopimus.⁶³ Jos esimerkiksi maksuvelvoitteen sisältävää sovittelusopimusta ei noudateta, sopimuksen voi riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain (394/2011) 3 luvun mukaisesti vahvistuttaa tuomioistuimessa, jolloin siitä tulee ulosottokelpoinen.⁶⁴

4 Alaikäinen asianomistaja

Esitutkintalain 2 luvun 5 §:ssä säädetään, että asianomistaja on esitutinnan asianosainen. Asianomistajalla tarkoitetaan rikosprosessissa rikoksella loukattua henkilöä.⁶⁵ Asianomistajan määritelmää ei ole nimenomaisesti yksilöity laissa, ja käsitteen sisältö onkin oikeustieteessä ja -käytännössä kehiteltyjen oppien varassa. Oikeustieteessä on yleisesti pohdittu, olisiko

⁵⁸ HE 93/2005 vp., 4.

⁵⁹ HE 93/2005 vp., 10.

⁶⁰ HE 93/2005 vp., 10.

⁶¹ HE 93/2005 vp., 22.

⁶² HE 93/2005 vp., 10.

⁶³ HE 93/2005 vp., 22.

⁶⁴ Riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 26 §:n mukaisesti sovittelusopimuksen vahvistamista koskeva asia pannaan vireille käräjäoikeudessa oikeudenkäymiskaaren 8 luvun mukaisena hakemusasiassa.

⁶⁵ Jokela 2018, 73.

asianomistajan käsite tarpeen määritellä tarkasti laissa.⁶⁶ Hallituksen esityksen 5 §:n yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan, että määritelmää ei ole otettu lakiin, koska tyhjentävän määritelmän aikaansaaminen on mahdotonta. Ennen lain muuttamista laissa ei ollut pykälää, jossa säädetään esitutkinnan asianosaisista. Hallituksen esityksen mukaan pykälä oli tarpeen säätää, koska laki perustaa lukuisia oikeuksia ja velvollisuuksia asianosaiselle, ja esitutkinta voi vaikuttaa muidenkin tahojen oikeuksiin, etuihin ja velvollisuuksiin. Vaikka asianomistajan käsitettä ei ole nimenomaisesti määritelty laissa, sitä on rajattu tarkemmin oikeustieteessä ja oikeuskäytännössä.⁶⁷ Asianomistajan käsitettä tai näiden henkilöiden piiriä ei ole määritelty niin ikään vuoden 1997 rikosprosessiuudistuksen yhteydessäkään.⁶⁸

Asianomistajan määrittelyä voidaan verrata Ruotsin oikeudenkäymiskaaren (Rättegångsbalk (1942:70)) 20 luvun 8 §:n mukaiseen määritelmään, jonka mukaan ”Målsägande är den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärad eller lidit skada”. Vapaasti suomennettuna asianomistaja on siis Ruotsin lainsäädännössä se, jota kohtaan rikos on kohdistettu tai joka on sen johdosta loukkaantunut tai kärsinyt vahinkoa.

Henkilöön kohdistuneessa rikoksessa asianomistajan asemassa on henkilö, joka on välittömästi joutunut rikoksen kohteeksi. Asianomistajuus tuo henkilölle samalla asianosaisaseman, joka käytännössä voidaan havaita oikeutena osallistua prosessiin sekä esittää vaatimuksia. Jos asianomistajalla ei ole asiassa vaatimuksia tai syyttäjää ajaa vaatimuksia, asianomistajaa ei katsota rikosasian asianosaiseksi vaan tämä rinnastetaan oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 29 §:ssä säädetysti todistajan asemaan. Jos asianomistajalla on rangaistusvaatimus tai yksityisoikeudellisia korvausvaatimuksia, asianosaisasema pysyy.⁶⁹ Periaatteessa on mahdollista, että asianomistaja luopuu korvausvaatimuksistaan, jolloin häntä kohdellaan asianomistajan sijaan todistajan asemassa.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 15 §:n mukaan rikosasian pääkäsittelyyn kutsutaan asianomistaja, joka on ilmoittanut esittävänsä vaatimuksia ja jonka vaatimuksia syyttäjää ei aja. Jollei asianomistajalla ole rangaistus- tai korvausvaatimusta, hän siis jää pääkäsittelyn ulkopuolelle eikä hänelle esimerkiksi tarvitse ilmoittaa käsittelypäivää tai asian lopputulosta.⁷⁰ Näin siis asianomistaja, joka ei esitä oikeudenkäyntivaiheessa vaatimuksia, ei ole oikeutettu saamaan tietoja oikeudenkäyntivaiheesta.⁷¹ Näin ollen voidaan katsoa informaatio-oikeuden olevan tärkeä asianomistajalle kuuluva oikeus.

⁶⁶ Vuorenpää 2014, 11-12.

⁶⁷ Ks. HE 222/2010, vp.

⁶⁸ HE 82/1995 vp., 17; Jokela 2018, 74.

⁶⁹ HE 82/1995 vp., 30, 33.; Hirvelä 2006, 137-138.

⁷⁰ Hirvelä 2006, 138.

⁷¹ Hirvelä 2006, 139.

Hallituksen esityksessä on luonnehdittu asianomistajaa siten, että yleisesti asianomistajaksi käsitetään rikoksella loukatun tai vaarannetun oikeushyvän haltija tai se, jolle on välittömästi syntynyt rikoksen kautta yksityinen oikeudellinen vaade. Asianomistajaan kohdistunut rikos voi olla esimerkiksi anastus, pahoinpitely tai seksuaalirikos. Asianomistajalla on oikeus yhtyä syyttäjän ajamaan syytteeseen ja oikeus esittää rikosasian yhteydessä yksityisoikeudellisia vaatimuksia. Asianomistajan asemaan liittyy myös oikeus vaatia rangaistusta rikoksesta epäilylle. Asianomistajalle usein syntyy rikoksen johdosta vaatimuksia vastaajaa kohtaan. Vaatimus voi olla vaikkapa anastetun omaisuuden korvaaminen tai korvaus kivusta ja särystä.⁷²

Asianomistajana voi olla luonnollinen henkilö tai oikeushenkilö. Asianomistajan oikeus vaatia vahingonkorvausta voi siirtyä regressioikeudella. Esimerkiksi voidaan mainita tilanne, jossa vakuutusyhtiö on korvannut asianomistajan rikoksella kärsimän vahingon. Tällöin vakuutusyhtiölle syntyy regressioikeus eli takautumisoikeus rikosentekijää kohtaan. Silloin itse vahingon kärsineellä asianomistajalla ei välttämättä ole vaatimuksia vastaajaa kohtaan, koska tämä on saanut korvauksen vakuutusyhtiöltään. Vakuutusyhtiöllä kuitenkin voi olla regressivaade rikosentekijää kohtaan ja vakuutusyhtiö on tavallaan asianomistajan asemassa. Asianomistajalle kuuluva syyteoikeus ei kuitenkaan siirry, vaikka oikeus esittää yksityisoikeudellinen vaatimus voi siirtyä.⁷³

Asianomistajalla voi olla laillinen edustaja. Alaikäisen asianomistajan laillisena edustajana on yleensä huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja.⁷⁴ Esitutkintalain 7 luvun 14 §:n 1 momentin mukaan, kun esitutkinnassa kuulusteltava on alle 15-vuotias, hänen huoltajallaan, edunvalvojallaan tai muulla laillisella edustajallaan on oikeus olla kuulusteluissa läsnä. Mainitulle vajaavaltaisen edustajalle on lain 15 §:n 1 momentin mukaan etukäteen ilmoitettava kuulustelusta ja ainakin yhdelle edustajalle on varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2012/29/EU (nk. uhridirektiivi) säätää rikoksen uhrien oikeuksista koskien tiedonsaantioikeuksia, tukea ja suojelua ja heidän osallistumistaan rikosoikeudellisiin menettelyihin. Direktiivi on Suomessa implementoitu useilla lakimuutoksilla, vaikka hallituksen esityksessä (66/2015) eduskunnalle laiksi esitutkintalain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi todetaankin voimassa olleen lainsäädännön pitkälti täyttäneen direktiivin vaatimukset⁷⁵. Uhridirektiivin 1 artiklan 2 kohdassa säädetään lapsiuhrien kohtelusta. Sen mukaan jäsenvaltioiden on huolehdittava siitä, että *lapsen etu* otetaan ensisijaisesti huomioon ja arvioidaan yksilöllisesti. Hallituksen esityksen mukaan ”ensisijaisesti on sovellettava lapsikeskeistä lähestymistapaa, jossa otetaan asianmukaisesti huomioon

⁷² HE 222/2010 vp., 170.

⁷³ HE 222/2010 vp., 710.

⁷⁴ HE 222/2010 vp., 35.

⁷⁵ HE 66/2015 vp., 6.

lapsen ikä, kypsyys, näkemykset, tarpeet ja huolenaiheet. Lapselle ja hänen mahdolliselle vanhempainvastuunkantajalleen tai muulle oikeudelliselle edustajalleen on ilmoitettava kaikista erityisesti lapseen kohdistuvista toimenpiteistä tai oikeuksista.”⁷⁶ 1 artiklan osalta hallituksen esityksessä (66/2015) on katsottu, ettei lainsäädäntöä tarvitse muuttaa. Suomen lainsäädännössä on säännöksiä esitutkintalaissa siitä, miten asianosaisia ja alle 18-vuotiaita tulisi kohdella esitutkinnassa. Poliisihallitus on antanut ohjeen ”Lapsi asianomistajana ja todistajana poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa” (2020/2013/5071), jonka tavoitteena on yhdenmu kaistaa alle 18-vuotiaiden lasten kohtaamista poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa uhrin asemassa.⁷⁷ Kyseinen ohje on kumottu uudella 23.12.2019 annetulla ohjeella (POL-2019-34669) ”Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa”.

Asianomistajan ollessa alaikäinen prosessin eri vaiheissa on huomioitava erilaisia seikkoja. Lyhyenä alustuksena käsitteen tasolla mainittakoon esimerkiksi tärkeä kansainvälisestikin säädetty periaate lapsen etu, mahdollisesti määrättävä esitutkintalain mukainen edunvalvojan sijainen, kuka käyttää alaikäisen vajaanlaisen lapsen puhevaltaa, miten lasta kuullaan rikosprosessissa, täytyykö lapsen saapua paikalle tuomioistuinkäsittelyyn ja niin edelleen. Erityispiirteitä käsitellään seuraavissa luvuissa tarkemmin.

4.1 Lapsen etu ja lapsen oikeudet

Lapsia ovat alle 18-vuotiaat henkilöt, jotka holhustoimesta annetun lain (442/1999, holhustoimilaki) 25 §:n 1 momentin mukaan ovat vajaanlaisia. Lapset ovat vajaanlaisia mutta oikeuskelpoisia. Vajaanlaisuus tarkoittaa käytännössä, että vajaanlaisen puolesta keskeiset oikeustoimet hyväksyy tai tekee huoltaja tai muu laillinen edustaja, kuten holhustoimilain 26 §:n 2 momentissa säädetään.⁷⁸ Lapsilla on lailla turvatut lähes samat oikeudet kuin aikuisilakin. Lasten oikeuksiin kiinnitetään erityistä huomiota muun muassa lasten erilaisen oikeusaseman takia: lasten oikeuksien toteutuminen riippuu aikuisista.⁷⁹ Lapsen etu on oikeusperiaatteena keskeinen aina, kun käsillä on tilanne, jossa on osallisena lapsi.⁸⁰ Siksi lapsen edun periaate tulee ottaa huomioon myös rikosprosessissa, jossa on asianosaisena lapsi. Lapsen edussa on kyse kaikista lapselle kulloisessakin tilanteessa olevista tärkeistä intresseistä.⁸¹ Rikosprosessissa lapsen etu näyttäytyy menettelytapakysymyksissä. Esitutkinta sekä oikeudenkäynti on järjestettävä niin, että siitä ei aiheudu lapselle vahinkoa ja lapsen oikeusturvasta huolehditaan. Tärkeää on käsittelyn asiantuntevuus.⁸²

⁷⁶ HE 66/2015 vp., 12.

⁷⁷ HE 66/2015 vp., 12-13.

⁷⁸ Hakalehto 2018, 28.

⁷⁹ Hakalehto 2011, 510.

⁸⁰ Hakalehto 2018, 96.

⁸¹ Hakalehto 2018, 51.

⁸² Hirvelä 2006, 15, 233.

Lapsen oikeuksien tärkeänä perustana on YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista, joka turvaa lasten ihmisoikeuksia. Sopimus on Suomessa voimassa lain tasoisena. Lapsen oikeuksien sopimus on ratifioitu lähes kaikissa maailman valtioissa.⁸³ Lapset tarvitsevat erityistä suojelua, sillä he poikkeavat aikuisista kehitysvaiheeltaan ja tarpeiltaan. Lapset kohtaavat ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden erilaista poissulkemista tai syrjintää, ja lasten on vaikeaa vaatia oikeuksiaan. Sopimus turvaa myös lasten mahdollisuutta osallistua ja ilmaista mielipiteensä itseään koskevissa asioissa.⁸⁴ Sopimus on hyväksytty vuonna 1989 YK:n yleiskokouksessa ja Suomessa vuonna 1991 (SopS 59 ja 60/1991). Sopimus on lapsen oikeuksien kannalta sopimusvaltiota velvoittava ja asettaa valtiolle velvoitteen kunnioittaa ja noudattaa siinä turvattuja lapsen oikeuksia. Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3 artiklan mukaan kaikissa ”julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten sekä lainsäädäntöelinten toimissa, jotka koskevat lapsia, on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu”. Lapsen edun käsite on ollut käytössä jo pitkään, ja se on vahvistettu niin vuoden 1959 lapsen oikeuksien julistuksessa⁸⁵ kuin kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevassa yleissopimuksessa⁸⁶ ja alueellisissa sopimuksissa ja monissa kansallisissa tai kansainvälisissä säädöksissä.⁸⁷ Lapsen edun käsite mainitaan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa useassa eri kohdassa.⁸⁸

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 19 artiklan mukaan sopimusvaltioiden tulee ryhtyä asianmukaisiin ”lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin, sosiaalisiin ja koulutuksellisiin toimiin suojellakseen lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä, mukaanlukien seksuaalinen hyväksikäyttö, silloin kun hän on vanhempansa, muun laillisen huoltajansa tai kenen tahansa muun hoidossa.” Edelleen 39 artiklan mukaisesti sopimukseen sitoutuneen valtion on ryhdyttävä asianmukaisiin toimiin edistääkseen lapsen ruumiillista ja henkistä toipumista kun tämä on joutunut ”minkä tahansa laiminlyönnin, hyväksikäytön, pahoinpitelyn, kidutuksen tai muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen, tai aseellisen selkkauksen uhriksi”. Muita kansainvälisiä sopimuksia, joilla lasten oikeuksia turvataan ovat ainakin Euroopan neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (Lanzaroten sopimus 88/2011), joka on ratifioitu Suomessa vuonna 2011 sekä Istanbulin sopimus (53/2015).

⁸³ Pajulammi 2014, 164-165.

⁸⁴ Hakalehto 2018, 35-36.

⁸⁵ Julistuksen kohta 2; Lapsiasiavaltuutettu 2013, 3.

⁸⁶ Yleissopimuksen 5 artikla, b kohta ja 16 artikla, 1 kohta, d alakohta; Lapsiasiavaltuutettu 2013, 3.

⁸⁷ Lapsiasiavaltuutettu 2013, 3.

⁸⁸ Lapsen etu tulee esille lapsen oikeuksien sopimuksessa esimerkiksi 3, 9, 18, 21 ja 37 artikloissa.

Lapsen etu on muodostunut lapsioikeudellisen sääntelyn perusarvoksi ja siihen viitataan yleisperiaatteena lainsäädännössä ja esimerkiksi lapsen asemaa koskevissa kansainvälisissä sopimuksissa. Yleisperiaatteena se ulottuu monille aloille ja sillä on ohjaava vaikutus oikeudelliseen ratkaisutoimintaan ja lainvalmisteluun. Lapsen etu käsitteenä on avoin ja sillä on mahdollista perustella jopa toisilleen vastakkaisia ratkaisuja.⁸⁹

Lapsen etu on keskeinen käsite, joka nousee esille lasta koskevien asioiden käsittelyssä. Asiat pyritään lopulta ratkaisemaan aina lapsen edun mukaisesti.⁹⁰ Lapsen etua punnitaan myös alaikäisiä koskevien rikosasioiden käsittelyssä. Lapsen etu on lainvalmistelua ohjaava yleisperiaate, joka ohjaa oikeudellista ratkaisutoimintaa ja toimii myös lasta koskevan ratkaisun oikeellisuuden punnintakriteerinä. Lapsen etu käsitteenä on melko avoin ja sen avulla on mahdollista perustella samassakin tapauksessa useita jopa täysin vastakkaisia lopputuloksia. Epävarmuutta on esimerkiksi siitä, mitä kaikkea on otettava huomioon lapsen etua arvioitaessa tai mille lapsen intresseille on annettava eniten painoarvoa. Lapsen edun määrittely vaatii ratkaisijalta punnintaa ja harkintaa.⁹¹ Lapsen edun käsitettä on selvennetty esimerkiksi lapsen oikeuksien komitean toimesta, joka on katsonut, että lapsen etu käsitteenä on sopeutettava ja määriteltävä tapauskohtaisesti. Tällöin voidaan ottaa huomioon kussakin tilanteessa yksilölliset olosuhteet.⁹² Lapsen etu tulee huomioidavaksi rikosprosessin eri vaiheissa esimerkiksi varmistamalla, ettei lapselle aiheudu vahinkoa, lapsen oikeusturvasta huolehditaan ja että käsittely on asiantuntevaa.⁹³

4.2 Lapsen puhevallan käyttäminen

Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1-5 §:ssä säädetään oikeudenkäyntikelpoisuudesta. 18-vuotias henkilö, jonka toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu siten kuin holhoustoimesta annetussa laissa säädetään⁹⁴, on kaikissa asioissaan oikeudenkäyntikelpoinen. Asianomistaja käyttää

⁸⁹ Kangas 2019, 30-31.

⁹⁰ Hakalehto 2018, 54.

⁹¹ Kangas 2019, 30-31; Hakalehto 2018, 51-52.

⁹² YK:n lapsen oikeuksien komitean 62. istunto, 14. tammikuuta - 1. helmikuuta 2013. Yleiskommentti nro 14 (2013) lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta). Sivu 9 kohta 3.

⁹³ Hirvelä 1997, 15.

⁹⁴ Holhoustoimilain 3 luvussa säädetään toimintakelpoisuuden rajoittamisesta. 3 luvun 18 §:n mukaan toimintakelpoisuutta voidaan tuomioistuimen päätöksellä rajoittaa, jos täysi-ikäinen on kykenemätön huolehtimaan taloudellisista asioistaan ja hänen varallisuusasemansa, toimeentulonsa tai muut tärkeät etunsa ovat tämän vuoksi vaarassa eikä edunvalvojan määrääminen yksin riitä turvaamaan hänen etujaan. 18 §:n mukaan toimintakelpoisuutta voidaan rajoittaa hänen toimintakelpoisuuttaan päättämällä, että: 1) hän voi tehdä tiettyjä oikeustoimia tai vallita tiettyä omaisuuttaan ainoastaan yhdessä edunvalvojan kanssa 2) hänellä ei ole kelpoisuutta tehdä tiettyjä oikeustoimia tai oikeutta vallita tiettyä omaisuuttaan; taikka 3) hänet julistetaan vajaavaltaiseksi. Vajaavaltaiseksi julistaminen on viimesijainen vaihtoehto.

puhevaltaansa itse ollessaan täysi-ikäinen ja toimikelpoinen. Oikeudenkäyntikelpoisuudella tarkoitetaan asianosaisen oikeutta käyttää puhevaltaa oikeudenkäynnissä.⁹⁵

Puhevalta on eri asia kuin kuuleminen. Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimuksen (60/1991) 12 artiklan mukaan lapsella, joka kykenee muodostamaan käsityksen asiasta, on oikeus tulla kuulluksi. Puhevallalla tarkoitetaan sitä, kuka käyttää oikeudenkäynnissä oikeudenkäyntikelpoisuutta vailla olevan henkilön puhevaltaa.⁹⁶ Alle 18-vuotiaat ovat holhoustoimilain 1 luvun 2 §:n mukaan vajaavaltaisia. Edelleen oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan vajaavaltaisen puhevaltaa käyttää edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Vajaavaltainen ei holhoustoimilain 4 luvun 23 §:n perusteella voi lähtökohtaisesti itsenäisesti tehdä päteviä oikeustoimia. Holhoustoimilain 4 luvun 24 §:n 1 momentin mukaan vajaavaltainen voi kuitenkin tehdä olosuhteisiin nähden tavanomaisia tai merkitykseltään vähäisiä oikeustoimia.

Alle 18-vuotiaat ja ne täysi-ikäiset, joiden toimintakelpoisuutta on rajoitettu tarvitsevat edustajan, joka käyttää heidän puhevaltaansa. Näin ollen vajaavaltaiselta lähtökohtaisesti puuttuu oikeudenkäyntikelpoisuus mistä seuraa, ettei hän voi yksin käyttää puhevaltaa itseään koskevissa asioissa. Laillisen edustajan kelpoisuus edustaa päämiestä perustuu lakiin. Laillisesta edustajasta esimerkkinä voidaan esittää alaikäisen huoltaja. Laillinen edustajuus voi perustua viranomaisen määräykseen, kuten tuomioistuimen määräykseen holhoustoimilain mukaisesta edunvalvojasta.⁹⁷

Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:n 1 momentin vajaavaltaisen puhevallan käyttöä koskevasta säännöksestä seuraa, että alle 15-vuotiaan asianomistajan puhevaltaa käyttää ja edustaa oikeudenkäynnissä ensisijaisesti huoltaja. Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 12 §:n mukaisesti 15 vuotta täyttänyt voi käyttää rinnakkaista puhevaltaa edustajansa ohella henkilöään koskevassa asiassa. Alaikäinen saa oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan määrätä omaisuudesta, johon hänellä on vallintaoikeus.⁹⁸ Tämän ja oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:n 2 momentin perusteella alaikäinen saisi edustaa itseään tällaiseen omaisuuteen kohdistuvassa rikoksessa.⁹⁹

⁹⁵ Lappalainen & Hupli 2021, 404; Ojala 2012, 240.

⁹⁶ Ojala 2012, 240.

⁹⁷ Jokela 2018, 105-106.

⁹⁸ Vallintaoikeudella tarkoitetaan holhoustoimilain 4 luvun 25 §:ssä määriteltyä vajaavaltaisen oikeutta määrätä siitä, minkä hän on vajaavaltaisuuden aikana omalla työllä ansainnut ja minkä edunvalvoja on antanut hänen vallittavakseen. Edelleen vajaavaltaisella on oikeus määrätä tällaisen omaisuuden tuotosta ja siitä, mikä on tullut tällaisen omaisuuden sijaan.

⁹⁹ Hakalehto 2018, 30.

4.3 Edunvalvojan sijainen

Esitutkintalain 4 luvun 8 §:ssä säädetään edunvalvojan määrittämisestä lapselle. 8 §:n 1 momentin mukaan tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle esitutkintaa varten edunvalvoja, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu lainlinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa alaikäisen asianosaisen etua asiassa ja jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta. Tutkinnanjohtajan on tarvittaessa tehtävä tuomioistuimelle hakemus edunvalvojan määrittämisestä. Hakemuksen voi tehdä myös syyttäjä, holhustoimilain 84 §:n mukainen holhousviranomainen tai sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettu toimielin (sosiaaliviranomainen)¹⁰⁰. Lain mukaan edunvalvojan määräys on voimassa sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, jonka esitutkintaa varten määräys on annettu.

Holhustoimilain 32 §:n mukaan edunvalvoja ei saa edustaa päämiestään, jos vastapuolena on edunvalvoja itse, edunvalvojan puoliso tai edunvalvojan lapsi tai joku, jota edunvalvoja edustaa. Näin ollen, kun on käsillä rikosasia, jossa epäillään, että lapseen on kohdistunut rikos joko toisen vanhemman tai molempien vanhempien toimesta, lapselle määrätään asian esitutkintavaiheessa esitutkintalain 4 luvun 8 §:n mukainen edunvalvoja. Tällaisessa tapauksessa alaikäisen lapsen vanhempien katsotaan intressiristiriidasta johtuen olevan kykenemättömiä valvomaan lapsen etua puolueettomasti. Jos toista vanhempaa epäillään lapseen kohdistuvasta rikoksesta, kumpikaan vanhempi ei voi toimia lapsen edunvalvojana asiassa. Edunvalvojan tehtävä on valvoa lapsen etua puolueettomasti rikosprosessissa ja käyttää lapsen puhevaltaa. Käräjäoikeus tekee määräyksen poliisin tai muun esitutkintalain 4 luvun 8 §:n 1 momentissa säädetyn tahon tekemän hakemuksen johdosta. Edunvalvoja voisi hallituksen esityksen mukaan olla esimerkiksi lapsen asioihin perehtynyt asiantuntija tai lainopillisen koulutuksen saanut henkilö. Henkilön sopivuutta edunvalvojaksi arvioitaessa olisi otettava huomioon edunvalvojaksi esitetyn henkilön taito ja kokemus sekä rikosasian laatu ja laajuus.¹⁰¹

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 a §:n mukaisesti asianomistajalla on seksuaalirikoksissa tai henkeen, terveyteen ja vapauteen kohdistuvissa rikoksissa oikeus oikeudenkäyntiavustajaan muun muassa silloin, jos tällä on vaatimuksia. Siten lapselle on mahdollista määrätä erillinen edunvalvoja ja oikeudenkäyntiavustaja. On myös mahdollista, että edunvalvoja saa määräyksen molempiin tehtäviin, jos tämä on juristi. Edunvalvojan ja oikeudenkäyntiavustajan tehtävät eroavat hieman toisistaan.

¹⁰⁰ Sosiaalihuoltolaki 710/1982 6 § on kumottu lailla sosiaalihuoltolain muuttamisesta 588/2022 1.1.2023 alkaen.

¹⁰¹ HE 222/2010 vp., 197.

Edunvalvojan tehtävä on käyttää lapsen puhevaltaa ja ajaa tämän etua, kuten ilmenee esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisusta asiassa KKO 2016:24. Tapauksessa 15 vuotta täyttänyt päämies ei vaatinut tekijälle rangaistusta eikä toivonut asian etenevän, mutta edunvalvojan sijainen pysyi vaatimuksissaan ja vaati rangaistusta. Oikeudenkäyntiavustaja valvoo oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 6 §:n mukaisesti päämiehensä etua ja oikeutta hyvää asianajotapaa noudattaen.¹⁰²

Edunvalvojamääräykseen kirjataan esitutkintalain 4 luvun 8 §:n 1 momentin mukaisesti, että se on voimassa rikosasian käsittelyn loppuun asti. Määräys annetaan koskemaan vain käsillä olevaa rikosasiaa, eli se ei ole voimassa enää kyseisen rikoksen käsittelyn loppumisen jälkeen.¹⁰³ Edunvalvojan tehtävä kuitenkin lakkaa, kun edunvalvottava täyttää 18 vuotta, mikäli edunvalvojan tehtävä perustuu päämiehen alaikäisyyteen (holhustoimilaki 2 ja 17 §). Esitutkintalain 8 §:n 2 momentin mukaan edunvalvojan määräämisestä aiheutuneet kustannukset ja edunvalvojan palkkio ja muut kustannukset maksetaan valtion varoista. Korvauksen tulee olla kohtuullinen tehtävän laatuun ja laajuuteen nähden ja se tulee määrätä tarpeellisista kustannuksista.¹⁰⁴

Hallituksen esityksen mukaan esitutkintalain 8 §, joka koskee edunvalvojan määräämistä, perustuu osittain lastensuojelulain 22 §:ään.¹⁰⁵ Keskeisiä soveltamistapauksia ovat esimerkiksi sellaiset tilanteet, joissa lapsen huoltajan epäillään syyllistyneen lapseen kohdistuneeseen rikokseen. Yleensä katsotaan, että vaikka vain toinen vanhempi olisi epäiltynä lapseen kohdistuneesta rikoksesta, myös toinen vanhempi on esteellinen edustamaan lasta rikosprosessissa. Sääntely koskee myös muita lapsen laillisia edustajia. Myös lapsen ja hänelle jo aikaisemmin määrätyn edunvalvojan edut voivat olla ristiriidassa.¹⁰⁶

Hallituksen esityksen mukaan esitutkintalain 8 § ei velvoita automaattisesti ryhtymään toimenpiteisiin edunvalvojan määräämiseksi ristiriitatapauksissa, vaan jossakin määrin voitaisiin käyttää harkintaa. Tähän viittaa momentissa käytetyn ilmaisun ”on perusteltua syytä olettaa” lisäksi edellytys ”jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta”. Tämä saattaa liittyä erityisesti rikoksen tyyppiin. Esimerkiksi vähäisen omaisuusrikoksen selvittämisessä

¹⁰² Jos edunvalvojan sijainen ja oikeudenkäyntiavustaja ovat eri henkilöt, tulee molempien palkkio maksettavaksi valtion varoista. Voidaan arvioida kustannustehokkuuden näkökulmasta, onko asianomistajalla tarpeen olla erillinen edunvalvoja ja oikeudenkäyntiavustaja. Kenties prosessiekonomian näkökulmasta olisi järkevää määrätä edunvalvoja, joka on juristi ja voisi samalla toimia asianomistajan oikeudenkäyntiavustajana.

¹⁰³ HE 222/2010 vp., 195.

¹⁰⁴ HE 222/2010 vp., 156, 197.

¹⁰⁵ Lastensuojelulain 22 §:ssä säädetään edunvalvojan määräämisestä huoltajan sijaiseksi. Pykälässä säädetään edunvalvojan määräämisestä lastensuojeluasiassa, kun on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa ja edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi.

¹⁰⁶ HE 222/2010 vp., 196.

erikseen määrättävän edunvalvojan tarvetta ei yleensä ole. Edunvalvojan tarve puolestaan olisi lähtökohtaisesti erityisesti silloin, kun lapsen toista huoltajaa tai huoltajana ollutta vanhempaa epäillään esimerkiksi lapseen kohdistuneesta seksuaalirikoksesta.¹⁰⁷

Lähtökohtaisesti edunvalvojan määräämistä koskevan hakemuksen jättää käräjäoikeudelle esitutkintalain 4 luvun 8 §:n 1 momentin mukaisesti tutkinnanjohtaja. Sen mukaan käräjäoikeus määrää edunvalvojan sijaisen. Esitutkintalain 4 luvun 8 §:n 1 momentin mukaisesti rinnakkainen toimivalta hakemuksen tekemiseen on holhousviranomaisella tai sosiaaliviranomaisella.¹⁰⁸ Edunvalvojan määräyksen oleminen voimassa rikosasian käsittelyn loppuun asti tarkoittaa, että edunvalvoja käyttää lapsen puhevaltaa rikosasian käsittelyssä niin syyteharkinnan, käräjäoikeuskäsittelyn ja mahdollisen muutoksenhakuvaiheen ajan.¹⁰⁹ Edunvalvoja voidaan määrätä käräjäoikeudessa myös holhustoimilain 79 §:n mukaisesti väliaikaismääräyksellä asianosaisia kuulematta silloin, kun edunvalvojan määräämistä ei voi viivyttää. Väliaikaismääräyksen tarve on perusteltava hakemuksessa. Yleensä edunvalvojan määräämistä koskevissa asioissa kuullaan lapsen huoltajia ja yli 15-vuotiasta lasta. Väliaikaismääräyksessä päätös edunvalvojasta annetaan kuulematta huoltajia tai yli 15-vuotiasta lasta. Väliaikainen päätös on voimassa, kunnes asiassa on tehty pääasialkaisu eikä väliaikaismääräykseen voi hakea muutosta.¹¹⁰ Väliaikaismääräyksellä voidaan näin varmistaa asian eteneminen tuomioistuimessa vireillä olevasta edunvalvojahakemuksesta huolimatta.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen 2022 julkaistun selvityksen mukaan edunvalvojan määräämistä koskevat hakemukset voivat viivyttää esitutkintaa, jos hakemuksen käsittelyssä käräjäoikeudessa kestää pitkään. Selvityksen mukaan edunvalvojan määräämisessä on erilaisia käsittelyaikoja ja käsittelytapoja alueesta riippuen. Poliisit ja syyttäjät ovat nostaneet esille huolen siitä, että lapsen kertomukseen ehditään ennen kuulusteluja vaikuttaa ulkopuolisen toimesta, jolloin aineellisen totuuden selvittäminen hankaloituu, kun edunvalvojan määräämisessä kestää kauan. Selvityksessä perehdyttiin myös käräjäoikeuden näkökulmaan: käräjätuomarit katsoivat, että toisinaan hakemukset ovat liian puutteellisia perusteluiltaan eikä lisäperusteluita toimiteta pyydettäessä.¹¹¹

4.4 Lapsi seksuaalirikoksen uhrina

Rikoslaisissa säädetään erikseen joistakin lapseen kohdistuvista rikoksista. Rikoslain 20 luvua ollaan uudistamassa, ja muutokset tulevat voimaan 1.1.2023. Hallituksen esityksessä (13/2022) eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi on esitetty rikoslain

¹⁰⁷ HE 222/2010 vp., 196.

¹⁰⁸ HE 222/2010 vp., 196.

¹⁰⁹ HE 222/2010 vp., 196.

¹¹⁰ Heikkilä, Rantaeskola & Suikkanen-Malin 2018, 25-26.

¹¹¹ Heikkilä & Rantaeskola 2022, 53.

seksuaalirikoksia koskevien säännösten muuttamista.¹¹² Tavoitteena on muun muassa korottaa lapsiin kohdistuvien törkeiden seksuaalirikosten vähimmäisrangaistuksia. Lisäksi on arvioitu muun muassa sääntelytekniisiä asioita ja rikosnimikkeitä sekä lapsen iän merkitystä.¹¹³ 16 vuotta nuorempien osalta suojataan seksuaalirikossäännöksillä ensisijaisesti lapsen henkilökohtaista koskemattomuutta, jolla ”turvataan lapsen tervettä ja häiriötöntä kehitystä”.¹¹⁴ Lapsia koskee 16 vuoden suojaikäraja, jonka tarkoitus on suojata lasta.¹¹⁵

Lapsiin kohdistuvat rikokset ja etenkin seksuaalirikokset ovat kuohuttavia tekoja.¹¹⁶ Lapset voidaan nähdä aikuisväestöä heikompina osapuolina, joita on tarpeen suojata aikuisia enemmän. Lapsille voidaan turvata tasa-arvoinen asema positiivisen erityiskohtelun turvin.¹¹⁷ Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset ovat omiaan aiheuttamaan erilaisia haittoja lapselle. Seksuaalirikokset ovat erityisen vahingollisia lapsen terveydelle ja psykososiaaliselle kehitykselle.¹¹⁸ Fyysisesti seksuaalinen teko voi aiheuttaa lapselle kipua ja särkyä ja psyykkisesti erilaisia vakavuudeltaan vaihtelevia oireita kuten ahdistusta tai masentuneisuutta. Haittaa voidaan arvioida tilapäisenä tai pysyvänä.¹¹⁹ Hirvelän (1997) mukaan inestikokemus voi vaikuttaa lapseen jopa vakavammin kuin lapsen hylkääminen, hoidon laiminlyönti tai pahoinpitely.¹²⁰

Seksuaalisuudelle altistaminen voi johtaa lapsessa esimerkiksi aggressiivisuuteen, riehumiin, kuoreen vetäytymiseen ja masentuneisuuteen sekä äärimmillään itsemurhayritykseen.¹²¹ Seksuaalirikoksen uhrille tyypillistä on myös ikätasoon sopimattomat seksuaaliset puheet. Aikuisiällä lapsena koettu seksuaalinen hyväksikäyttö voi johtaa jopa vastenmielisyyteen sukupuolielämää kohtaan.¹²²

Korkein oikeus on korostanut seksuaalisen hyväksikäytön erityistä vahingollisuutta lapselle ainakin ratkaisussa KKO 2011:102. Tapauksessa korkein oikeus totesi tiedon ja yleisen tietämyksen lapsen seksuaalisen hyväksikäytön vahingollisuudesta lisääntyneen viime vuosikymmenien aikana. Erityinen vahingollisuus läheisen aikuisen lapsen kohdistamassa seksuaalisessa hyväksikäytössä johtuu siitä, että lapsen luottama henkilö toimii siten, ettei lapsi voi sitä ymmärtää, saati puhua siitä kenellekään. Tällainen on omiaan korkeimman oikeuden mukaan aiheuttamaan lapselle ”ristiriitoja ja oireita

¹¹² HE 13/2022 vp., 1.

¹¹³ HE 13/2022 vp., 5.

¹¹⁴ HE 13/2022 vp., 43, 64.

¹¹⁵ HE 13/2022 vp., 65; HE 6/1997 vp., 165-166.

¹¹⁶ Hirvelä 1997, 16.

¹¹⁷ Hirvelä 2006, 41-42.

¹¹⁸ Lakivaliokunnan mietintö 43/2010 vp., 4.

¹¹⁹ Ojala 2012, 203-205.

¹²⁰ Hirvelä 1997, 176.

¹²¹ Hirvelä 1997, 176.

¹²² Hirvelä 1997, 177 mukaan Sanderson, 1992, 51-56.

sekä pitkäaikaista vahinkoa”. Seksuaalisuudelle altistuminen voi aiheuttaa lapsessa tyypillisesti yliseksuaalista käyttäytymistä, kuten korkeimman oikeuden tapauksessa KKO 2014:48.

4.5 Alaikäisen vanhempi rikoksentekijänä

Lapsen ruumiillinen kurittaminen kiellettiin vuonna 1984 voimaan tulleella lailla lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983).¹²³ Ennen lakiuudistusta voimassa oli holhouslain 33 §:n 2 momentti, jonka mukaan ”Lapsi on kasvatettava jumalanpelkoon, hyviin avuihin ja siiveyteen, niin myös taivutettava sellaisiin toimiin kuin sen sääty, tila ja taipumukset vaativat.” Ennen lakiuudistusta lisäksi rikoslain 21 luvun 12 §:n 2 momentista löytyi säännös, jonka mukaan ”jos joku kuritusvaltaansa käyttäessään on kuritetulle saattanut sellaisen vähäisen vammän, kuin tässä pykälässä mainitaan, älköön häntä siitä rangaistukseen tuomitako.”¹²⁴

Uudistuksen myötä lisätty kurituksen kieltävä säännös löytyy lain (361/1983) 1 §:n 3 momentista, jonka mukaan lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lisäksi lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää. Hallituksen esityksessä (224/1982) laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta perusteltiin ruumiillisen kurittamisen kieltoa sillä, että lapsen vanhemman kuritusvalta lapseen on ollut jokseenkin riidanalainen. Riidanalaista on ollut, mitkä ovat kuritusvallan rajat ja milloin syyllistyy pahoinpitelyyn. Lailla on tarkoitettu vahvistaa, ettei vanhemmalla ole lapseen nähden kuritusvaltaa ja että pahoinpitelyä koskevaa rikoslain säännöstä voidaan soveltaa myös, kun lapsen vanhempi tai muu huoltaja syyllistyy säännöksessä tarkoitettuun pahoinpitelyyn, vaikka tarkoitus olisikin kasvatuksellinen.¹²⁵

Kuritusta on käsitelty korkeimmassa oikeudessa. Korkeimman oikeuden tapauksessa KKO 1993:151 käsiteltiin vanhemman kuritusvaltaa ja pahoinpitelyä. Tapauksessa lapsen huoltaja oli kasvatustarkoituksessa tukistanut lasta ja antanut luunappeja siten että lapselle oli aiheutunut siitä kipua. Lahden raastuvanoikeus oli tuominnut huoltajan jatketusta pahoinpitelystä. Asiaa käsiteltiin myös Kouvolan hovioikeudessa, jossa syyte hylättiin ja katsottiin, ettei ollut näytetty, että kipua olisi aiheutettu muussa kuin kasvatustarkoituksessa. Huoltaja sai käyttää kuritusvaltaa lapseen eikä ollut syyllistynyt tahalliseen pahoinpitelyyn. Korkeimman oikeuden ratkaisua perusteltiin lapsen

¹²³ Eduskunta 2018. Mikä laki kielsi lapsen ruumiillisen kurituksen?

¹²⁴ Eduskunta 2018. Mikä laki kielsi lapsen ruumiillisen kurituksen?

¹²⁵ HE 224/1982 vp., 12.

huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 1 luvun 1 §:n 3 momentilla, jonka mukaan lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Edelleen ratkaisua perusteltiin hallituksen esityksellä (HE 224/1982), jonka perusteluissa todetaan lakiehdotusta laadittaessa nimenomaisena tarkoituksena olleen vahvistaa, että lapsen huoltajalla ei enää ollut lapseen nähden kuritusvaltaa ja että rikoslain 21 luvun 7 §:n lievää pahoinpitelyä koskevaa säännöstä voitiin soveltaa myös silloin, kun vanhempi tai muu lapsen huoltaja syyllistyi säännöksessä tarkoitettuun pahoinpitelyyn, vaikkakin tarkoitus olisi kasvatuksellinen. Näin korkein oikeus katsoi, että tapauksessa lapsen huoltaja on pahoinpidellessään lasta syyllistynyt rikoslain 21 luvun 7 §:ssä säädettyyn lievään pahoinpitelyyn. Korkein oikeus tuomitsi huoltajan jatketusta lievästä pahoinpitelystä.

Siitä huolimatta, että lapsen kurittaminen on ollut kiellettyä vuodesta 1984 saakka, sitä käytetään Lastensuojelun keskusliiton Kovemmin käsin -selvityksen (2021) perusteella edelleen kasvatuskeinona ja jopa enenevässä määrin.¹²⁶ Lastensuojelun keskusliiton tutkimuksessa selvitettiin muun muassa asenteita eri kuritusmuotoja kohtaan, ja yleinen suunta näyttää olevan, että asenteet kuritusmuotoja kohtaan ovat muuttuneet jonkin verran suopeammiksi. Merkittävä osa (44 %) tutkimukseen vastanneista kertoi käyttävänsä jonkinlaista kuritusta lapsen kasvatuskeinona.¹²⁷

Kenties vanhemman lapsen kohdistamat rikokset tyypillisimmin ovat lapsen kohdistuvaa päivittäistä tai piiloon jäävää kaltoinkohtelua. Tekoja perustellaan esimerkiksi kasvatustarkoituksella tai omilla kireillä hermoilla.¹²⁸ Vakavampiakin rikoksia tapahtuu perheen sisällä, kuten tuomioistuinten oikeuskäytäntö osoittaa.

Esimerkiksi Turun hovioikeuden ratkaisussa 20/100773 oli kyse asiasta, jossa äiti oli ravisellut vajaan kahden kuukauden ikäistä vauvaansa ottamalla tätä kiinni rintakehän sivuilta. Vauvalle oli aiheutunut verenvuotoa aivokudokseen ohimolohkoon. Vauvalle oli määrätty prosessiedunvalvoja, joka ajoi tämän etua ja käytti puhevaltaa. Käräjäoikeudessa oli todettu, että tapauksen taustalla oli epäilemättä lapsen äidin uupumusta. Lasta ei voitu nuoren ikänsä vuoksi kuulla oireistaan. Käräjäoikeus katsoi, että tapahtumasta olisi voinut aiheutua vakaviakin vammoja, mutta pysyvää haittaa ei ollut aiheutunut. Käräjäoikeus tuomitsi äidille maksettavaksi tilapäisestä haitasta 3000 euroa. Äiti vaati hovioikeudessa, että syyte ja korvausvaatimukset hylätään näyttämättömänä. Hovioikeudessa käräjäoikeuden ratkaisua ei muutettu.

¹²⁶ Kovemmin käsin 2021, 4, 18.

¹²⁷ Kovemmin käsin 2021, 21-22.

¹²⁸ Peuraniemi 2007, 46.

Vanhempien velvollisuus on huolehtia lapsestaan. Tapauksessa KKO 2021:54 katsottiin vanhempien aiheuttaneen lapselleen kipua ja vahingoittaneen tämän terveyttä laimplyömällä hoitaa tämän atooppista ihottumaa, mistä lapselle oli raapimisen johdosta aiheutunut haavoja ja arpia. Lapsen kädet oli sidottu ruokailun ja yön ajaksi. Lasta oli viety viileään suihkuun kasvatuskeinona, ja tämä oli saanut yksipuolista ravintoa. Lapsen pituuskasvu oli taittunut ja tällä oli todettu vakavaan psyykkiseen kuormittumiseen ja traumatisoitumiseen viittaavia piirteitä. Vanhemmat tuomittiin pahoinpitelystä. Korkeimmassa oikeudessa arvioitiin, mitä syyttäjä oli vaatinut haastehakemuksella ja mitä voidaan tuomita, sillä vain siitä teosta voi tuomita, josta on vaadittu rangaistusta. Korkeimmassa oikeudessa arvioitiin lisäksi teon julmuutta ja törkeyttä. Korkein oikeus katsoi, että teossa oli niin julmuutta vastaan kuin sen puolestakin puhuvia seikoja. Julmuuden puolesta puhui se, että menettely on kohdistunut omaan lapseen, joka on ollut riippuvainen vanhempiensa hoidosta ja huolenpidosta. Tekijöinä ovat olleet molemmat vanhemmat ja pahoinpitely on tapahtunut kotina käytetyssä purjeveneessä. Lapsella ei ollut mahdollisuutta turvautua kehenkään muuhun aikuiseen, tämä on ollut alisteisen asemansa vuoksi puolustuskyvytön ja teko aika on ollut pitkä. Lapselle on useista teoista aiheutunut psyykkisiä ja fyysisiä oireita. Julmuutta vastaan puhuu se, ettei osatekoja voida pitää erityisen vakavina verrattuna pahoinpitelyrikoksiin yleisesti ja vanhempien mukaan jotkut teot on tehty kasvatuksellisista tai terveydenhoidollisista syistä. Lisäksi hovioikeudessa oli katsottu, ettei vanhempien tarkoitus ole ollut nimenomaisesti aiheuttaa lapselle kipua tai vahingoittaa hänen terveyttään. Teko tuomittiin perusmuotoisena pahoinpitelynä.

Joskus uskonnollinen vakaumus voi johtaa rikosepäilyyn. Korkeimman oikeuden tapauksessa KKO 2016:24 oli kyse asiasta, jossa vanhempia syytettiin yllytyksestä lasten pahoinpitelyyn. Vanhempia syytettiin yllytyksestä pahoinpitelyyn sillä perusteella, että he olivat pyytäneet A:ta suorittamaan lapsilleen ympärileikkauksen uskonnollisista syistä. A oli ympärileikkannut lapsen, vaikkei tämä ollut lääkäri. A:lle vaadittiin rangaistusta törkeästä pahoinpitelystä ja lasten huoltajille yllytyksestä törkeään pahoinpitelyyn. Korkein oikeus katsoi, ettei A:n menettely ole ollut rangaistavaa eikä vanhempien menettelyä katsottu yllytykseksi pahoinpitelyyn. Korkeimman oikeuden ratkaisu vahvisti, että lääketieteellisesti perustelematon ympärileikkaus täyttää pahoinpitelyn tunnusmerkistön. Teko ei ole välttämättä oikeudenvastainen, jos toimenpidettä voidaan perustella uskonnollisesta perhetaustasta johdetulla *lapsen edulla*.¹²⁹ Tyypillisesti rikostunnusmerkistön mukaisen teon oikeuttamisperusteet, kuten pakkotila ja

¹²⁹ Hyttinen 2016, Mitä ratkaisusta seuraa?

hätävarjelu, ovat rikoslakiin kirjattuja. Nyt korkein oikeus vaikuttaa kuitenkin vahvistaneen lapsen edun ympärileikkauksen oikeuttavaksi vastuuvapausperusteeksi.¹³⁰

Lapselle oli määrätty edunvalvojan sijainen, joka edusti lasta rikosprosessissa. Vanhemmat ovat olleet tapauksessa esteellisiä valvomaan lapsen etua, koska ovat syytetyinä rikosasiassa, jossa lapsi on asianomistajana. Asiassa tehtiin käsittelyratkaisu koskien toisen lapsen puhevallan käyttämistä. Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:n 1 momentissa säädetään, että asianomistajana olevan vajaavaltaisen puhevaltaa käyttää rikosprosessissa edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun § 1:n 2 momentin mukaisesti 15 vuotta täyttänyt lapsi käyttää henkilöään koskevassa asiassa rinnakkaista puhevaltaa edunvalvojan rinnalla. Lapsi oli täyttänyt 15 vuotta siinä vaiheessa, kun asiaa käsiteltiin hovioikeudessa. Korkein oikeus oli pyytänyt selvittämään lapsen kannan asiaan. Lapsi oli ilmoittanut, ettei vaadi rangaistusta eikä toivo, että asia etenee. Edunvalvojan sijainen oli kuitenkin ilmoittanut pysyvänsä vaatimuksissaan. Korkein oikeus perusteli ratkaisua oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:n 2 momentilla, jonka mukaan vajaavaltaisen puhevalta on järjestetty niin, että niin edunvalvojalla kuin vajaavaltaisella itsellään on toisistaan riippumaton oikeus käyttää vajaavaltaisen puhevaltaa. Tästä johtuen korkein oikeus katsoi, että edunvalvojan sijaisella oli oikeus itsenäisesti hakea muutosta hovioikeuden tuomioon esittäen rangaistus- ja vahingonkorvausvaatimuksen huolimatta lapsen itsensä kannasta asiaan.

Lapset kokevat perheen sisällä myös seksuaalista hyväksikäyttöä, kuten oikeuskäytännönkin osoittaa. Tapauksessa KKO 2011:34 vanhempia syytettiin neljän lapsensa törkeästä seksuaalisesta hyväksikäytöstä lasten oltua lukuisia kertoja läsnä, kun vanhempansa olivat keskenään sukupuoliyhteydessä ja muussa seksuaalisessa kanssakäymisessä. Asiantuntijalääkäreiden mukaan lasten käytöksessä ilmenneet seksuaaliset piirteet eivät olleet normaalia lapsen kehityksessä. Jatkuva altistaminen näkemään seksuaalista kanssakäymistä tai toimintaa aiheuttivat trauman lapselle. Asiantuntijatodistajat olivat katsoneet, että tällainen oli katsottava lapsen seksuaaliseksi riistoksi tai seksuaaliseksi hyväksikäytöksi. Tapauksessa syyte kuitenkin hylättiin, sillä siinä ei katsottu tekojen kohdistuneen suoraan lapseen. Korkein oikeus katsoi, ettei teoilla ollut tavoiteltu seksuaalista kiihottumista, jota pidettiin tuomitsemisen kannalta merkittävänä seikkana.

Tapauksessa KKO 2014:48 isää syytettiin törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä sillä perusteella, että tämä oli kosketellut 1-3-vuotiasta tytärtään seksuaalisesti olennaisella tavalla ja saanut lapsen koskettelemaan häntä. Lapsessa oli todettu

¹³⁰ Hyttinen 2016, Mitä ratkaisusta seuraa?

yliseksuaalista käyttäytymistä, joka on tyypillinen oire seksuaalisen hyväksikäytön uhrille. Isä kiisti syyllistyneensä väitettyihin tekoihin ja vetosi siihen, ettei teoilla tavoiteltu seksuaalista kiihotusta tai tyydytystä. Korkeimmassa oikeudessa tekoa arvioitiin suhteessa edellä esiteltyyn tapaukseen KKO 2011:34, jossa oli katsottu, etteivät teot suoranaisesti kohdistuneet lapsiin eikä teoilla ollut väitetty tavoitellun seksuaalista kiihotusta tai tyydytystä. Tapauksessa katsottiin, etteivät teot täytä törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistöä. Kuitenkin tässä uudemmassa tapauksessa teot ovat kohdistuneet suoraan välittömästi lapseen. Korkein oikeus katsoi, että teko-tapa ja tekojen laatu huomioiden voidaan pitää selvänä, että ”oikeudenkäynnin osapuolet ovat ymmärtäneet, että teoilla on väitetty tavoitellun seksuaalista kiihotusta ja tyydytystä” vaikkei sitä ole nimenomaisesti mainittu syytteesä.

Rikosoikeudellisen näkökulman lisäksi perheensisäisissä rikoksissa keskeinen on lastensuojelullinen näkökulma. Lastensuojelu on lailla säädeltyä toimintaa, joka toteuttaa YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen velvoitteita. Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa viranomaisia edistämään lapsen hyvinvointia palveluita kehittämällä ja turvaamalla lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun. Toimivalla lastensuojelulla voidaan havaita aikaisessa vaiheessa orastavia perheväkivaltatilanteita ja puuttua niihin. Muun muassa terveydenhuollon ammattihenkilöillä, ope-tus- ja nuorisotoimella, poliisilla ja muilla lastensuojelulain 25 §:n 1 momentissa luetelluilla ammattiryhmillä on velvollisuus tehdä ilmoitus kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos heille on työtehtäviensä kautta ilmennyt, että lapsen tilanne edellyttää mahdollista lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Ilmoitustarve voi syntyä hoidon ja huolenpidon tarpeesta, kehitystä vaarantavien olosuhteiden vuoksi ja lapsen oman käyttäytymisen johdosta.¹³¹ Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksen mukaan lastensuojelun ja tuen prosessit ovat hajallaan lapsiin kohdistuvissa seksuaali- ja väkivaltarikoksissa. Esimerkkeinä mainittakoon hajanaiset säännökset viranomaisten yhteistyöstä, lastensuojeluilmoituksen tekemisvelvollisuuden ongelmat ja riittävän asiantuntemuksen puute.¹³² Viime vuosina julkiseen keskusteluun on noussut lastensuojelun resurssien vähyys ja traagisia tapauksia, joissa lastensuojelu olisi toimiessaan ehkä voinut olla estämässä tapahtunutta rikosta.¹³³ Esimerkiksi kuuluisa Vilja-Eerikan tapaus vuodelta 2012 on toiminut esimerkkinä, joka on herättänyt paljon julkista keskustelua lastensuojelun toimivuudesta. Julkisessa keskustelussa on ruodittu lastensuojelua passiivisuudesta.¹³⁴

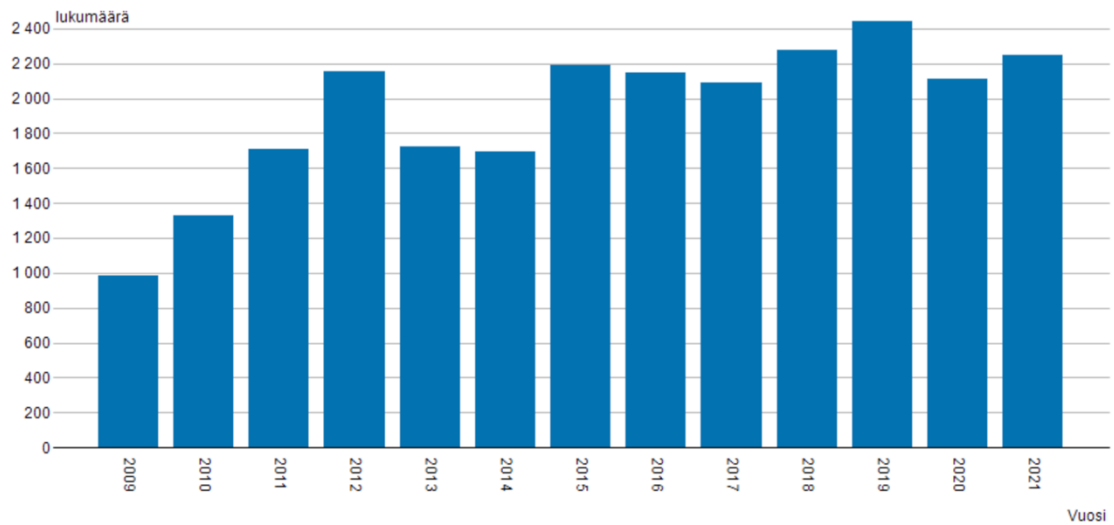
¹³¹ 1.1.2023 alkaen ilmoitukset toimitetaan kunnan sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen sijaan hyvinvointialueille (laki lastensuojelulain muuttamisesta (610/2022) 25 §).

¹³² Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti 2013. 33-35.

¹³³ Ks. esim. Helsingin Sanomat pääkirjoitus 5.6.2022. Lastensuojelu tulee miettiä alusta asti uusiksi.

¹³⁴ Esim. Helsingin Sanomien 2.12.2017 julkaistussa jutussa ”Yksitoistavuotiaan abortti Oulussa, kahdeksanvuotiaan Vilja Eerikan murha ja nyt Miriamin epäilty hyväksikäyttö - Miksi viranomaiset eivät kuule lapsen hätää?” käsitellään 11-vuotiaan tekemiä useita abortteja,

Viranomaisten tietoon tulleen perhe- ja lähisuhdeväkivallan uhrin muuttujina Vuosi. 21 Epäilty uhrin vanhempi, 0 - 17, Uhrien lukumäärä rikosnimikkeiden mukaan (lkm.).

Kuvio 1: Viranomaisten tietoon tulneiden perhe- ja lähisuhdeväkivallan uhrin muuttujina. Epäilty uhrin vanhempi, 0-17, uhrien lukumäärä rikosnimikkeiden mukaan (lkm.).¹³⁵

Kuviossa esitetystä Tilastokeskuksen tilastosta voidaan havaita, että vuodesta 2009 vuoteen 2021 perheen sisällä lapsiin kohdistuneet väkivaltarikokset näyttävät jonkin verran lisääntyneen. Vuodesta 2009 kasvu näyttää olleen merkittävää, ja vuodesta 2012 eteenpäin määrä on vuosittain hieman vaihdellut pysyen kuitenkin korkealla. Verrattaessa vuotta 2009 ja 2021 keskenään nähdään, että väkivallan uhrien määrä on tuplaantunut.

4.6 Lapsen kuuleminen rikosprosessissa

Esitutkinnassa kuullaan esitutkintalain 7 luvun säännösten mukaisesti asianosaisia. Asianomistajalla on esitutkintalain 7 luvun 6 §:n mukainen totuudessapysymisvelvollisuus, jonka mukaan asianomistajan on pysyttävä totuudessa kuulusteluissa tehdessään selkoa tutkittavasta asiasta ja vastatessaan kysymyksiin. Totuudessapysymisvelvollisuus ulottuu myös asianomistajan lailliseen edustajaan tai asiamieheen. Myös laillisen edustajan tai asiamiehen on siis kerrottava asiassa totta.¹³⁶ Esitutkintalain 7 luvun 10 §:n 3 momentin mukaan asianomistajalle täytyy kuitenkin ennen kuulustelua ilmoittaa, millä perusteella hänelle voidaan määrätä oikeudenkäyntiavustaja tai tukihenkilö.¹³⁷

ennen kuin lastensuojelu puuttui asiaan. Vilja Eerikasta oli jutun mukaan tehty yli kymmenen lastensuojeluilmoitusta.

¹³⁵ Tilastokeskus 2021.

¹³⁶ Ks. myös Fredman, Kanerva, Tolvanen & Viitanen 2020, 365.

¹³⁷ Ks. myös Fredman, Kanerva, Tolvanen & Viitanen 2020, 364.

Hallituksen esityksen (52/2002) laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain sekä eräiden näihin liittyvien lakien muuttamisesta mukaan asianomistajalta selvitetään kuulustelussa asian tapahtumatiedot, asianomistajan vaatimukset, oikeudellinen arvio tutkittavana olevasta asiasta ja asianomistajan käsitys häntä kohdanneen oikeudenloukkauksen merkityksellisyydestä.¹³⁸ Asianomistaja voidaan esitutkintalain 7 luvun 2 §:n mukaan kuitenkin jättää esitutkinnassa kuulustelematta, jos hänellä ilmeisesti ei ole tutkittavaa asiaa selventäviä tietoja ja hän on jo aiemmin ilmoittanut tarvittavat seikat syytteestä päättämistä ja oikeudenkäyntiä varten.¹³⁹

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimus ja monet muut kansainväliset sopimukset velvoittavat valtiota järjestämään lainsäädäntönsä niin, että lapsen on mahdollista tulla kuulluksi oikeuksiensa mukaisesti. Yleissopimuksen 12 artiklan mukaan lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, tulee varata oikeus ilmaista näkemyksensä kaikissa itseään koskevissa asioissa.¹⁴⁰ Edelleen 12 artiklan mukaan näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Esitutkintalain 7 luvun 14 §:ssä säädetysti, kun kuulusteltava on alle 15-vuotias, hänen huoltajallaan tai edunvalvojallaan tai muulla laillisella edustajalla on oikeus olla läsnä kuulustelussa. Jos asianomistaja on 15 vuotta täyttänyt vajaanvaltainen, laillinen edustaja voi olla läsnä kuulustelussa, mikäli tämä tutkittavaa rikosta koskevassa oikeudenkäynnissä saisi oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 tai 2§:n mukaisesti käyttää vajaanvaltaisen sijasta tai ohella tämän puhevaltaa. 7 luvun 12 §:n mukaan asianomistajalle määrättyllä tukihenkilöllä on oikeus olla läsnä kuulustelussa, jollei tutkinnanjohtaja sitä kiellä painavista syistä. Esitutkintalain 7 luvun 14 §:n § momentin mukaan alle 15-vuotiaan huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja saa olla läsnä kuulustelussa. Lapsen vanhemman läsnäololla saattaa kuitenkin olla negatiivisia vaikutuksia kuulusteluun. Lapsi saattaa pelätä kertoa, mitä on oikeasti tapahtunut, jos tämä vaikkapa tietää vanhemman pelästyvän tai suuttuvan kertomastaan. Lapsen voi olla helpompi kertoa tapahtumista rauhassa tutkijalle. Vaikka vanhempi seuraisi kuulustelua hiljaa kommentoimatta tilannetta mitenkään, voi jo pelkkä vanhemman läsnäolo vaikuttaa lapsen kertomaan.¹⁴¹

4.6.1 Menettely lapsen kuulemisessa

Alaikäisen lapsen kuuleminen rikosprosessissa vaatii erityistä asiantuntemusta. Lapsiin kohdistuneita rikoksia käsittelevätkin yleensä poliisissa määrättyt aiheeseen perehtyneet poliisit. Kuulemisen saattaa toteuttaa esimerkiksi lasten kuulemiseen erikoistunut poliisi taikka lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen tutkimusyksikön asiantuntijat, yksilöllisistä olosuhteista kuten lapsen iästä ja rikoksesta riippuen.¹⁴² Hallituksen esityksen (222/2010) mukaan erityistä

¹³⁸ HE 52/2002 vp., 34.

¹³⁹ Fredman, Kanerva, Tolvanen & Viitanen 2020, 367.

¹⁴⁰ Hirvelä 2006, 26.

¹⁴¹ Korkman 2022, 199.

¹⁴² HE 222/2010 vp., 194-195. Ks. myös Puranen ym. Lapsi rikosasiassa.

perehtyneisyyttä voidaan saada esimerkiksi erityisen koulutuksen tai käytännön kokemuksen kautta.¹⁴³ Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsille kuuluu perusoikeutena oikeus saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin, kuitenkin kehitystasonsa mukaisesti.¹⁴⁴ Lapsen kuulemisessa keskeistä onkin yksilöllisten olosuhteiden, kuten iän ja kehitystason huomioiminen. Lapsilla voi olla vaikeuksia jäsenellä muistikuviaan ja esimerkiksi aivan pienillä lapsilla voi olla vaikeaa ymmärtää, mistä heidän ylipäänsä odotetaan kertovan. Lapsen voi olla haastavaa keskittyä haastatteluun pidemmän aikaa, ja haastattelussa voidaan joutua pitämään taukoja.¹⁴⁵ Lasten kuulemisessa on muitakin haasteita, kuten kertomuksen uskottavuus ja lapsen alttius johdattelulle, ja ikään ja kehitystasoon liittyvät kognitiiviset haasteet. Etenkin pienten lasten kohdalla voi olla vaikeutta erottaa todellisuudessa tapahtuneet asiat kuvitellusta. Lapsia koskevissa oikeudenkäynneissä lapsen kertomusta tukevan näytön hankkiminen on siksi usein hyvin tärkeää.¹⁴⁶ Rikoksen selvittäminen ei kuitenkaan saa aiheuttaa lisävahinkoa lapselle.¹⁴⁷ Erityisesti lapsen ollessa seksuaalirikoksen uhri on tarpeen välttää ylimääräistä kontaktia viranomaisiin ja kuulemista useaan kertaan.¹⁴⁸

Lapsen kuulemisessa on tärkeää pysyä kärsivällisenä ja rauhallisena. On tärkeää pyytää lasta kuvailemaan tapahtuman yksityiskohtia mahdollisimman tarkasti olematta kuitenkaan johdatteleva. Lasta kuulustelevalle ammattilaisille on välttämätön tietää lasten johdattelutaipumuksesta ja ymmärtää sosiaalisen vuorovaikutuksen merkitys. Lapselle tulee esittää avoimia kysymyksiä. Lapselle syntyy helposti mielikuva siitä, minkä suuntaista vastausta häneltä odotetaan ja millä vastauksella lapsi miellyttäisi kyselijää.¹⁴⁹ Johdattelu voi olla moninaista - suoraa tai epäsuoraa ja tarkoituksellista tai aivan tiedostamatonta. Tutkijan oma valmis hypoteesi tapahtuneesta voi vaikuttaa tutkijaan ja tutkimustapoihin. Tällainen ”yhden tulkinnan hypoteesi” saattaa johtaa johdatteleviin kysymyksiin, jotka ohjaavat tukemaan tutkijan päättämää hypoteesia.¹⁵⁰

Esitutkinnassa suoritettuun lapsen kuulemiseen kohdistuu suuria laatuvaatimuksia.¹⁵¹ Tutkimusta voidaan kontrolloida dokumentoimalla esitutkinnassa tehty lapsen kuuleminen. Haastattelun taltioinnilla videolle voidaan myöhemmin todentaa, miten haastattelun kulku on toteutunut ja havaita mahdollisia virhelähteitä kuten johdattelevia kysymyksiä. Tallenteesta voidaan havaita, onko lapsi kertonut asiasta spontaanisti vai vastannut kysymyksiin.¹⁵²

¹⁴³ Ks. HE 222/2010 vp., 195.

¹⁴⁴ Hirvelä 2006, 26.

¹⁴⁵ Korkman 2022, 201-202; Puranen ym. Lapsi rikosasiassa.

¹⁴⁶ Puranen ym. Lapsi rikosasiassa.

¹⁴⁷ Rikosuhripäivystys. Alaikäinen rikosprosessissa.

¹⁴⁸ Ojala 2012, 226.

¹⁴⁹ Korkman 2022, 202-203, 206.

¹⁵⁰ Hirvelä 1997, 103 mukaan Nielsen 1994, 240 ja Antikainen 1994, 103.

¹⁵¹ Silvennoinen 2021, 264.

¹⁵² Hirvelä 1997, 115.

4.6.2 Tallenteen käyttö tuomioistuimessa

Rikosprosessissa todistelun pääsääntönä pidetään oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:n kiel-tosäännöksillä turvattavaa todistelun välittömyyttä. 24 §:n mukainen pääsääntö on, ettei to-disteena saa käyttää kirjallista yksityisluonteista kertomusta, joka on annettu vireillä olevan tai alkavan oikeudenkäynnin varalta. Edelleen tuomioistuimessa ei pääsääntöisesti saa käyttää esitutkintapöytäkirjaan tai muualle merkittyä tai tallennettua lausumaa tiettyjä jäljempänä käsiteltäviä poikkeuksia lukuun ottamatta.¹⁵³ Pääkäsittelyn suullisuus ja välittömyys tarkoitta-vat todistelun kannalta, että vain suullisesti pääkäsittelyssä esitetty todiste voidaan ottaa huomioon asian ratkaisussa.¹⁵⁴ Esitutkintalain 9 luvun 1 §:n mukaan kuulustelusta on laadit-tava kuulustelupöytäkirja. Lisäksi 3 §:n mukaan kuuleminen voidaan tallentaa ääni- tai kuva-tallenteelle. Lain 9 luvun 4 §:n mukaan asianomistajan kuulustelu on tallennettava, jos kuul-tavaa ei todennäköisesti voida kuulla oikeudenkäynnissä ja kuulemista on tarkoitus käyttää todisteena oikeudenkäynnissä. Lapsen kuulemisen tallentamisella ja tallenteen käyttämisellä todisteena oikeudenkäynnissä on mahdollista suojata lapsiasianomistajaa esimerkiksi siten, ettei tämän tarvitse kohdata tekijää. Lisäksi voidaan välttää se, että lapsen täytyisi olla uu-delleen tekemisissä rikosasian kanssa.¹⁵⁵

Esitutkinnassa suoritettun kuulemisen merkitys korostuu, jos lasta ei enää kuulla uudelleen oi-keudenkäynnissä. Siinä tapauksessa on hyvin tärkeää, että kuuleminen saadaan suoritettua ja tallennettua laadukkaasti. Kuulemisen tallentaminen liittyy esitutkintalain 4 luvun 6 §:n mu-kaiseen hienotunteisuusperiaatteeseen.¹⁵⁶ Jos oikeudenkäynnissä käytetään tallennetta henki-lökohtaisen kuulemisen sijaan, on tärkeää, että vastaajalla on mahdollisuus jossakin vaiheessa esittää kysymyksiä asianomistajalle. Kyselyoikeus voidaan turvata vaikkapa järjestämällä vas-taajalle mahdollisuus seurata kuulemista etäyhteydellä tai tummennetun lasin takaa tai anta-malla mahdollisuus tutustua tallenteeseen. Vastaajan kysymykset voidaan toimittaa tutkin-nanjohtajalle, joka huolehtii niiden asianmukaisesta esittämisestä.¹⁵⁷

Videotallenteen tai muun siihen rinnastettavan kuva- tai äänitallenteen käytöstä säädetään oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:ssä. 24 §:n mukaan tallennettua kuulustelua voidaan käyttää, jos syytetylle on varattu mahdollisuus esittää kysymyksiä ja kuulusteltava on henkilö, joka ei ole täyttänyt 15 vuotta tai jonka henkinen toiminta on häiriintynyt tai 15-17-vuotias asianomistaja, joka on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilö-kohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu. Edelleen tallennetta voidaan käyttää, kun kyseessä on rikoslain 20 luvun 1-5 tai 12-16 §:ssä tarkoitettun seksuaalirikoksen 15-17-vuotias

¹⁵³ Jokela 2018, 551-552.

¹⁵⁴ Ojala 2012, 219.

¹⁵⁵ Hirvelä 2006, 379. Ks. myös Silvennoinen 2021, 260.

¹⁵⁶ HE 222/2010 vp., 195.

¹⁵⁷ Ojala 2012, 222-223.

asianomistaja, joka ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi tai rikoslain 20 luvun 1-5 tai 12-16 §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen 18 vuotta täyttänyt asianomistaja, jos kuuleminen oikeudenkäynnissä vaarantaisi hänen terveytensä tai aiheuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa. Kahta viimeistä kohtaa on muutettu, ja muutokset tulevat voimaan 1.1.2023.

Todistelun välittömyyden periaatteesta poiketen on siis mahdollista, että erityisesti erityisen suojelun tarpeessa olevien henkilöryhmien esitutkinnassa kertoma tallennetaan videolle ja tätä videotallennetta käytetään prosessin myöhemmissä vaiheissa todisteena. Ei siis ole ehdottoman kiellettyä hyödyntää esitutkintapöytäkirjaa tai vastaavaa aineistoa tuomioistuinvaiheessa. Jos tuomio perustetaan tällaiseen esitutkinta-aineistoon, syytetyllä on täytynyt ainakin jossakin vaiheessa olla mahdollisuus esittää kysymyksiä todistajille. Tietyin poikkeuksin tämän mahdollisuuden puuttuminen voi olla hyväksyttävää.¹⁵⁸

Hallituksen esityksessä (HE 190/2002) laiksi oikeudenkäymiskaaren eräiden todistelua, kiireelliseksi julistamista ja ylimääräistä muutoksenhakua koskevien säännösten muuttamisesta esitetään perusteita, miksi tallennetun todistelun käyttäminen olisi hyödyllistä. Hallituksen esityksen mukaan videotallenteen ottaminen huomioon on siksi perusteltua, että lapsi ei välttämättä kykene tuomioistuinkäsittelyssä antamaan yhtä luotettavaa kuvaa tapahtumista. Lapsen ensimmäinen kertomus voi olla luotettavin esimerkiksi siksi, että esitutkinnassa kysymykset on saattanut esittää asiantuntija kuten lääkäri. Tuomioistuimessa ympäristö on erilainen, mikä voi vaikuttaa lapsen kertomukseen. Hallituksen esityksen mukaan ei kuitenkaan liene esitettyä, että lasta lisäksi kuultaisiin pääkäsittelyssä videotallenteen katsomisen lisäksi.¹⁵⁹

4.7 Näytöstä lapsiin kohdistuvissa rikoksissa

Rikosten selvittämisessä keskeisessä asemassa on näyttö ja näyttöarvon arvioiminen. Rikoksesta ei voida tuomita, jollei näyttöä ole riittävästi. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan ”tuomioistuimen on esitettyjä todisteita ja muita asian käsittelyssä esiin tulleita seikkoja harkittuaan päätettävä, mitä asiassa on näytetty tai jäänyt näyttämättä”. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 3 §:n mukaan ”rikosasiassa kantajan on näytettävä ne seikat, joihin hänen rangaistusvaatimuksensa perustuu”. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 3 §:n 2 momentissa säädetysti tuomitseminen edellyttää, ettei vastaajan syyllisyydestä jää varteenotettavaa epäilyä. Tämä on kynnyks, jota tuomioistuin arvioi.¹⁶⁰

Näyttökynnyks vaihtelee rikosprosessin vaiheissa ollen alimmillaan esitutkinnan aloittamisessa ja korkeimmillaan tuomitsemisessa. Esitutkinta aloitetaan jo, kun on syytä epäillä rikosta (esitutkintalaki 3 luvun 3 §:n 1 momentti). Syyte tulee nostaa muun muassa silloin kun on

¹⁵⁸ Pellonpää, Gullans, Pölönen & Tapanila 2018, 738-739.

¹⁵⁹ HE 190/2002 vp., 23-24.

¹⁶⁰ Ks. esim. KKO 2021:31; KKO 2018:3, KKO 2019:54.

todennäköisiä syytä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi (laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 1 luvun 6 §). Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2013:96 on linjattu, että vaikka asianomistajalla onkin totuudessapysymisvelvollisuus, uskottavakin kertomus vaatii virheettömyyden varmistamiseksi tueksi välillistä näyttöä.

4.7.1 Näytölliset ongelmat

Lapsia koskeissa asioissa voi olla erilaisia näytöllisiä ongelmia. Saattaa esimerkiksi olla, että tapaus paljastuu ja sitä aletaan tutkia vasta vuosia tapahtuman jälkeen.

Esimerkiksi korkeimman oikeuden tapauksessa KKO 2019:54 oli kyse lapsuudessa vuosien ajan tapahtuneesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä, josta asianomistaja teki rikosilmoituksen vasta myöhemmällä iällä käsiteltyään asiaa terapiassa. Rikoksen näyttämisen toteen on hyvin haastavaa pitkän ajan jälkeen, kun ei voida tutkia esimerkiksi fyysisiä vammoja ja näyttö on pitkälti asianosaisten kertomusten varassa. Eri oikeusasteissa arvioitiin asianomistajan kykyä muistaa tapahtumia niin pitkän ajan jälkeen ja pidettiin mahdollisena muistikuvien vääristymistä terapiassa, jossa on käyty läpi asianomistajan lapsuuden tapahtumia. Käräjäoikeus ja hovioikeus katsoivat näytön olevan riittävä tuomitsemiseen, mutta korkein oikeus hylkäsi syytteen ja katsoi vastaajan syyllisyydestä jäävän varteenotettava epäily. Tapahtuman jälkeen saatu informaatio esimerkiksi terapiassa saattaa olla merkittävä virhelähde, jossa todellisuuskäsitys saattaa muuttua.¹⁶¹

Ongelmia lapsiin kohdistuvien rikosten näyttämisenä voivat olla selvittämisen menetelmät, näytön hankkimisen ja arvioinnin pulmallisuus ja tapausten emotionaalisuus. Tapausten selvittäminen vaatii monitieteistä lähestymistapaa ja huomioon otettava esimerkiksi psykologinen, lääketieteellinen, sosiaalitieteellinen ja oikeustieteellinen näkökulma.¹⁶² Näytön hankkimisen kannalta pulmallista kotona tapahtuneissa rikoksissa on, että osapuolet ovat toisilleen tuttuja ja läheisessä suhteessa. Tapahtuneen tietää vain lapsi ja aikuinen, ja silminnäkijätodistajia tällaisissa tapauksissa on harvoin. Tulee arviotavaksi lapsen kertomuksen luotettavuus ja tarkka sisältö ja kertomuksen merkitys todisteena.¹⁶³ On pohdittava tarkkaan, riittääkö saatu näyttö rikoksesta tuomitsemiseen. Pienten lasten kohdalla ongelmaksi voi muodostua yksinkertaisesti jo se, että lapsi ei vielä osaa puhua. Myös kielellinen kehittymättömyys voi olla ongelma, jos lapsi ei ymmärrä mitä häneltä kysytään.¹⁶⁴ Esimerkiksi seuraavassa oikeustapauksessa lapsiasianomistaja on niin pieni (kaksi ja puoli kuukautta), ettei tätä ole voitu kuulla

¹⁶¹ Hirvelä 1997, 103 mukaan Furniss 1992, 191.

¹⁶² Hirvelä 1997, 15.

¹⁶³ Hirvelä 1997, 17.

¹⁶⁴ Hirvelä 1997, 101.

rikosprosessissa asian selvittämiseksi. Asian näyttö on jäänyt muiden todisteiden ja vanhempien kertomuksen varaan:

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2013:77 kahden ja puolen kuukauden ikäisellä lapsella oli havaittu tutkimuksissa useita luunmurtumia, jotka olivat seurausta lapseen kohdistuneesta ulkoisesta, huomattavan suuresta voimasta. Vanhemmille vaadittiin rangaistusta törkeästä pahoinpitelystä ja törkeästä vammantuottamuksesta. Lasta edusti rikosprosessissa edunvalvoja. Edunvalvoja päämiehensä edustamana valitti asian lopputuloksesta hovioikeuteen ajaakseen päämiehensä etua. Korkeimmassa oikeudessa arvioitiin, oliko vanhempien näytetty syyllistyneen törkeään pahoinpitelyyn tai toissijaisen syytteen mukaiseen törkeään vammantuottamukseen. Vanhemmat olivat kiistäneet tehneensä väkivaltaa lapselleen ja esittivät, että vammat olisivat voineet johtua kylässä olleesta 50-60-kiloisesta koirasta. Lasta oli käytetty neuvolassa ja lääkärissä, jossa oli todettu erilaisia vammoja. Lääkärinlausunnon mukaan vasemman käden vamma on todennäköisesti aiheutunut pahoinpitelyn seurauksena. Lääkärinlausunnon mukaan myös posken mustelma todennäköisesti liittyy pahoinpitelyyn. Lapsesta otettujen röntgenkuvien perusteella lapselta löydettiin useita murtumia. Toisen lääkärinlausunnon mukaan lapsella ei ollut luustoa haurastuttavaa sairautta. Lääkäri myös katsoi, että vammojen syntyminen vaatisi erittäin suuren voiman.

Korkein oikeus katsoi, että asiassa on esitetty henkilötodisteluna vain vastaajien kertomukset. He olivat kiistäneet syytteen. Kertomusten perusteella kukaan ulkopuolinen ei ole voinut aiheuttaa lapsen vammoja vanhempien siitä tietämättä. Korkein oikeus katsoi, ettei näin vakavia ja kipua aiheuttavia vammoja voi syntyä ilman ulkoisia merkkejä eikä pitänyt mahdollisena sitä, etteivät vanhemmat olisi huomanneet vammautumista. Näillä perustein vanhempien kertomusta ei pidetty uskottavana. Korkein oikeus katsoi, että tapauksessa, jossa lapsi itse ei ikänsä vuoksi kykene kertomaan tapahtumista, lääketieteellisen näytön merkitys on suurempi. Syyksilukeminen edellyttää, ettei asiassa jää varteenotettavaa epäilyä syyllisyydestä. Vanhempien syyllistymisestä syyttäjän kertomiin tekoihin jää varteenotettava epäily, sillä vammojen aiheutumistapa on jäänyt epäselväksi, eikä voida sulkea pois sellaista vaihtoehtoa, että vammat olisivat syntyneet tapaturmaan tai vanhempien huolimattoman menettelyn seurauksena tai jonkun muun henkilön menettelyn johdosta. Lopputuloksena korkein oikeus katsoi syytteen jääneen näyttämättä.

Lasten kertomuksen luotettavuuden arvioinnissa keskeisiä ovat erilaiset asiantuntijalausunnot, jotka täydentävät näytöllisesti lapsen kertomusta. Voidaan kuulla esimerkiksi sosiaali- ja

terveydenhuollon ammattilaisia.¹⁶⁵ Hirvelän (1997) mukaan seksuaalirikoksissa lähes säännön mukaisesti kuullaan asiantuntijaa, jonka merkitys perustuu hänen erityisosaamiseensa ja tietoon kokemussäännöistä.¹⁶⁶ Lisäksi voidaan kuulla esimerkiksi lapsen opettajaa, jolla voi olla näkemys lapsen mielikuvituksen tasosta.¹⁶⁷ Lapsen kertomusta tukevana näyttönä voidaan käyttää myös projektiivisiä selvityksiä kuten persoonallisuustestejä.¹⁶⁸

4.7.2 Muisti

Oikeuspsykologi Julia Korkman on tutkinut muistin toimintaa ja todistajanlausuntojen luotavuuteen liittyviä kysymyksiä. Muistia on mahdollista manipuloida ja ihmisen muistiin voivat vaikuttaa erilaiset asiat, kuten se, miten joku muu väittää asian menneen. Ihminen alkaa helposti täydennellä omia muistikuviaan asioilla, jotka vaikuttavat sopivan niihin ja kehittää johdonmukaiselta kuulostavaa tarinaa.¹⁶⁹ Muistiin on mahdollista etenkin pienten lasten kohdalla vaikuttaa tahattomasti hyvin helposti. Lapset luottavat vanhempiinsa ja omaksuvat helposti vanhempien tavan suhtautua asioihin ja heitä on helppo johdatella.¹⁷⁰ Tärkeää lasta haasteltaessa olisi esittää avoimia kysymyksiä suljettujen kysymysten sijaan. Jos lapsen vanhempi kysyy lapselta johdattelevia kysymyksiä, saattaa tämä tahattomasti johdatella lasta vastaamaan tietyllä tavalla kysymykseen.¹⁷¹ Lapsi ei välttämättä enää muista, mistä on saanut vaikeaa mustelman tai osaa yhdistää aiheutuneita jälkiä mahdolliseen pahoinpitelyyn. Pienet lapset saattavat helposti satuilla, jos eivät osaa vastata kysymykseen.¹⁷² Lasten kertomusta on siksi arvioitava muun muassa siitä näkökulmasta, onko mahdollista, että kertomukseen on voitu vaikuttaa. Seuraavissa oikeustapauksissa käsitellään lapsen muistia ja vanhemman mahdollista johdattelevuutta.

Korkein oikeus arvioi tapauksessa KKO 2014:48 lapsen kykyä muistaa ja kertoa tapahtumista. Asiassa esitetty näyttö perustui osaksi noin 3,5-vuotiaan lapsen kertomuksiin. Korkein oikeus katsoi tarpeelliseksi näin nuoren lapsen kertomuksen arvioimiseksi tarkastella, mitä tieteellinen tutkimustieto kertoo tämän ikäisen kyvystä muistaa ja kertoa asioita. Korkeimman oikeuden mukaan tieteellisen tiedon perusteella ihmiset eivät kykene kertomaan asioista, jotka sijoittuvat aikaan ennen kielellistä kehitystä. Kannatetuin käsitys on, että muistamiskyky harvoin ulottuu ennen kolmen vuoden ikää olleisiin tapahtumiin. Korkein oikeus katsoi, että ”yleisesti ottaen seksuaalirikoksen uhriksi joutuminen on niin traumaattinen kokemus, että se yleensä muistetaan varsin hyvin”.

¹⁶⁵ Hirvelä 1997, 22-23.

¹⁶⁶ Hirvelä 1997, 23.

¹⁶⁷ Hirvelä 1997, 163.

¹⁶⁸ Hirvelä 1997, 22.

¹⁶⁹ Korkman 2022, 21.

¹⁷⁰ Korkman 2022, 205.

¹⁷¹ Korkman 2022, 200.

¹⁷² Korkman 2022, 194.

Lapsesta oli laadittu oikeuspsykiatrinen lausunto. Lausunnon perusteella lapsi oli ikätasoisesti kehittynyt. Lapsi kertoi seksuaalisista kokemuksista isänsä kanssa ja tämän puheissa oli seksuaalisia sävyjä. Lausunnon perusteella pidettiin kuitenkin mahdollisena, että lapsi on vain altistunut aikuisten seksuaalisuudelle ja että äiti on saattanut aktiivisella kyselemisellä vaikuttaa lapseen johdattelevasti. Korkein oikeus on arvioinut lausuntoa ja muita seikkoja kattavasti. Johtopäätöksenä kuitenkin korkein oikeus katsoi, ettei syytetyn syyllisyydestä jää varteenotettavaa epäilyä. Syytettä tukee selvitys lapsen puheista, jotka viittaavat hyväksikäyttöön ja tämän vakava oireilu sekä seksuaalinen kielenkäyttö. Korkein oikeus katsoi näytetyksi, että lapsi on joutunut seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Seksuaalisia tekoja on ollut useita ja teot ovat korkeimman oikeuden mukaan olleet omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä. Teot ovat olleet omiaan aiheuttamaan lapselle erityistä vahinkoa tämän ikä ja kehitystaso ja isäänsä kohtaan tuntema luottamus huomioiden. Rikoksen on tekojen lukumäärän ja lapselle aiheutettujen psyykkisten vaurioiden perusteella katsottava olevan kokonaisuutena arvostellen törkeänä.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2021:5 oli kyse törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilystä. Käräjäoikeus oli tuominnut vastaajan törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja katsonut näytetyksi, että vastaaja oli neljällä eri kerralla nostanut 8-9-vuotiaan lapsen päälleen ja liikutellut tätä sukupuolielimensä päällä siten, että lapsella on ollut jalassaan vain alushousut. Hovioikeudessa arvioitiin lapsen äidin vaikutusta lapsen kertomukseen. Äiti oli keskustellut lapsensa kanssa tapahtumista useamman kerran ennen oikeuspsykologista haastattelua. Äiti oli ollut lapsen kertomuksesta järkyttynyt ja oli reagoinut siihen voimakkaasti lapsen nähden. Keskusteluista ei ollut esitetty tämän tarkempaa selvitystä. Hovioikeus katsoi, ettei voitu sulkea pois sitä mahdollisuutta, ettei keskusteluilla tai äidin vahvalla reaktiolla olisi voinut olla vaikutusta lapsen muistikuviiin ja haastatteluissa kertomaansa. Lapsen kertomuksen syntyyn liittyi tämän vuoksi piirteitä, jotka horjuttivat hänen kertomansa luotettavuutta.

Vastaajan esittämä olennaisilta osin muuttumattomana pysynyt vaihtoehtoinen tapahtumainkulku heppaleikistä oli siinä määrin todennäköinen, ettei sen olemassaoloa voitu varmuudella poissulkea. Hovioikeus katsoi, että syyllisyydestä jää varteenotettava epäily. Kuitenkin korkeimmassa oikeudessa katsottiin, että lapsen kertomus on vastaajan kertomusta uskottavampi. Oikeuspsykologian yksikön lausunnon mukaan lapsen kertomuksen luotettavuutta on arvioitava ottaen huomioon muun muassa ”epäilyn heräämiseen liittyvät tausta- ja tilannetekijät, lapsen ja muiden henkilöiden mahdolliset motiivit, johdatteluriskien kartoitus, nuoren kertomuksen yhteensopivuus muun aineiston kanssa ja mahdollisten kertomuksen sisäisten ja kertomusten välisten ristiriitojen arviointi”. Korkein oikeus arvioi lapsen kertomuksen uskottavuutta muun muassa siitä

näkökulmasta, että lapsi oli keskustellut asiasta useasti äitinsä kanssa ennen haastattelukuulemista. Keskusteluissa on tullut ilmi, että äiti pitää tapahtunutta rikoksena ja vääränä tekona. Kuuleminen pidettiin noin kuukausi rikosepäilyä ilmitulosta. Korkein oikeus katsoi, että lapsen kertomus kuitenkin oli säilynyt muuttumattomana alusta saakka, mikä viittaa siihen, ettei kertomus ole syntynyt johdattelusta.

Korkman (2022) kritisoi oikeuslaitosta siitä, ettei muistikuvien muovautuvuutta oteta riittävästi huomioon, vaan todistajia kuullaan oikeudenkäynnissä vasta kuukausia tai vuosia rikoksen tapahtumisen jälkeen. Lähisuhdeväkivaltatapauksissa haasteellista on myös se, ettei uhri välttämättä halua todistaa läheistään vastaan, jos henkilöiden välit ovatkin ehtineet parantua tapahtuman jälkeen.¹⁷³

4.8 Vaatimusten esittäminen

Kun asianomistajaa kuulustellaan, selvitetään esitutkintalain 1 luvun 2 §:n 1 momentin mukaisesti mitä vaatimuksia tällä on ja aikooko hän esiintyä asiassa asianosaisena. Alle 15-vuotiaasta edustaa prosessissa huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja, joka yleensä esittää asianomistajan yksityisoikeudelliset vaatimukset kuulustelussa.¹⁷⁴

Esitutkinnassa selvitetään esitutkintalain 1 luvun 2 §:n mukaisesti asianomistajat ja nimenomaisesti tiedustellaan, onko asianomistajalla rikokseen perustuvia vaatimuksia rikoksen seurauksena kärsimästään vahingosta. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 3 luvun 1 §:n mukaan yksityisoikeudellisia vaatimuksia ajaa syyttäjä asianomistajan pyynnöstä syyteasian yhteydessä, jos siitä ei ole olennaista haittaa eikä vaatimus ole ilmeisen perusteeton.¹⁷⁵ Jollei syyttäjä aja asianomistajan korvausvaatimuksia, asianomistajan tulee ajaa niitä itse joko rikosasian yhteydessä tai erikseen siviiliasiana. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 3 luvun 10 §:n 1 momentin mukaan, jos asianomistaja tai muu siihen oikeutettu on ilmoittanut syyttäjälle haluavansa esittää rikoksesta seuraavia yksityisoikeudellisia korvausvaatimuksia, tai jos syyttäjä on ilmoittanut, ettei aja vaatimuksia, näille tahoille on varattava tilaisuus toimittaa tuomioistuimeen vaatimuksensa perusteineen määräajassa. Vaatimukset pyydetään toimittamaan sillä uhalla, että vaatimus muutoin voidaan jättää tutkimatta rikosasian yhteydessä. Oikeudenkäymiskaaren 24 luvun 3 §:n mukaan tuomioistuin ei voi tuomita ”muuta tai enempää, kuin asianosainen on vaatinut”. Näin ollen maksettavaksi ei voi tuomita vahingonkorvauksia, jollei asianomistaja ole nimenomaisesti vaatinut niitä. Siksi vaatimusten esittäminen on tärkeää mahdollisen korvauksen saamiseksi.

¹⁷³ Korkman 2022, 55-56.

¹⁷⁴ Fredman, Kanerva, Tolvanen & Viitanen 2020, 369.

¹⁷⁵ Jokela 2018, 81.

Jos asianomistajalla ei ole vaatimuksia, hänet rinnastetaan todistajan asemaan kuten oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 29 §:ssä säädetään. Sen 1 momentin mukaan jokaista muuta kuin asianosaista voidaan kuulustella todistajana. 2 momentin mukaan asianomistajaa, jolla ei ole vaatimuksia, kuulustellaan rikosasiassa todistajana. Näin ollen asianomistajan asemalle on varsin merkityksellistä se, esittääkö tämä vaatimuksia vai ei.

Vahingonkorvausvelvollisuutta sääntelevä laki on vahingonkorvauslaki (412/1974), jossa säädetään korvattavista vahingoista ja siitä kuka on korvausvelvollinen vahingosta. Vahingonkorvauslain 5 luvun 2 §:n mukaan henkilövahingon kärsineellä on oikeus korvaukseen: tarpeellisista sairaanhoitokustannuksista ja muista tarpeellisista kuluista sekä ansionmenetyksestä, kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta sekä pysyvästä haitasta. 5 §:n mukaan esinevahinkona korvataan esineen korjauskustannukset ja vahingosta aiheutuneet muut kulut sekä arvonalennus taikka tuhoutuneen tai hukatun esineen arvo ja lisäksi tulojen tai elatuksen vähentyminen.

Vahingonkorvauslain 5 luvun 6 §:n mukaan oikeus korvaukseen loukkauksen aiheuttamasta kärsimyksestä on sillä, ”jonka vapautta, rauhaa, kunniaa tai yksityiselämää on rangaistavaksi säädetyllä teolla loukattu, jota on rangaistavaksi säädetyllä teolla syrjitty, jonka henkilökohtaista koskemattomuutta on tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta vakavasti loukattu tai jonka ihmisarvoa on tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta vakavasti loukattu muulla, 1-3 kohdassa tarkoitettuihin loukkauksiin verrattavalla tavalla”. Hallituksen esityksen (167/2003) eduskunnalle laiksi vahingonkorvauslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi mukaan kärsimyksellä tarkoitetaan henkistä kärsimystunnetta, jonka ei varsinaisesti tarvitse muodostaa lääketieteellisestä psyykkistä terveyden häiriötä. Tuomittavan korvauksen tarkoituksena on hallituksen esityksen mukaan hyvittää sitä kärsimystä, jota loukkauksen voidaan olettaa aiheuttaneen. Kärsimyksestä ei edellytetä näyttöä, vaan korvauksesta voidaan päättää teon luonteen perusteella. Vapauteen kohdistuvina rikoksina on hallituksen esityksen mukaan ”oikeuskäytännössä pidetty rikoslain 25 luvussa rangaistavaksi säädettyjen vapautteen kohdistuvien rikosten ohella muun muassa seksuaalirikoksia, pankkiin aseella uhaten tehtyä ryöstöä ja törkeää petosta, johon sisältyi pakottaminen”. Kunniaan kohdistuvaksi tai muuksi sen kaltaiseksi rikokseksi on katsottu myös perätön tai väärä ilmianto. Muita esimerkkejä kärsimyskorvaukseen oikeuttavista rikoksista on hallituksen esityksen mukaan oikeuskäytännössä pidetty ainakin yksityiselämän loukkaamista, syrjintää ja salassapitovelvollisuuden rikkomista. Kaikki henkilöön kohdistuvat rikokset eivät hallituksen esityksen mukaan oikeuta korvaukseen kärsimyksestä: esimerkiksi pahoinpitelystä ei vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan ole oikeutta saada erillistä kärsimyskorvausta. Poikkeuksellisen raaosta pahoinpitelystä on saatettu määrätä kärsimyskorvausta. Korvauksen määrälle ei ole olemassa tiettyä ohjetta.¹⁷⁶

¹⁷⁶ HE 167/2003 vp., 10.

Henkilökohtaisella koskemattomuudella tarkoitetaan hallituksen esityksen mukaan ruumiillista koskemattomuutta, jota loukataan tyypillisesti esimerkiksi pahoinpitelyrikoksella. Henkilökohtaisen koskemattomuuden loukkauksella tarkoitetaan kuitenkin myös ”merkittävää puuttumista yksilön henkiseen koskemattomuuteen esimerkiksi häirinnän tai kiusaamisen muodossa”. Hallituksen esityksen mukaan seksuaalirikosta voidaan pitää seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja henkilökohtaisen koskemattomuuden loukkauksena. Seksuaalirikoksesta aiheutunut kärsimys tulisi kuitenkin korvattavaksi jo momentin 1 kohdan nojalla.

Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen kohdistuvasta loukkauksesta aiheutuneen kärsimyksen korvaamisen edellytyksenä on vahingonkorvauslain 5 luvun 6 §:n mukaan, että loukkaus on aiheutettu tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta. Mahdollinen henkilövahinko tulee korvattavaksi jo henkilövahingon korvaamista koskevien säännösten nojalla, joten sitä ei huomioida enää kärsimyskorvauksessa. Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen kohdistuvasta loukkauksesta aiheutuneen kärsimyksen korvaamisen edellytyksenä on loukkauksen vakavuus. Henkilökohtaisen koskemattomuuden loukkausta voitaisiin pitää vakavana esimerkiksi silloin, kun se on tehty erityisen raa’alla, julmalla tai nöyryyttävällä tavalla.¹⁷⁷

Vahingonkorvauslain 5 luvun 6 §:n 1 momentin 4 kohdan mukaan oikeus korvaukseen kärsimyksestä on sillä, ”jonka ihmisarvoa on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta vakavasti loukattu muulla, 1–3 kohdassa tarkoitettuihin loukkauksiin verrattavalla tavalla”. Korvattavuuden edellytys ei hallituksen esityksen mukaan ole se, että loukkaus on aiheutettu rangaistavaksi säädetyllä teolla. Loukkauksen tulisi kohdistua juuri ihmisarvoon. Siten esimerkiksi mielipaha ei yleensä oikeuttaisi kärsimyskorvaukseen. Loukkauksen tulisi lisäksi olla vakava, jotta se oikeuttaisi korvaukseen. Loukkauksen vakavuutta arvioidaan siltä siltä kannalta, kuinka olennaisesti teko loukkaa ihmisarvoa. Arvioinnissa voitaisiin kiinnittää huomiota esimerkiksi loukkauksen laatuun, tekotavan raakuuteen, julmuuteen tai nöyryyttävyyteen. Loukkauksen toistuvuus tai jatkuvuus voitaisiin ottaa huomioon. Kärsimyksen korvaamisen perusteena ja tavoitteena on loukkauksen hyvittäminen. Korvauksen tarkoitus ei ole esimerkiksi kattaa taloudellisia menetyksiä. Samantyyppisissä tapauksissa olisi pyrittävä samansuuruisiin korvauksiin.¹⁷⁸

Henkilövahinkoasiain neuvottelukunta on antanut suosituksia kohtuullisista korvausmääristä. Esimerkiksi tyypillinen lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa aiheutuva henkilövahinko voi olla tilapäinen psyykinen haitta. Tärkeää on arvioida, onko psyykinen haitta yhteydessä nimenomaan rikokseen vai liittyykö psyykinen oireilu johonkin muuhun.¹⁷⁹ Mielenterveyden häiriöiden korvaaminen on jaoteltu Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksissa

¹⁷⁷ HE 167/2003 vp., 10-11.

¹⁷⁸ HE 167/2003 vp., 59-60.

¹⁷⁹ Ojala 2012, 204-205.

akuuttiin stressireaktioon, traumaperäiseen stressihäiriöön, sopeutumishäiriöön ja masennukseen. Esimerkkinä korvausmääristä on akuutista stressireaktiosta 300-1000 euroa tai masennuksesta 500-9000 euroa. Asteikolla mennään lievemmästä vakavampaan.¹⁸⁰ Tyypillisesti kärsimyskorvauksen tuomitsemiseen kynnys on korkealla, kuten ilmenee seuraavasta oikeustapaksesta.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa 2021:82 oli kyse 7-9-vuotiaaseen lapsen kohdistuneista pahoinpitelyistä, joissa tekijänä oli lapsen vanhemman puoliso. Kyse oli ainakin siitä, että tekijä oli läpsäyttänyt lasta avokämmenellä kasvoihin. Tämän osalta syyteoikeus oli vanhentunut. Muiden tekojen osalta käräjäoikeus oli arvioinut, ettei asiassa ollut esitetty riittävää vakuuttavaa näyttöä tekijän syyllisyydestä. Hovioikeudessa katsottiin, että esitetty näyttö oli ollut riittävää. Teot sisälsivät pitkällä ajalla tehtyä vähäistä voimakkaampaa väkivaltaa, joka useissa tilanteissa oli kohdistunut pään alueelle. Katsottiin näytetyksi, että tekijä on lyönyt lasta avokämmenellä kasvoihin, pitänyt tätä kiinni hiuksista ja tukistanut 4 kertaa, lyönyt tätä matkapuhelimella päähän 2 kertaa, lyönyt tätä matkapuhelimen laturin johdolla jalkoihin ja käsiin useita kertoja ainakin 4 eri kerralla, lyönyt tätä kaulimella päähän ja vielä lyönyt tätä korkokengällä, kattilalla ja peilillä päähän. Asianomistaja vaati vastaajalta vahingonkorvausta niin ikään kivusta, särystä ja muusta tilapäisestä haitasta 8 400 euroa, kosmeettisesta haitasta 300 euroa sekä *kärsimyksestä 4 000 euroa*.

Ratkaisussa KKO 2021:82 otettiin kantaa kärsimyskorvaukseen. Käräjäoikeus oli hylännyt syytteen kokonaan, ja hovioikeus oli tuominnut vastaajan pahoinpitelyistä määrätten tämän suorittamaan asianomistajalle korvausta kivusta, särystä ja muusta tilapäisestä haitasta, muttei kärsimyksestä. Kärsimyskorvauksesta todettiin, että teoissa ei ollut ollut sellaisia julmuutta osoittavia, alistavia tai halventavia tai muutoin tavanomaisesta pahoinpitelystä selvästi poikkeavia olennaisesti loukkaavia piirteitä, että asianomistajalla olisi oikeus erilliseen korvaukseen kärsimyksen johdosta. Korkeimmassa oikeudessa kysymys oli enää kärsimyskorvauksesta, jota arvioitiin vahingonkorvauslain 5 luvun 5 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaisen henkilökohtaisen koskemattomuuden näkökulmasta. Korkeimman oikeuden mukaan yleensä perusmuotoinen pahoinpitely ei aiheuta sellaista vakavaa ihmisarvon loukkausta, joka oikeuttaisi kärsimyskorvaukseen. Lapsi, joka on riippuvainen aikuisen huolenpidosta, on erityisen haavoittuvassa asemassa, kun aikuinen pahoinpitelee tätä. Edelleen korkein oikeus toteaa, että teko rikoo osapuolten välistä luottamussuhdetta ja on omiaan loukkaamaan lapsen itsetuntoa vakavasti aiheuttaen lapsessa pelon ja nöyryytyksen tunteita. Arvioitaessa kärsimyskorvauksen tuomitsemisen edellytyksiä, aikuisen puolustuskyvttömyyden lapsen

¹⁸⁰ Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksia 5. painos 2020, 25-26.

kohdistamaa pahoinpitelyä voidaan pitää lapsen henkilökohtaista koskemattomuutta vakavasti loukkaavana etenkin silloin, kun väkivalta seurauksineen on vähäistä vakavampaa tai silloin, kun vähäinen väkivalta on pitkäkestoista tai toistuvaa. Silloin pahoinpitelyyn tyypillisesti liittyy myös ihmisarvon vakavan loukkaamisen piirteitä. Korkein oikeus katsoi johtopäätöksensä, että vastaajan tekemät teot sinänsä eivät ole erityisen vakavia tai julmia, mutta tekijä on ollut aikuinen, joka on vastuussa asianomistajan huolenpidosta ja teot ovat tapahtuneet asianomistajan kotona ollen omiaan loukkaamaan asianomistajan itsetuntoa vakavasti ja aiheuttamaan pelkoa ja nöyryytyksen tunnetta. Vastaajan menettely on loukannut asianomistajan henkilökohtaista koskemattomuutta vakavasti niin, että kärsimyskorvauksen saamisen edellytykset täytyvät. Korkein oikeus tuomitsi vastaajan suorittamaan asianomistajalle 1500 euroa kärsimyskorvausta.

Tapausta KKO 2021:82 kärsimyskorvauksesta on analysoitu Suvianna Hakalehdon kommentaarissa. Vahingonkorvauslain mukaisen kärsimyskorvauksen edellytykset on tarkoituksella säädetty tiukoiksi. Oikeuskäytännössä on asetettu kynnys kärsimyskorvauksen tuomitsemiselle korkealle ja korvausvastuu pääsääntöisesti edellyttää erityistä raaquutta, nöyryytystä tai halventamista. Korkeimman oikeuden ratkaisu viestittää, että lapseen myös kotiympäristössä kohdistuvat pahoinpitelyt ovat moitittavia ja on mahdollista, että kynnys kärsimyskorvauksen määräämiseen voi ylittyä.¹⁸¹

Kun asia siirtyy käsiteltäväksi tuomioistuimeen, tuomioistuimen on oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 3 luvun 10 §:n mukaisesti tiedusteltava asianomistajalta yksityisoikeudellisia vaatimuksia. Asianomistajalta on tiedusteltava vaatimuksia, jos tämä on esitutkinnassa tai muutoin ilmoittanut syyttäjälle haluavansa esittää haastehakemuksessa yksityisoikeudellisia vaatimuksia tai jos syyttäjä on ilmoittanut, ettei pyynnöstä huolimatta aja asianomistajan vaatimuksia. Asianomistajan on toimitettava vaatimukset perusteineen kirjallisesti kärjäoikeudelle määrääjässä sillä uhalla, että yksityisoikeudelliset vaatimukset voidaan jättää tutkimatta rikosasian yhteydessä. Lain 3 luvun 10 §:n 3 momentin mukaan tuomioistuimelle toimitettu yksityisoikeudellinen vaatimus voidaan pääsääntöisesti tutkia asianomistajan poissaolosta huolimatta.

4.9 Tuomittujen korvausten vaatiminen

Kärjäoikeuden annettua rikosasiassa tuomion, siitä tulee lainvoimainen seitsemän päivän kulluttua, jos asianosaiset eivät ilmoita tyytymättömyyttä tuomioon siten kuin oikeudenkäymiskaaren 25 luvun 5 §:ssä säädetään. Lainvoimainen tuomio on täytäntöönpanokelpoinen asiakirja, jonka avulla asianomistaja voi hakea tuomittuja korvauksia kuten ulosottokaaren

¹⁸¹ Hakalehto 2021, Mitä ratkaisusta seuraa?

(705/2007) 2 luvun 2-3 §:ssä säädetään. Ensisijaisesti vastaajan kanssa voidaan sopia vapaaehtoisesta saatavan suorittamisesta. Jos saatavaa ei suoriteta, tuomioasiakirjan voi lähettää ulosottoon, jossa se on täytäntöönpanokelpoinen ja ulosottolaitos aloittaa saatavan perintätoimet. Ulosottokaaren 2 luvun 2 §:n mukaisesti tuomio toimii ulosottoperusteena.

Jos asianomistajalla on avustaja, avustaja voi hoitaa tämän puolesta korvausten hakemisen ulosoton kautta. Jos lapsen huoltaja edustaa tätä, huoltaja, joka käyttää lapsen puhevaltaa, voi hoitaa asiaa. Jos käsillä on tilanne, jossa jompikumpi vanhemmista on syyllistynyt rikokseen ja tämä on tuomittu maksamaan korvauksia, on käsillä eturistiriitatilanne, jossa vanhempi ei voi edustaa lasta. Silloin kumpikaan vanhempi ei voi hoitaa korvausten hakemista, vaan rikosasiassa määrätty esitutkintalain 4 luvun 8 §:n mukainen edunvalvojan sijainen edustaa lasta ja ajaa lapsen etua.

Mikäli tuomioistuin on velvoittanut rikoksentehtäjän maksamaan uhrille vahingonkorvauksia, voi edunvalvojan sijainen sopia maksujärjestelyistä suoraan hänen kanssaan tai antaa ulosottomiehelle hoidettavaksi korvausten perimisen. Tällöin ulosottohakemus ja jäljennös tuomioistuimen ratkaisusta toimitetaan ulosottovirastolle. Korvauksia voi saada myös Valtiokonttorista tai omasta vakuutusyhtiöstä. Rikosvahinkolain (1204/2005) 1 §:n mukaisesti luonnolliselle henkilölle aiheutettu vahinko voidaan korvata valtion varoista tarkemmin säädettyin edellytyksin. Lain mukaan voidaan korvata henkilövahinko ja kärsimys sekä esinevahinko ja taloudellinen vahinko (rikosvahinkolaki 2 luku). Rikosvahinkolain 24 §:n mukaan korvauksen myöntää sekä suorittaa Valtiokonttori. Rikosvahinkolain 25 §:n perusteella korvausta on haettava kolmen vuoden kuluessa lainvoimaisesta tuomiosta ja korvaushakemus jätetään Valtiokonttorille tai Kansaeläkelaitoksen paikallistoimistolle, joka toimittaa hakemuksen edelleen Valtiokonttorille. Valtiokonttorin kivusta, särystä ja muusta tilapäisestä haitasta, pysyvästä haitasta sekä kärsimyksestä maksamasta korvauksesta tehdään 20 §:n mukainen perusvähennys (ns. omavastuu) 200 euroa.

5 Erityiskysymyksiä

Rikosprosessin eri vaiheissa tulee pohdittavaksi erilaisia erityisiä kysymyksiä, kun asianomistajana on lapsi. Keskeistä on tarpeellisten tukipalvelujen saatavuus, oikeusapu ja prosessin jouheva kulku, joihin otetaan seuraavaksi katsaus.

5.1 Tukipalvelut rikoksen uhrille

Rikoksen uhrille ei riitä tuki ja suojele vain siltä osin, mitä muodolliset oikeudet tuovat esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä.¹⁸² Lapsen elämä saattaa järkkyyä rikoksen kohteeksi johtumisen johdosta. Lapsilla on ikäryhmänä verrattain suurempi riski joutua vakavan trauman uhriksi.¹⁸³

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2012/29/EU, annettu 25 päivänä lokakuuta 2012, rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojeleu koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäätöksen 2001/220/YOS korvaamisesta (rikosuhridirektiivi) 8 ja 9 artiklat määräävät uhrien oikeudesta käyttää tukipalveluja. Niissä määrätään jäsenvaltioiden velvollisuudesta järjestää uhrien tukipalveluja, jotka tarjoavat ainakin tietoa ja neuvontaa sekä emotionaalista ja mahdollisesti psykologista tukea. Tukea on kohdennettava erikseen uhreille, joilla on erityistarpeita, kuten seksuaalisen väkivallan, sukupuoleen perustuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan uhreille. Suomessa direktiivin mukaisia yleisiä, kaikille rikoksen uhreille tarjolla olevia palveluita tarjoaa esimerkiksi Rikosuhripäivystys.¹⁸⁴

Rikokseen voi reagoida yksilöllisesti eri tavoin. Tarpeen mukaan on tärkeää olla saatavilla kriisiapua ja tukea vaikeaan tilanteeseen. Esitutkintalain 4 luvun 18 §:n mukaan asianomistajalle on jo esitutkinnassa annettava tietoa käytettävissä olevista tukipalveluista. 4 luvun 10 §:n 3 momentin mukaan esitutkintaviranomainen voi asianomistajan suostumuksella välittää tämän yhteystiedot tukipalvelun tarjoajalle, mikä helpottaa tukipalveluihin pääsemistä. Apua voi lisäksi saada esimerkiksi luotettavalta aikuiselta, lastensuojelusta, poliisilta, Mannerheimin lastensuojeluliitolta ja rikosuhripäivystyksen chatista tai puhelimitse.¹⁸⁵

5.2 Oikeusapu

Oikeusavulla tarkoitetaan oikeusapulaissa (257/2002) säädettyä oikeusapua. Oikeusapulain 1 §:n mukaan oikeusapua voidaan antaa valtion varoista henkilölle, joka tarvitsee oikeudellista apua asiassaan. Oikeusapua voi saada, jos henkilö ei taloudellisen tilanteensa vuoksi kykene itse suorittamaan oikeudellisesta avusta aiheutuvia menoja. Lain 2 §:n 1 momentin mukaan oikeusapua voi saada henkilö, jolla on kotikunta Suomessa tai koti- tai asuinpaikka toisessa EU-jäsenvaltiossa tai Euroopan talousalueen valtiossa. 2 momentin mukaan oikeusapua voidaan antaa 1 momentin ehdoista riippumatta, mikäli henkilön asia käsitellään Suomen tuomioistuimessa tai jos oikeusapuun on erityinen syy. Oikeusapua ei 2 §:n 3 momentin mukaan anneta yhtiöille tai yhteisöille. Avustaja voi olla joko yksityinen asianajaja tai julkinen

¹⁸² Kimpimäki 2022, 5.

¹⁸³ Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Työprosessit. Erityiskysymykset. Lastensuojelu ja kriisi-työ. Lapsi ja kriisi.

¹⁸⁴ Kimpimäki 2022, 5.

¹⁸⁵ Rikosuhripäivystys. Rikoksen uhrina. Lapsi ja nuori rikoksen uhrina. Avun hakeminen.

oikeusavustaja oikeusaputoimistosta, tai luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja (laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 2 luvun 2 §:n 1 momentti).

Valtio voi maksaa koko oikeusavun tai osan siitä, jolloin oikeusavun saajalle voidaan määrittää omavastuuosuus (oikeusapulaki 3 § 1 momentti). Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 a §:n mukaan pääosin seksuaalirikoksen, lähisuhdeväkivallan tai vakavan väkivallan uhrin avustajan palkkio voidaan maksaa valtion varoista riippumatta siitä, onko asianomistajalla tuloja tai varallisuutta. Muissa rikoksissa lapsi voi saada tuloistaan ja varallisuudestaan riippuvaista oikeusapua. Silloin valtio voi maksaa hänen avustajansa palkkion kokonaan tai osittain. Valtioneuvoston oikeusavusta annetun asetuksen (388/2002) 3 §:n mukaan lapsen tuloja ja varallisuutta laskettaessa ei oteta huomioon vanhempien tuloja ja varallisuutta.

Oikeusapulain 3 §:ssä säädetään oikeusavun saamisen taloudellisista edellytyksistä. Hakijan taloudellista asemaa arvioidaan kuukausittaisen käyttövaran perusteella. Oikeusapua haetaan lain 10 §:n mukaisesti oikeusaputoimistolta. Oikeusavun myöntämisen edellytys ei ole hakijan täysi-ikäisyys. Näin ollen myös alaikäiselle voidaan myöntää oikeusapua. Käytännössä alaikäisen edustaja tekee oikeusapuhakemuksen alaikäiselle, sillä oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:n mukaisesti alaikäinen ei lähtökohtaisesti voi itse käyttää puhevaltaa itseään koskevissa asioissa.¹⁸⁶

Oikeudellisesta avusta aiheutuvat kustannukset voidaan kattaa myös mahdollisen kotivakuutuksen oikeusturvavakuutuksen avulla. Oikeusapulain 1 luvun 3b §:ssä oikeusturvavakuutus katsotaan oikeusapuun nähden ensisijaiseksi. Tuomioistuimessa käsiteltävänä olevassa asiassa tuomioistuin voi myöntää oikeusapua siltä osin, kuin kustannukset ylittävät vakuutusyhtiön enimmäiskorvausmäärän.

Oikeusapulain 1 luvun 5 §:n mukaan oikeusapuun kuuluu tarpeelliset oikeusavustajan toimenpiteet huomioon ottaen asian laatu ja merkitys, riidan kohteen arvo sekä olosuhteet kokonaisuudessaan. 5 §:n 2 momentin mukaan oikeusapu kattaa toimenpiteet 80 tunnilta. Tarvittaessa asiaa käsittelevä tuomioistuin voi päättää oikeusavun jatkamisesta enintään 30 tunnilla.

Alaikäisillä lapsilla ei yleensä ole juuri tuloja, minkä seurauksena he ovat oikeutettuja valtion kustantamaan oikeusapuun. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 a §:n määrittelemissä tietyissä rikoksissa, kuten seksuaalirikoksissa sekä henkeen, terveyteen tai vapautteen kohdistuvissa rikoksissa tuomioistuin voi määrätä asianomistajalle tämän pyynnöstä oikeudenkäyntiavustajan.

¹⁸⁶ Huom. kuitenkin 15 vuotta täyttänyt käyttää huoltajan tai laillisen edustajan ohella rinnakkaista puhevaltaa (oikeudenkäymiskaari 12 luvun 1 §:n 2 momentti).

Maksuton oikeusapu on keskeinen oikeusturvan elementti. Ilman tällaista mahdollisuutta oikeuteen pääseminen saattaisi estyä taloudellisista syistä, sillä oikeudenkäynti on pääsääntöisesti kallista. Maksutonta oikeusapua puoltaa myös yhdenvertaisuuden periaate. Kaikille tulee taata mahdollisuus yhtä hyvään oikeudelliseen apuun kuin vastapuolellakin on, jotta voidaan katsoa oikeudenkäynnin olevan yhdenvertaista.¹⁸⁷ Oikeusapulain 1 luvun 7 §:ssä luetellaan oikeusavun saamisen rajoitukset, joiden mukaan oikeusapua ei myönnetä silloin, kun asialla on hakijalle vähäinen merkitys tai se olisi tarkoituksetonta hakijalle koituvaan hyötyyn nähden, asian ajaminen tarkoittaisi oikeuden väärinkäyttämistä tai asia perustuu siirrettyyn oikeuteen ja on aihetta olettaa siirron tapahtuneen oikeusavun saamisen tarkoituksessa.

5.3 Rikosprosessin kesto

Perustuslain 21 §:n mukaan oikeus saada asiansa käsitellyksi tuomioistuimessa kohtuullisen ajan kuluessa on oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin keskeinen edellytys, joka koskee myös lapsia kuten kaikkia muitakin. Rikoksen uhrille rikos on vaikea tilanne, ja olisikin tarpeen, että asia käsiteltäisiin mahdollisimman nopeasti. Rikosprosessi ei saisi pitkittyä enempää, kuin on tarpeen. Lapsia koskevissa rikoksissa joutuisan prosessin voidaan arvioida olevan erityisen keskeinen.¹⁸⁸

Esitutkintalain 3 luvun 11 §:n mukaan esitutkinta on toimitettava ilman aiheetonta viivytystä. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa turvataan jokaiselle oikeus kohtuullisessa ajassa oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyyttestä. Hallituksen esityksen pykäläkohtaisten perustelujen mukaan ratkaisukäytännöstä on johdettavissa tulkintaohjeita.¹⁸⁹ Esitutkinnan toimittaminen voi viivästyä esimerkiksi siksi, ettei keskeistä todistajaa tavoiteta kuulusteluihin tai odotetaan asiantuntijalausuntoa, mitkä ovat sinänsä hallituksen esityksen perusteella hyväksyttävii syytä. Esitutkinnan suorittamista ilman aiheetonta viivytystä valvoo tutkinnanjohtaja.¹⁹⁰ Lapsen kohdistuneen rikoksen esitutkinnan, syyteharkinnan tai oikeudenkäynnin aikarajoja ei erikseen säädellä. Kyseessä on ollut lainsäätäjän tietoinen ratkaisu.¹⁹¹

5.3.1 Kansainvälinen sääntely ja virallistahojen kannanotot

Lapsia pyritään suojelemaan kansainvälisoikeudellisella sääntelyllä, kuten EU:n perusoikeuskirjalla, EU:n lasten oikeuksia koskevalla strategialla ja YK:n lapsen oikeuksien sopimuksella.

¹⁸⁷ Jokela 2018, 120.

¹⁸⁸ Fagerlund & Toivonen 2021, 24.

¹⁸⁹ Ks. tarkemmin HE 222/2010 vp., 188.

¹⁹⁰ HE 222/2010 vp., 189.

¹⁹¹ HE 222/2010 vp., 43.

Alaikäisiin kohdistuvissa rikoksissa prosessin kestoa tarkastellen keskeisiä Suomea velvoittavia kansainvälisiä sopimuksia ovat hallituksen esityksen (144/2022) mukaan YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 60/1991) ja siihen tehty valinnainen pöytäkirja lastenmyynnistä, lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta (SopS 40 ja 41/2012), Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (SopS 53/2015, Istanbulin sopimus) ja lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan tehty Euroopan neuvoston yleissopimus (SopS 88/2011, ns. Lanzaroten sopimus), jotka velvoittavat lapsen oikeuksien suojelemiseen ja tehokkaan prosessin järjestämiseen lapsiin kohdistuvien rikkomusten tutkimiseksi ja syyttämiseksi.¹⁹²

Eri virallistahot ovat kiinnittäneet viime vuosina huomiota niiden rikosten käsittelyn pitkittymiseen, jossa asianomistaja on lapsi. Asia on noussut esille esimerkiksi eri työryhmien raporteissa ja selvityksissä sekä Lapsiasiainvaltuutetun vuosikertomuksissa. Eduskunnan oikeusasiamies Petri Jääskeläinen on 2.9.2020 antamassaan ratkaisussa (EOAK/5625/2020) tuonut esiin lapsiin kohdistuvien rikosten prosessin pituuteen liittyviä ongelmia. Mainitussa ratkaisussa oikeusasiamies on katsonut olevan perusteltua säätää esitutkinnan toimittamisesta kiireellisesti niissä tapauksissa, kun asianomistaja on alle 18-vuotias ainakin henkeen, terveyteen ja seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuvien rikosten kohdalla. Joutuisuuden tarkastelu olisi kuitenkin perusteltua toteuttaa koko rikosprosessin osalta.¹⁹³ Tämänhetkisen lainsäädännön mukaan alle 18-vuotiaita vastaajia koskevissa asioissa pääkäsittely pitää oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n mukaan järjestää 30 päivän kuluessa asian vireille tulosta. Myös lapsiasiainvaltuutettu on esittänyt, että sama kiireellinen käsittely tulisi laajentaa niihin tapauksiin, joissa uhri on lapsi.¹⁹⁴

5.3.2 Joutuisan käsittelyn merkitys

Joutuisalla rikosprosessilla on merkitystä asianosaisten aseman ja oikeuksien toteutumisen kannalta. Se edistää oikeusvarmuutta, sillä nopea käsittely helpottaa tapauksen yksityiskohdienten muistamista, mikä edistää asian oikeaa ratkaisemista. Mitä enemmän aikaa

¹⁹² HE 144/2022 vp., 4-5.

¹⁹³ HE 144/2022 vp., 6.; Eduskunnan oikeusasiamies otti ratkaisulla 2.9.2020 kantaa lainsäädännön uudistamistarpeeseen lapsiin kohdistuvissa rikoksissa. Oikeusasiamies katsoi olevansa ”varsin vakuuttunut” siitä, että on saatavilla tutkimuksellista näyttöä siitä, että joutuisasti toteutettava rikosprosessi on lapsen edun kannalta perusteltu. Oikeusasiamies katsoo, että lainsäätäjällä on viimeksi vuonna 2010 arvioinut lapsiin kohdistuneiden rikosten esitutkinnan keston sääntelyä, jolloin kiireellisyysvaatimus oli hylätty liian niukasti perustellen. Oikeusasiamies katsoi, että olisi perusteltua säätää velvoite toimittaa esitutkinta kiireellisesti alle 18-vuotiaiden asianomistajien asioissa. Sääntelyn tulisi koskea ainakin henkeen, terveyteen ja seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuneita rikoksia. Myös syyteharkintaa ja asian tuomioistuinkäsittelyä koskevia säännöksiä tulisi vastaavalla tavalla tarkistaa (EOAK/5625/2020).

¹⁹⁴ Lapsiasiainvaltuutetun vuosikertomus 2017, 34.

tapahtuneesta on kulunut, sitä heikompaa vastaanotettavan näytön laatu on. Prosessin viipyminen myös lisää asiassa aiheutuvia oikeudenkäyntikuluja. Oikeudenkäynnissä käsiteltävät asiat liittyvät usein elämän tärkeimpiin ja herkimpiin alueisiin, esimerkiksi perheeseen, lapsiin, asumiseen, työhön tai toimeentuloon, turvallisuuteen ja ympäristöön. Vireillä oleva asia saattaa muodostua asianosaiselle koko arkielämää ja ajatuksia hallitsevaksi asiaksi ja olla henkisesti hyvin kuormittava.¹⁹⁵ Periaatteellisesti on tärkeää, että uhriksi joutunutta lasta koskeva rikosasia käsitellään nopeasti. Pitkät käsittelyajat hidastavat ja estävät lapsen ja perheen toipumista tapahtuneesta.¹⁹⁶

Rikosprosessiin kuuluu kaikkiaan eri vaiheita, jotka vievät oman aikansa. Prosessi alkaa rikosilmoituksesta, jonka jälkeen asia etenee esitutkintaan, syyteharkintaan ja tuomioistuinkäsittelyyn sekä rangaistuksen täytäntöönpanoon. Toisinaan asia etenee vielä jopa hovioikeuteen ja korkeimpaan oikeuteen. Lisäksi uhrin näkökulmasta prosessi alkaa jo ennen rikosilmoitusta rikoksen tekoajankohdasta, mikä tekee prosessista entistä pidemmän.¹⁹⁷ Jouheva prosessi edellyttää, että jokaisessa vaiheessa onnistutaan etenemään ripeästi. Käräjäoikeudessa vireille tulleen jutun pääkäsittelyn aloittamiseen saattaa kulua paljon aikaa. Syynä voi olla oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 6 luvun 2 §:n mukainen pääkäsittelyn peruuttaminen, joka johtuu Virolaisen (2006) mukaan useimmiten syytettyä koskevan haasteen tiedoksiannon epäonnistumisesta tai haastetun asianosaisen poissaolosta.¹⁹⁸ Kenties tuomioistuinkäsittelyn aloittamiseen voi vaikuttaa myös työtilanteen ruuhkaisuus tai yksilöllinen tehtävien priorisointi. Selvityksessä on tutkittu myös tulkin tarpeen vaikutusta käsittelyn keston.¹⁹⁹

Tuomioistuimen käsittelykieli on suomi tai ruotsi (laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 6 a luvun 1 §). Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 6 a luvun 2 §:n mukaan muun kuin suomen- tai ruotsinkielisellä asianosaisella on oikeus maksuttomaan tulkkaukseen ja käännökseen. Tuomioistuimen tulee huolehtia tulkista viran puolesta. Tulkkauksen tarve saattaa johtaa viiveisiin rikosprosessissa. Esimerkiksi vastaajan ollessa muun kuin suomen- tai ruotsinkielinen, haasteasiakirjat on ensin käännettävä tämän ymmärtämälle kielelle. Kääntämisessä kuluu aikaa. Samoin tulkin saaminen istutuskäsittelyyn saattaa olla haasteellista, jos oikeustulkkeja ei ole riittävästi saatavilla. Myös mahdollinen tuomion kääntäminen vie aikaa. Teoriassa voitaisiin ajatella, että tulkkauksen ja käännösten tarve voisi pitkittää prosessia, mutta Valtioneuvoston selvitys osoittaa, että ainakaan merkittävää yhteyttä näistä ei löydy.²⁰⁰

¹⁹⁵ Virolainen 2006, 568-569.

¹⁹⁶ HE 144/2022 vp., 7-8.

¹⁹⁷ Fagerlund & Toivonen 2021, 16.

¹⁹⁸ Virolainen 2006, 577.

¹⁹⁹ Fagerlund & Toivonen 2021, 63-64, 93.

²⁰⁰ Fagerlund & Toivonen 2021, 63-64, 93.

5.3.3 Viiveistä

Aina rikosprosessi ei etene suorinta reittiä. Esimerkiksi edunvalvojan määrääminen lasta koskevassa rikosasiassa tuo yhden vaiheen lisää prosessiin. Jos rikoksen tekijä on lapsen vanhempi, vanhempi ei voi valvoa lapsen etua, joten tälle on määrättävä esitutkintalain 4 luvun 8 §:n mukainen edunvalvojan sijainen. Edunvalvojan sijaisen määräämistä koskeva hakemus toimitetaan tuomioistuimeen. Hakemuksessa voidaan pyytää samalla holhoustoimilain 79 §:n mukaista väliaikaismääräystä, joka annetaan kuulematta asianosaisia ja turvaa esitutkinnan etenemisen nopeasti hakemuksen ollessa käsittelyssä käräjäoikeudessa. Hakemus kuitenkin täytyy yleensä lausuttaa vanhemmilla, mikä pidentää käsittelyaikaa jonkin verran. Hakemuksen käsittely käräjäoikeudessa saattaa kestää jopa kuukausia.²⁰¹ Voidaan kritisoida sitä, kumman etua painotetaan enemmän: lapsen, joka tarvitsee itselleen puolueettoman edustajan vaiko huoltajia, joilla on oikeus tulla kuulluksi edunvalvojan määräystä koskevassa asiassa.²⁰²

Esitutkinnan pituus voi vaihdella. Esitutkinnan jälkeen rikosasia viipyy syyttäjällä syyteharkinnassa. Tämän jälkeen asiassa saatetaan nostaa syyte, jolloin asiaa käsitellään vielä tuomioistuimessa. Tuomioistuin tarvitsee aikaa istuntopäivän järjestämiseen, vastaajan haastamiseen ja asianosaisten kutsumiseen sekä asianomistajan vaatimusten tiedusteluun. Esitutkinnan pituus vaihtelee rikoksesta riippuen.²⁰³ Viivettä voi ehkä selittää se, että rikoksia ei ilmoiteta poliisille ajoissa. Jos rikoksesta tehdään ilmoitus myöhään, on sitä vaikeampaa selvittää jälkikäteen.²⁰⁴ Erityisesti lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten osalta pyydetään usein ulkopuolisia lausuntoja. Tällöin tutkinnan kestoon vaikuttavat myös esitutkintaviranomaisista riippumattomat syyt.²⁰⁵ Esitutkinnassa kuulustelut voivat viipyä, jollei tuomioistuinta saada nopeasti päätöstä edunvalvojan sijaisesta. Tutkimuksen mukaan edunvalvojamääräyksen kestoissa on merkittäviä alueellisia eroja. Joissakin paikoissa edunvalvojan määräyksen saaminen voi kestää kuukausia, mutta toisaalla sen voi saada jopa päivässä.²⁰⁶

Esimerkkinä pitkäkestä käsitteleyajasta voidaan tarkastella Itä-Uudenmaan käräjäoikeuden tapausta R 22/1667, jossa kahden alaikäisen kolmanteen alaikäiseen kohdistama rikos oli tapahtunut jo kaksi vuotta ennen kuin asia tuli vireille käräjäoikeuteen. Asia oli käsiteltävä käräjäoikeudessa kiireellisesti 30 päivän kuluessa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain mukaisesti, koska vastaajat olivat alaikäisiä. Esitutkintaa tai syyteharkintaa ei koske samanlainen tarkka aikaraja. Yli kaksi vuotta on nuorille ihmisille äärimmäisen pitkä aika pitää asiaa

²⁰¹ Fagerlund & Toivonen 2021, 81.

²⁰² Silvennoinen 2021, 263.

²⁰³ Poliisi 2022. Rikokset. Tee rikosilmoitus. Rikoksen tutkinta.

²⁰⁴ Haapakangas 2020. Voiko vanhojen rikosten ilmoittaminen selittää esitutkinnan pitkää kestoaa?; Fagerlund & Toivonen 2021, 98.

²⁰⁵ HE 144/2022 vp., 8.

²⁰⁶ Fagerlund & Toivonen 2021, 95.

keskeneräisenä. Kuitenkin esitutkinnassa ja syyteharkinnassa asiaa on tarkoitus valmistella niin hyvin, että asia saadaan käsiteltyä esitutkinnassa saatujen tietojen valossa nopeasti tuomioistuimessa. Edellä todetusti esitutkinnassa usein pyydetään esimerkiksi asiantuntijalausuntoja, joten tiukka aikaraja esitutkinnan toimittamiselle ei välttämättä toisi parasta ja laadukkaita lopputulosta loppuprosessia ajatellen. Liika kiire prosessissa saattaisi johtaa hätiköintiin ja virheisiin.²⁰⁷

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa on käsitelty Suomea koskevia oikeusprosessien viiveitä. Tapauksessa F ja M v. Suomi (17.7.2007) oli kyse tapauksesta, jossa lapsen kohdistuneen rikoksen käsittelyn katsottiin kestäneen kohtuuttoman kauan. Tapauksessa isää syytettiin lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Hakijat valittivat, että rikosprosessi oli kestänyt liian kauan ja että lasta ei ollut kuultu missään menettelyn vaiheessa. Rikosprosessi alkoi 19.10.1998, kun isää kuulusteltiin poliisissa ja päättyi 12.12.2001, kun korkein oikeus eväsi valitusluvan. Rikosprosessin kokonaiskesto oli yli kuusi vuotta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kohtaa oli rikottu, eikä menettely täyttänyt ”kohtuullisen ajan” vaatimusta.

Esimerkki varsin pitkästä käsittelyajasta ja haastavasta syystä kestolle on tapaus KKO 2016:45. Korkeimman oikeuden tapauksessa käsiteltiin 17.-25.9.1997 tehtyä rikosta, jossa henkilöä syytettiin avunannosta törkeään kavallukseen. Asiassa oli kaksi vastaajaa, joista toista ei ollut yrityksistä huolimatta saatu tavoitettua. Tavoitettu vastaaja vaati, että syyte ja asianomistajan korvausvaatimus jätetään tutkimatta tai hylätään oikeudenkäynnin viivästymisen johdosta. Henkilö oli rikoksesta epäiltynä pitkän aikaa, eikä asian käsittely edennyt vuosien varrella valmistelua pidemmälle. Yksi syy prosessien pitkittymiselle on varmasti se, että vastaajia on hankalaa tavoittaa, jotta heidät saataisiin haastettua.

5.3.4 Alaikäisiä koskevien rikosten käsittely

Esitutkintalain 3 luvun 11 §:ssä säädetään alle 18-vuotiaan tekemän rikoksen käsittelystä kiireellisenä. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n 2 momentin mukaan, jos alle 18-vuotias vastaaja on syytteessä rikoksesta, josta on säädetty ankarampi rangaistus kuin kuusi kuukautta vankeutta, pääkäsittely on pidettävä viimeistään 30 päivän kuluessa rikosasian vireilletulosta. Mikäli alle 18-vuotiasta vastaajaa koskeva pääkäsittely peruutetaan, uusi pääkäsittely tulee pitää 30 päivän kuluessa päivästä, jona pääkäsittely oli tarkoitus toimittaa. käsiteltävä 30 päivän kuluessa. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n 2 momentin mukaan, jos rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, syyttäjän on kiireellisesti

²⁰⁷ HE 144/2022 vp., 8.

ratkaistava, nostaako hän syytteen. Myös syyte on nostettava ilman viivytystä. Kuitenkaan niitä asioita, joissa asianomistaja on alaikäinen, ei koske vastaava laintasoinen kiirehtimis-säännös, minkä puuttumista voidaan kritisoida.²⁰⁸ Asianomistaja on rikoksen uhri, joka myös tarvitsee oikeuksiensa suojelua ja jonka oikeuksien toteutuminen täytyy varmistaa.

Parhaillaan on käsittelyssä hallituksen esitys (144/2022) eduskunnalle laeiksi esitutkintalain 3 luvun 11 §:n ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n ja 5 luvun 13 §:n muuttamisesta, joka saattaa olla ratkaisu edellä esitettyyn ongelmaan. Esityksen tavoitteena on nopeuttaa lapsiin kohdistuvien rikosten käsittelyä, eli niiden rikosten, jossa uhri on alaikäinen. Esityksessä ehdotetaan, että esitutkinta olisi toimitettava kiireellisesti silloin, kun epäil-lään että alle 18-vuotiaaseen on kohdistunut seksuaalirikos tai henkeen, terveyteen, vapau-teen, yksityisyyteen, rauhaan tai kunniaan kohdistuva rikos. Syyttäjän tulisi näissä tapauksissa kiireellisesti ratkaista, nostaako hän syytteen ja nostaa syyte viivytyksettä. Tuomioistuimessa pääkäsittely olisi tällöin aloitettava 30 päivän kuluessa asian vireilletulosta.²⁰⁹ Tämä säännös vastaisi tämänhetkistä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain säännöstä, jonka mukaan, kun alle 18-vuotias vastaaja on syytteessä rikoksesta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä on säädetty ankarampi rangaistus kuin kuusi kuukautta vankeutta, pääkäsit-tely on pidettävä viimeistään 30 päivän kuluessa rikosasian vireilletulosta. Jos pääkäsittely peruutetaan, myös uusi pääkäsittely tulisi pitää 30 päivän kuluessa päivästä, jona pääkäsittely oli tarkoitus toimittaa. Lakiehdotuksella halutaan vastata virallistahojen kuten eduskunnan oikeusasiamiehen ja Lapsiasiainvaltuutetun huomautuksiin lapsiin kohdistuvien rikosten käsit-telyajoista. Tavoitteena on nopeuttaa näiden rikosten käsittelyä parantaen täten lapsiuhrien asemaa ja tehostaen lasten suojelua haitallisilta vaikutuksilta.²¹⁰

Suomessa on käyty paljon julkista keskustelua Suomen rikosprosessin viiveiden johdosta saa-mista huomautuksista. Esimerkiksi Lakimiesuutisten mukaan Suomi on saanut useita langetta-via tuomioita Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelta koskien liian pitkiä oikeuskäsittelyai-koja.²¹¹ Ripeä eteneminen vaatii lainsäädännön asettamia edellytyksiä sekä riittäviä resurs-seja esitutkinnassa, syyttäjälaitoksessa ja tuomioistuimissa. Lainsäädäntöä on kehitetty pro-cessin viiveiden hillitsemiseksi ja vuosina 2010-2017 valitukset ihmisoikeustuomioistuimeen ovatkin vähentyneet. Ilmeisesti ihmisoikeustuomioistuimen tuomioiden vähenemiseen on

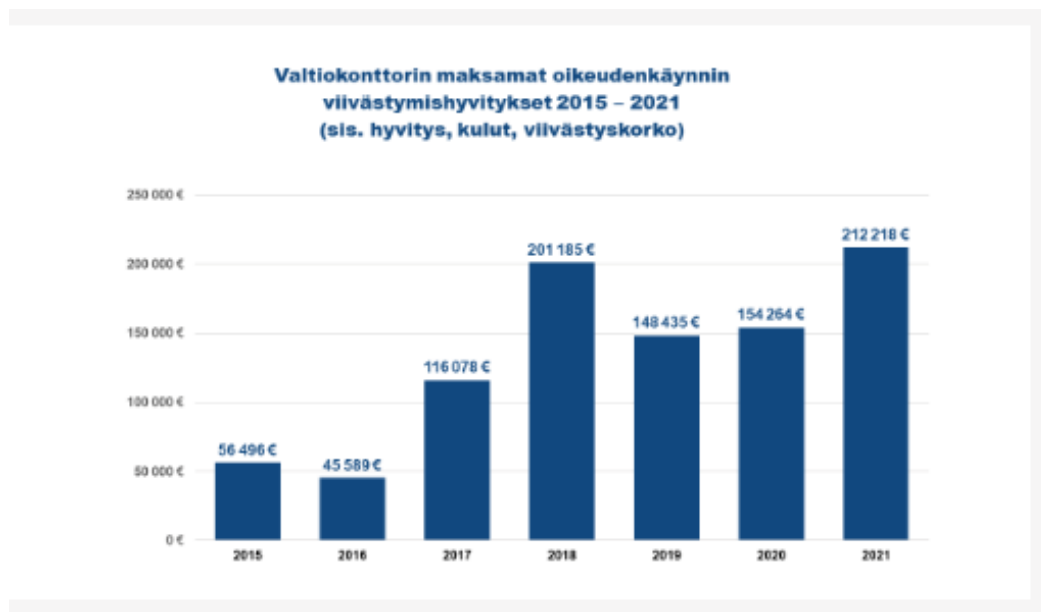
²⁰⁸ Poliisihallitus on antanut ohjeen koskien lapsia esitutkinnan asianomistajina ja todistajina. Ohjeessa poliisia on ohjeistettu käynnistämään esitutkinta- ja pakkokeinotoimenpiteet viipy-mättä ja toimittamaan esitutkintatoimenpiteet viivytyksettä. (POL-2019-34669. Lapsi poliisi-toiminnassa ja esitutkinnassa, voimassa 01.01.2020-31.12.2024). HE 144/2022 vp., 4.

²⁰⁹ HE 144/2022 vp., 3, 8.

²¹⁰ HE 144/2022 vp., 6, 8.

²¹¹ Lakimiesuutiset 2014, Euroopan ihmisoikeussopimus edellyttää: Oikeuskäsittelyihin suju-vuutta, kansalaisille oikeussuojaa

vaikuttanut ainakin mahdollisuus hakea korvausta prosessin viivästymisestä kansallisesti.²¹² Oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä annetussa laissa (2009/362) säädetään asianosaisten oikeudesta saada valtion varoista hyvitystä, jos oikeudenkäynti viivästyy. Valtiokonttorilta on mahdollista hakea korvausta viivästyneen oikeudenkäynnin johdosta. Valtiokonttorin tilastosta on nähtävissä, että viivästymishyvityksiä on maksettu vuosina 2015-2021 enenevässä määrin. Vuonna 2015 korvauksia maksettiin 56 496 euroa, kun vuonna 2021 määrä oli jo 212 218 euroa. Kenties yksi viiveiden lisääntymisen syy on koronavirus, jonka vuoksi istunto- käsittelyitä jouduttiin lykkäämään.²¹³

Kuvio 2: Valtiokonttorin maksamat oikeudenkäynnin viivästymishyvitykset 2015-2021.²¹⁴

Tutkimuksen mukaan rikosprosessin kestossa lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa Suomessa alueelliset erot ovat huomattavia. Käsittelyaikojen alueellisten erojen vuoksi seksuaalirikosten alaikäiset uhrat ovat epätasa-arvoisessa asemassa alueesta riippuen. Tutkimuksen perusteella rikosprosessin keston voitaisiin vaikuttaa esimerkiksi keskittämällä lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten tutkinta erityiskoulutuksen saaneille tutkijoille, tutkinnanjohtajille ja yksiköille sekä kehittämällä viranomaisyhteistyötä.²¹⁵ Tutkimuksessa havaittiin rikosprosessin vaiheista eniten aikaa vieneen esitutkintavaiheeseen. Kuitenkin niillä alueilla, joissa esitutkinta kesti pitkään, havaittiin myös syyteharkinnan ja käräjäoikeuskäsittelyn olleen pääsääntöisesti

²¹² Lohilahti 2018. ”Pohjoismaiden mustana lampaana” pidetyn Suomen tuomiot Euroopan ihmisoikeustuomio-istuimessa kääntyivät laskuun - vielä 2000-luvun alussa langettavia tuli roimasti enemmän.

²¹³ Tuomioistuinviraston tiedote 3.3.2021: Vuonna 2020 koronaviruspandemia ruuhkautti käräjäoikeudet.

²¹⁴ Valtiokonttori 2022.

²¹⁵ Fagerlund & Toivonen 2021, 89.

pitkäkestoisia.²¹⁶ Tutkimuksessa perehdyttiin myös mahdollisiin käsittelyn kestoja selittäviin tekijöihin tuomioaineisto- ja haastatteluaineiston avulla. Syiksi nostettiin ilmoitusviive, eli ”aika lapsen kohdistuneen seksuaalirikoksen tapahtuma-ajankohdan ja rikosilmoituksen välillä”, teon luonne, tekojen toistuvuus, digitaalisen materiaalin määrä ja saatavuus ja ruuhkaantuminen. Muita esille nostettuja syitä olivat asianosaisiin liittyvät kysymykset, kuten lapsen kuulemisen valmistelu ja aikatauluttaminen ja litteroinnin ruuhkaantuminen sekä työn ja yksikköjen organisointi kuten tutkinnan hoitaminen erikoistuneiden henkilöiden toimesta. Viranomaisyhteistyön sujuvuus nähtiin keskeisenä joutuisuuden edellytyksenä, kuten myös koulutus ja erikoistuminen sekä lainsäädäntö ja resurssit.²¹⁷

Hallituksen esityksen (271/2004) mukaan rikosprosessin jouduttamiseksi, käytännöllistämiseksi ja kustannusten pienentämiseksi Suomessa on otettu käyttöön rikosasian käsittely syytetyn poissaolosta huolimatta. Kyseessä on oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 11 §:ssä säädetty menettely.²¹⁸ Säännöksen taustalla on se, että aikaisemmin merkittävä osa pääkäsittelyjen lykkäyksistä johtui siitä, että vastaaja ei saapunut kutsun mukaisesti pääkäsittelyyn.²¹⁹ Näin ollen voidaan välttää pääkäsittelyn lykkäys, jos vastaaja saadaan haastetun ratkaisun uhalla pääkäsittelyyn, jossa asia voidaan ratkaista tämän poissaolosta huolimatta.

Vuonna 2006 otettiin rikosasioissa käyttöön ns. summaarinen menettely (kirjallinen käsittely), jota voidaan käyttää tunnustetuissa jutuissa, joita ei katsota törkeimmiksi. Kirjallisesta menettelystä säädetään oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 a luvussa. Kirjallisessa menettelyssä ei järjestetä lainkaan suullista käsittelyä, vaan asia voidaan kirjallisen menettelyn edellytysten täytyessä ratkaista kirjallisen aineiston perusteella kansliassa. Menettely on huomattavasti kevyempi, kuin suullisen pääkäsittelyn järjestäminen. Menettelyyn tarvitaan vastaajan nimenomainen suostumus. Tuomioistuin ottaa asiaa ratkaistessaan huomioon myös vastaajan toimittaman kirjallisen aineiston.²²⁰ Kirjallisessa menettelyssä ei tarvitse huolehtia mahdollisen pääkäsittelyn järjestelyistä tai peruuttamisesta vastaajan jäädessä pois käsittelystä. Näin kirjallisen menettelyn voidaan ajatella helpottavan prosessin viiveitä, kun ei tarvitse peruuttaa istuntoa ja sopia uutta istuntopäivää.

5.4 Tilastotietoa käsittelyajoista

Käräjäoikeuksien yhteisestä työtilastosta ilmenee, kuinka kauan rikosasiat keskimäärin viipyvät poliisissa, syyttäjällä ja käräjäoikeuksissa. Vuoden 2021 tilaston mukaan asia on

²¹⁶ Fagerlund & Toivonen 2021, 89-90.

²¹⁷ Fagerlund & Toivonen 2021, 91-98.

²¹⁸ HE 271/2004 vp., 17.

²¹⁹ Jokela 2018, 506.

²²⁰ HE 271/2004 vp., 18.

keskimäärin 4,5 kuukautta käsittelyssä poliisilla, 1,9 kuukautta syyttäjällä ja 4,9 kuukautta käräjäoikeudessa. Tilaston perusteella käsittelyajat eivät ole olleet näin pitkiä vuoden 2014 jälkeen. Aikaisempina vuosina käsittelyajat ovat olleet selvästi lyhyemmät.²²¹ Tilasto kuitenkin havainnollistaa sitä, että rikosasioiden käsittely ei ole ajallisesti hidasta ainoastaan käräjäoikeuksien ruuhkien vuoksi, vaan sitä ennen tapahtuu paljon poliisissa ja syyttäjällä. Ennen käräjäoikeuteen saapumista juttu saattaa viettää puoli vuotta prosessin aikaisemmissa vaiheissa. Jokaisessa portaassa tehdään toimenpiteitä asian selvittämiseksi ja edellä todetusti edeltävät vaiheet kuten esitutkinta on hyvin tärkeässä roolissa asian valmistelevan selvittämisen kannalta.

Henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten käsittelyaika käräjäoikeudessa on tilaston mukaan ollut keskimäärin 7,7 kuukautta. Seksuaalirikoksissa vastaava kesto on ollut 7,9 kuukautta ja esimerkiksi lapsen seksuaalisissa hyväksikäytöissä 7,8 kuukautta. Syyttäjällä vastaavat kestot ovat olleet henkirikoksissa ylipäänsä keskimäärin 3,8 kuukautta ja seksuaalirikoksissa 5,6 kuukautta sekä lapsen seksuaalisissa hyväksikäytöissä 5,8 kuukautta.²²² Voidaan havaita, että myös lapsia koskevissa asioissa käsittelyaika on useita kuukausia. Lapselle tämä aika tuntuu vielä pidemmältä, kuin aikuiselle.

Seuraavassa taulukossa tarkastellaan tutkimuksellista tilastoa vuosilta 2014-2019 ”Rikosprosessin keston keskiarvot kuukausina päärikoksen mukaan kuukausina ja käräjäoikeuksittain vuosilta 2014-2019”, johon on kerätty käsittelyaikoja lapsiin kohdistuneissa seksuaalirikoksissa ja eräiden muiden seksuaalirikosten osalta. Tässä koko rikosprosessilla tarkoitetaan prosessia rikosilmoituksesta käräjäoikeuden tuomioon saakka.²²³

²²¹ Tuomioistuinlaitos 2022. Käräjäoikeudet, ratkaistut rikosasiat. Keskimääräinen käsittelyaika eri vaiheissa, kuukausina.

²²² Tuomioistuinlaitos 2022. Käräjäoikeudet, ratkaistut rikosasiat.

²²³ Fagerlund & Toivonen 2021, 48.

Taulukko 12. Koko rikosprosessin keston keskiarvot päärikoksen mukaan kuukausina ja käräjäoikeuksittain vuosina 2014–2019.

Käräjäoikeus	LSH	Törkeä LSH	Raiskauksen yritys	Raiskaus	Törkeä raiskaus	Pakott. seksuaaliseen tekoon	Muu seksuaalirikos
Pohjanmaan ko	29,5	24	22,2	23,8	22,6	30,7	24,4
Oulun ko	26,7	29,5	20,1	23,8	12	25,7	27,8
Etelä-Savon ko	24,6	26,7	21,2	21,5	12,8	19,7	17,7
Etelä-Pohjanmaan ko	24,1	25,1	12,1	16,1	21,9	22,5	16
Lapin ko	23,9	21,3	16,2	20	16,1	25,1	20,4
Länsi-Uudenmaan ko	22,9	23,3	24,8	24,5	15,6	20,3	16,2
Kainuun ko	22,2	19,3	19,7	12,3	8,7	16,3	7,4
Etelä-Karjalan ko	22,2	15,9	-	13,4	19,8	-	12,3
Itä-Uudenmaan ko	21,6	19,7	15,6	20,2	18,8	14,6	19,2
Helsingin ko	21,4	21,1	23,3	23,2	18,9	22	24,5
Pohjois-Savon ko	20,8	19,3	14,4	12,3	9,4	11,2	13,9
Keski-Suomen ko	20,3	22,9	26,5	18,2	9,8	13,3	17,4
Kanta-Hämeen ko	19,5	24,6	12,7	16	10,8	11,1	19,7
Pirkanmaan ko	19,1	18,6	16,2	14,4	13,8	21,8	15,2
Kymenlaakson ko	18,2	9,9	12,3	12,1	12,3	14,2	16,9
Varsinais-Suomen ko	17,4	18,4	28,5	18,7	11,5	12,8	14,8
Pohjois-Karjalan ko	17,2	15,4	5,8	12	13,2	9,9	12,2
Satakunnan ko	16,1	17,9	13,9	13,7	10	12,7	14,1
Päijät-Hämeen ko	13,3	19,2	22,7	12,5	9,2	-	6,4

Järjestys suurimmasta pienimpään sen mukaan, minkä käräjäoikeuden alueella rikosprosessin keston keskiarvo on suurin lapsen seksuaalisen hyväksikäytön (LSH) nimikkeellä.

Kuvio 3: Koko rikosprosessin keston keskiarvot päärikoksen mukaan kuukausina ja käräjäoikeuksittain vuosina 2014-2019.²²⁴

Taulukon perusteella voidaan havaita, että eri käräjäoikeuksien välillä on huomattavia eroja. Esimerkiksi ensimmäisessä sarakkeessa ”LSH” (lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö) nähdään, että käsittelyaika on Pohjanmaan käräjäoikeudessa 29,5 kuukautta, kun Päijät-Hämeen käräjäoikeudessa vastaava käsittelyaika on ollut 13,3 kuukautta. Ero on huomattava. Voidaan arvioida, toteutuvatko ihmisten oikeudet saada asiansa käsitellyksi kohtuullisessa ajassa riittävän hyvin niillä alueilla, joissa asioiden käsittelyaika on huomattavasti pidempi. Käräjäoikeuksien välillä lienee eroja työtavoissa ja varmasti työmäärässäkin. Joillakin alueilla yhteen tuomiopiiriin saattaa kuulua suurempi määrä kuntia ja kaupunkeja, mikä toki lisää työmäärää. Kuitenkin kaikille ihmisille kuuluvat samat perus- ja ihmisoikeudet.

6 Yhteenveto

Yhteenvetona ensimmäiseen tutkimuskysymykseen voidaan todeta, että rikosprosessissa on alusta alkaen erityisiä piirteitä silloin, kun asianomistajana on aikuisen henkilön sijaan alaikäinen lapsi. On otettava huomioon niin asianomistajan oikeudet prosessissa kuin menettelyllisissä kysymyksissä lapsen etukin, kuten edellä on selvitetty.²²⁵ Lapsen erilaisen

²²⁴ Fagerlund & Toivonen 2021, 56.

²²⁵ Hirvelä 1997, 15, 233.

oikeusaseman²²⁶ seurauksena jo esitutkinnassa tulee huomioida, miten lapsi kohdataan, miten tätä kuullaan ja tarvitseeko tämä esimerkiksi esitutkintalain 4 luvun 8 §:n mukaista edunvalvojaa tai oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun mukaista määrättyä oikeudenkäyntiavustajaa. Ennen esitutkintaa jo rikosilmoitusvaiheessa alaikäisyyden vaikutus voi näkyä esimerkiksi siinä, että lapsi itse ei välttämättä tee rikosilmoitusta vaan lastensuojelulain 25 §:ssä tarkoitetut viranomaiset saattavat tehdä rikosilmoituksen lapsen puolesta työssään tietoonsa tulleiden seikkojen perusteella. Lapsia koskevissa rikosprosesseissa keskeisiä tahoja ovat muun muassa lapsen perhe, koulun ja päivähoidon henkilökunta, terveydenhoito ja lastensuojelu. Toimivalla lastensuojelulla voi olla suuri merkitys perheensisäisissä rikoksissa jo ennaltaehkäisevästi, jos väkivalta tunnistetaan ajoissa, sillä lastensuojelulain 25 §:n mukaisesti muun muassa lastensuojeluviranomainen voi tehdä lapsesta ilmoituksen, jos sille työssään ilmi tulleiden seikkojen perusteella ilmenee tarvetta.

Lapsiuhrin asemaa on tutkittu paljon ja jo varhain esimerkiksi Päivi Hirvelän toimesta 90-luvulla. Lapsen asemaa ja oikeuksia on parannettu vuosien saatossa erilaisin kansainvälisin sääntelyinstrumentein ja esimerkiksi säätämällä esitutkintalakiin alaikäisiä koskevia säännöksiä.²²⁷ Esitutkinnasta alkaen on huomioitava lapsen edun toteutuminen ja kuka lapsen etua ajaa. Lapsi on vajaavaltainen, millä on vaikutusta puhevaltaan. Lapsi ei voi yleensä käyttää itse puhevaltaansa, vaan tätä edustaa huoltaja tai muu laillinen edustaja, kuten oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:ssä säädetään. Alaikäisyyden tuomat erityispiirteet on huomioitava läpi prosessin rikosilmoituksesta kärjäoikeuden käsittelyyn ja mahdollisten korvausten hakemiseen saakka. Kun asianosaisena on lapsi, on huomioitava riittävät tukipalvelut lapselle ja tämän perheelle.

Rikokseen liittyy usein asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus. Asianomistajan kannalta on helpottavaa, että vaatimus voidaan käsitellä syyteasian yhteydessä erillisen siviilioikeudenkäynnin sijaan. Edelleen asianomistajaa helpottaa se, jos syyttäjä ajaa tämän yksityisoikeudellista vaatimusta. Asianomistajan asemalle merkittävää on, että sellaisella asianomistajalla, jolla on yksityisoikeudellisia vaatimuksia vastaajaa kohtaan, on oikeus saada tietoja oikeudenkäynnin vaiheista. Vaatimusten esittämisen myötä tämä katsotaan rikosprosessin asianosaiseksi.²²⁸

Yhteenvetona toiseen tutkimuskysymykseen voidaan todeta, että on tärkeää huomioida lapsen oikeanlainen kohtelu läpi prosessin. Tärkeää on, että lapsen kanssa asioi viranomaisessa

²²⁶ Hirvelä 2006, 24; Hakalehto 2018, 28.

²²⁷ Esitutkintalain 4 luvun 7 §:n mukainen lasten kohtelu esitutkinnassa ja 9 luvun 4 §:n mukainen lapsen kuulustelutallenteen käyttämisen oikeudenkäynnissä henkilökohtaisen läsnäolon sijaan.

²²⁸ HE 82/1995 vp., 30, 33.

asiantuntevat henkilöt ja ettei lapsen kertomukseen vaikuteta ulkopuolelta.²²⁹ Edellä todetusti lapsen oikeudellinen asema on erilainen kuin aikuisen. Lapsella on paljon erilaisia oikeuksia, mutta kuten aiemmin on todettu, lapsi ei voi edustaa itseään viranomaisissa ja lapsen oikeuksien toteutuminen riippuu aikuisista.²³⁰ Lapsi on riippuvainen aikuisen huolenpidosta. Lasten oikeuksia on parannettu viime vuosikymmenien aikana esimerkiksi kansainvälisellä sääntelyllä, jota on implementoitu Suomen lainsäädäntöön. Suhtautuminen lasten oikeuksiin on muuttunut samoin kuin suhtautuminen vanhemman lasta kohtaan harjoittamaan kuritusväkivaltaan, joka kiellettiin lailla 1980-luvulla. Vielä ennen 1980-luvun lakimuutosta kurittaminen oli periaatteessa sallittua. Suhtautumista kuritusväkivaltaan on tutkittu lakimuutoksen jälkeen erilaisilla tutkimuksilla. Kehitys on menossa lasta ja lapsen oikeuksia suojelevampaan suuntaan, vaikka kuritusväkivalta vielä jakaa mielipiteitä puoleen ja toiseen.²³¹ Jos lapsen oma huoltaja tekee rikoksen lasta kohtaan, on esitutkinnassa määrättävä esitutkintalain 4 luvun 8 §:n mukainen edunvalvojan sijainen, joka ajaa lapsen etua eturistiriitatilanteissa.

Lapsiin kohdistuvissa rikoksissa keskeinen näkökulma on näyttökysymykset. Lapsiin kohdistuvissa rikoksissa voi olla vaikeitakin näytöllisiä ongelmia.²³² Lapsia koskevien rikosten selvittäminen vaatii monitieteistä lähestymistapaa.²³³ Muun muassa lapsen ikä tulee ottaa huomioon siinä, millä tavoin häntä kohdellaan prosessin kestäessä. Esimerkiksi hyvin pieniä lapsia täytyy esitutkinnassa kuulla ja kohdella asiantuntevalla tavalla ja varmistua siitä, että lapsen kertomukseen ei vaikuteta johdattelevasti.²³⁴

Varsinkaan pienten lasten muistamiskyky ei ole aivan yksiselitteinen, ja siihen on helppo vaikuttaa johdattelevilla kysymyksillä.²³⁵ Pienten lasten kertomuksen luotettavuutta ja painoarvoa on arvioitu oikeuskäytännössä. Tapausten ratkaiseminen on haastavaa, jos ainoa näyttö on lapsen kertomus. Usein tilanne onkin juuri tämä esimerkiksi seksuaalirikoksissa, jolloin yleensä ainoat läsnäolijat rikoksen tapahtuessa ovat tekijä ja uhri ja on niin sanottu sana vastaan-tilanne.²³⁶ Oikeuskäytännössä on nähtävissä, että aina pelkkä lapsen kertomus ei riitä rikoksen syyksilukemiseen siitä huolimatta, että asianomistajalla on totuudessapysymisvelvollisuus.²³⁷ Lapsen kertomuksen lisäksi voidaan hankkia asiantuntijalausuntoja (esimerkiksi psykologin tai lääkärinlausunto), kuten esimerkiksi korkeimman oikeuden tapauksessa KKO 2014:48, joka esiteltiin edellä.

²²⁹ Korkman 2022, 201-202.

²³⁰ Hakalehto 2018, 28.

²³¹ Kovemmin käsin 2021, 25.

²³² Hirvelä 1997, 101.

²³³ Hirvelä 1997, 15.

²³⁴ Hirvelä 1997, 103.

²³⁵ Ks. esim. Korkman 2022, 201-203.

²³⁶ Hirvelä 1997, 17.

²³⁷ Esim. KKO 2013:96.

Alle 15-vuotiaiden asianomistajien kuulemisessa tulee huomioida mahdollinen tallentaminen ääni- tai kuvatallenteelle, jos kertomusta aiotaan käyttää todisteena oikeudenkäynnissä. Jos oikeudenkäynnissä käytetään tallennetta, sen on ehdottomasti oltava laadukas ja kuulemisen olla suoritettu asianmukaisesti.²³⁸ Tärkeää on myös turvata vastaajan mahdollisuus esittää kysymyksiä asianomistajalle.²³⁹ Hyvin pienten lasten kohdalla voi olla vaikeita näytöllisiä ongelmia, kuten puheen kehittymättömyys, vaikeus ymmärtää kysymystä tai pyrkiminen miellyttämään kysyjää vastauksilla.²⁴⁰ Edellä todetusti lasten muistiin on helppo vaikuttaa johdattelevasti, vaikei sitä tarkoittaisikaan. On arvioitava myös sitä, kuinka pientä lasta ylipäänsä voidaan kuulla.²⁴¹

Johtopäätöksenä kolmanteen tutkimuskysymykseen voidaan korostaa, että jo esitutkintalain 4 luvun 7 §:n mukainen lasten kohtelu esitutkinnassa edellyttää, että alle 18-vuotiaita kohtellaan esitutkinnassa iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Tärkeää on huolehtia siitä, ettei alle 18-vuotiaalle aiheudu tutkintatoimenpiteiden johdosta tarpeetonta haittaa. Lapsen näkökulmasta keskeistä on suorittaa esitutkinta, syyteharkinta ja tuomioistuinkäsittely nopeasti mutta laadukkaasti. Poliisilla tulee olla riittävästi resursseja kuten tarvittava määrä asiantuntevaa henkilökuntaa lasten kuulusteluihin ja esitutkinnan tehokkaaksi ja laadukkaaksi suorittamiseksi. Rikosprosessia on pyritty lainsäädännöllisin toimenpitein jouduttamaan esimerkiksi mahdollistamalla kirjallinen menettely tai asian käsittely vastaajan poissaolosta huolimatta. Samoin uusi lakiesitys alaikäisiä asianomistajia koskevista kiirehtimissäännöksistä on pyrkimys nopeuttaa näiden asioiden käsittelyä. Nuoriin rikosentekijöihin sovelletaan kiireellistä rikosasioiden käsittelyä esitutkintalain 3 luvun 11 §:n ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:n mukaisesti. Lapsiasiavaltuutetun näkemyksen mukaan sama periaate tulisi laajentaa koskemaan alaikäistä uhria eli uhrin ollessa lapsi.²⁴²

Parhaillaan on käsittelyssä hallituksen esitys, jossa ehdotetaan lakimuutoksia, joilla voitaisiin nopeuttaa lapsiin kohdistuvien rikosten käsittelyä. Jos lakimuutokset tulisivat voimaan, myös rikosasiat, joissa on alaikäinen asianomistaja tulisi käsitellä tuomioistuimessa 30 päivän kuluessa asian vireilletulosta. Esitutkinta tulisi toimittaa kiireellisesti kun ”epäillään alle 18-vuotiaaseen kohdistunutta seksuaalirikosta taikka alle 18-vuotiaan henkeen, terveyteen, vapautteen, yksityisyyteen, rauhaan tai kunniaan kohdistunutta rikosta”. Syyttäjän tulisi lapsiin kohdistuvissa rikoksissa ratkaista kiireellisesti, nostaako hän syytteen vai ei. Myös syytteen nostamisen tulisi tapahtua viivytyksettä.²⁴³

²³⁸ Helminen, Fredman, Kanerva, Tolvanen & Viitanen 2014, 398.

²³⁹ Ojala 2012, 222-223.

²⁴⁰ Hirvelä 1997, 101, 104.

²⁴¹ Hirvelä 1997, 101.

²⁴² Lapsiasiavaltuutettu 2017, 34. Ehdotus numero 39.

²⁴³ HE 144/2022 vp., 8.

Lakimuutoksista seuraisi lisäresurssien tarpeita rikosprosessin kaikissa vaiheissa. Hallituksen esityksen mukaan muutoksista aiheutuisi poliisille 29 henkilötyövuoden lisätarve, jolloin henkilöstökustannuksista aiheutuisi 515 000 euron lisäkustannus vuonna 2023. Vuosittainen lisäkustannus vuodesta 2024 lähtien olisi 2,059 miljoonaa euroa vuosittain. Lakimuutoksista aiheutuisi lisäksi tarpeita kehittää asianhallintajärjestelmiä. Syyttäjälaitokselle aiheutuisi 10 henkilötyövuoden lisätarve, mikä tarkoittaisi vuonna 2023 238 000 euron lisämäärärahaa ja vuodesta 2024 alkaen 950 000 euron lisäkustannuksia vuosittain. Tuomioistuimissa syntyisi kahdeksan tuomarihenkilövuoden ja kahdeksan kansliahenkilökunnan henkilötyövuoden sekä kahden haastemiehen henkilötyövuoden lisäpanostus. Vuonna 2023 tarvittava lisämääräraha olisi 326 000 euroa ja vuodesta 2024 alkaen vuosittain 1,306 miljoonaa euroa. Hallituksen esityksessä arvioidaan muutoksista johtuvan vuonna 2023 kertaluontoisia kustannuksia 50 000 euroa sekä lisämäärärahan tarve 1 079 000 euroa. Vuodesta 2024 alkaen vuosittaiset kustannukset olisivat 4 315 000 euroa. Muutoksista siis seuraisi merkittäviä rakenteellisia ja teknisiä muutostarpeita ja taloudellista panostusta.²⁴⁴ Nähtäväksi jää, minkälaisia vaikutuksia lakimuutoksilla käytännössä tulee olemaan lapsiasianomistajia koskevissa rikoksissa.

Alaikäiselle rikosprosessi on raskas ja varsinkin silloin, kun prosessi kestää pitkään. Erityisesti lapselle ajan kuluminen tuntuu pidemmältä kuin aikuiselle.²⁴⁵ On tärkeää saada prosessi ripeästi loppuun, jotta lapsi voi jatkaa normaalia elämää mahdollisimman pian. Lapselle tulee varmistaa riittävien tukipalvelujen saatavuus. Esitutinnan laadukkaan toteutumisen kannalta on tärkeää esimerkiksi kuulla lasta mahdollisimman pian tapahtuman jälkeen, jotta voidaan minimoida muistivääristymät ja varmistaa kertomuksen todenmukaisuus. Lapsi muistaa parhaiten tapahtumat, joista ei ole vielä ehtinyt kulua paljon aikaa.²⁴⁶ Kuten tilastoista ilmenee, myös lapsia koskevissa asioissa käsittely kestää kuukausia, eikä prosessia toisaalta saakaan kiirehtiä liikaa. On tärkeää huomioida, että asia tulee selvitettyä asianmukaisesti. Ripeys ei saa olla itseisarvo, vaan tutkinta on suoritettava laadukkaasti. Tilastoista on nähtävissä, että rikosprosessien viiveet pitenevät vuosi vuodelta, vaikka aiheesta on käyty julkista keskustelua jo pitkään. Suomi on saanut kansainvälisellä tasolla EU:lta huomautuksia prosessien kestosta ja edellä esiteltiin yksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tapaus, joka koskee Suomea.

Yleinen näppituntuma julkisessa keskustelussa tuntuu olevan, että poliisi ja tuomioistuimet ovat ruuhkautuneita ja kiireisiä, mikä johtaa rikosprosessien pitkittymiseen. Merkitystä voitaan kuitenkin antaa myös jokaisen virkamiehen yksilölliselle työtahdille ja työtehtävien priorisoinnille. Niin yksittäiset rikostutkijat kuin käräjätuomarit priorisoinevat henkilökohtaisesti eri asioita. Tuomioistuinten osalta voidaan arvioida myös, onko uusilla käräjätuomareilla riittävästi tukea saatavilla, sillä tuomarin työ on hyvin itsenäistä. Erityisesti lapsiasioissa, jotka

²⁴⁴ HE 144/2022 vp., 9-11.

²⁴⁵ Fagerlund & Toivonen 2021, 24.

²⁴⁶ Korkman 2022, 194.

tulisi käsitellä nopeasti, tulisi olla tuomioistuinvaiheessa käsittelijänä lapsiasioihin erikoistuneita kokeneita käräjätuomareita ja käräjätuomareita tulisi perehdyttää aktiivisesti. Kiireellistä käsittelyä vaativien asioiden käsittelijän tulee ymmärtää ripeän käsittelyn tärkeys. Tarvittaessa kiireettömämpien asioiden käsittely on siirrettävä tuonnemmaksi.

Lähteet

Kirjallisuus ja artikkelit

- Fredman, M., Kanerva, J., Tolvanen, M. & Viitanen, M. Esitutkinta ja pakkokeinot. 6. painos. Alma Talent Oy, yhteistyössä Lakimiesliiton Kustannus. Helsinki 2020.
- Hakalehto, S. Lapsioikeuden perusteet. Alma Talent Oy 2018.
- Hakalehto, S. Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. Defensor Legis 4/2011.
- Hakalehto, S. Oikeustapauskommentaari KKO 2021:82 Lapsen oikeus kärsimyskorvaukseen pahoinpitelystä teoksessa KKO:n ratkaisut kommentein. Alma Talent Oy.
- Helminen, K., Fredman, M., Kanerva, J., Tolvanen, M. & Viitanen M. Esitutkinta ja pakkokeinot. 5. painos. Alma Talent Oy 2014.
- Hirvelä, P. 1997. Lapsi rikosprosessissa, erityisesti inestän todistamisen ongelmat. WSOY Porvoo.
- Hirvelä, P. Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. 2006 WSOYpro
- Hirvonen, A. Miksi menet? Opas oikeustieteen metodologiaan. Helsinki 2011.
- Husa, J., Mutanen, A-K. & Pohjolainen, T. Kirjoitetaan juridiikkaa: ohjeita oikeustieteellisten kirjallisten töiden laatijoille. 2008. Talentum Oy. Tampere.
- Hyttinen, T. Oikeustapauskommentaari KKO 2016:24 Pahoinpitely ja poikalapsen ympärileikkaus teoksessa KKO:n ratkaisut kommentein. Alma Talent Oy.
- Jokela, A. Rikosprosessioikeus. 5. painos. Alma Talent Oy 2018.
- Kangas, U. Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet. 2. painos. Alma Talent Helsinki 2019.
- Kimpimäki, M. RIKOSUHRIPALVELUT: ERITYINEN OIKEUS VAI PALVELU MUIDEN JOUKOSSA? Edilex 2022/9.
- Korkman, J. Muistin varassa - oikeusprosessi ja totuus. Kustantamo S&S 2022.
- Ojala, T. Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset. Edita Publishing Oy 2012.
- Pajulammi, H. Lapsi, oikeus ja osallisuus. Väitöskirja. Talentum Helsinki 2014.
- Pellonpää, M., Gullans, M., Pölönen, P. & Tapanila, A. Euroopan ihmisoikeussopimus. 6. painos. Alma Talent Helsinki 2018.

Peuraniemi, K. 2007. Lapsi pahoinpitelyn uhrina. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta. Opinnäytetyö.

Silvennoinen, E. Lapsen oikeudet ja lapsiasianomistajan rooli esitutkinnassa. Lakimies 2/2021 s. 260-264.

Virolainen, J. Prosessin pitkittymisen syistä, seurauksista ja ehkäisykeinoista. Defensor Legis 4/2006.

Vuorenpää, M. Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa. 2. painos. Alma Talent Oy 2014.

Vuorenpää, M., Helenius, D., Hietanen-Kunwald, P., Hupli, T., Koulu, R., Lappalainen, J., Lindfors, H., Niemi, J., Rautio, J., Saranpää, T., Turunen, S., Virolainen, J. Prosessioikeus. 6. painos. Alma Talent Oy 2021.

Virallislähteet

Euroopan ihmisoikeussopimus

HE 224/1982 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 82/1995 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 52/2002 vp. Hallituksen esitys laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain sekä eräiden näihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 190/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren eräiden todistelu-, kiireelliseksi julistamista ja ylimääräistä muutoksenhakua koskevien säännösten muuttamisesta.

HE 167/2003 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi vahingonkorvauslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 271/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä käräjäoikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta.

HE 93/2005 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikosasioiden sovittelusta.

HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

HE 164/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 66/2015 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi esitutkintalain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 13/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 144/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi esitutkintalain 3 luvun 11 §:n ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n ja 5 luvun 13 §:n muuttamisesta

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu EOAK/5625/2020. Lapsiin kohdistuneiden rikosten käsitteilyn kestoa koskeva sääntely. 2.9.2020.

Lakivaliokunnan mietintö (43/2010) koskien hallituksen esitystä (282/2010) lasten suojelemista seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymiseksi ja siihen liittyviksi laeiksi.

Muut lähteet

Eduskunta 2018. Mikä laki kielsi lapsen ruumiillisen kurituksen? <https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/kirjasto/tietopalvelulta-kysyttya/Sivut/mika-laki-kielsi-lapsen-ruumiillisen-kurituksen.aspx> viitattu 2.10.2022

Fagerlund, M & Toivonen, V. Rikosprosessin kesto lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:3. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki 2021.

Haapakangas, K. 2020. Voiko vanhojen rikosten ilmoittaminen selittää esitutkinnan pitkää kestoa? <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2020/voiko-vanhojen-rikosten-ilmoittaminen-selittaa-esitutkinnan-pitkaa-kestoa/> Tilastokeskus. Viitattu 8.10.2022.

Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksia 2020: Vahingonkorvauslain 5 luvun säännösten nojalla kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta, pysyvästä haitasta sekä kärsimyksestä suoritettavien korvausten määrästä. 5. painos. Helsinki 2020.

Heikkilä, M & Rantaeskola, S. Suunnitelma lapsen edunvalvonnan kehittämisestä valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki 2022.

Kovemmin käsin - suomalaisten kasvatusasenteet ja kuritusväkivallan käyttö 2021. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 7/2021.

Lastensuojelu tulee miettiä alusta asti uusiksi. Helsingin Sanomat pääkirjoitus 5.6.2022.

Lohilahti, O. 22.7.2018. ”Pohjoismaiden mustana lampaana” pidetyn Suomen tuomiot Euroopan ihmisoikeustuomio-istuimessa kääntyivät laskuun - vielä 2000-luvun alussa langettavia tuli roimasti enemmän. Helsingin Sanomat. Viitattu 11.11.2022. <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000005766087.html>

Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2017. Onko lapsella oikeusturvaa? <https://lapsiasia.fi/documents/25250457/32008468/Onko+lapsella+oikeusturvaa-Vuosikirja+2017.pdf/0c50ef83-8d9b-5ed0-68e1-735848889758/Onko+lapsella+oikeusturvaa-Vuosikirja+2017.pdf?t=1601447758297>

Poliisi. Rikoksen tutkinta. Viitattu 7.11.2022. <https://poliisi.fi/rikoksen-tutkinta>

Puranen & Kiviluoto. Lapsi rikosasiassa. <https://puranen-kiviluoto.fi/lapsi-rikosasiassa/> viitattu 26.5.2022

Poliisihallituksen ohje ”Lapsi asianomistajana ja todistajana poliisitoiminnassa ja esitutkinassa” 23.12.2019 POL-2019-34669.

Reinboth, S. 2.12.2017. Yksitoistavuotiaan abortti Oulussa, kahdeksanvuotiaan Vilja Eerikan murha ja nyt Miriamin epäilty hyväksikäyttö - Miksi viranomaiset eivät kuule lapsen hätää? Helsingin Sanomat. Viitattu 11.11.2022. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005473683.html>

Rikosuhripäivystys. Alaikäinen rikosprosessissa. <https://www.riku.fi/rikoksen-uhrina/lapsi-ja-nuori-rikoksen-uhrina/alaikainen-rikosprosessissa/>

Rikos- ja riita-asioiden sovittelu. Vantaan sovittelutoimisto. <https://www.vantaa.fi/fi/palveluhakemisto/palvelu/rikos-ja-riita-asioiden-sovittelu#tab-introduction> viitattu 17.8.2022

Seppälä, J. Euroopan ihmisoikeussopimus edellyttää: Oikeuskäsittelyihin sujuvuutta, kansalaisille oikeussuojaa. Lakimiesuutiset 7.1.2014. <https://lakimiesuutiset.fi/euroopan-ihmisoi-keussopimus-edellytt-oikeuksittelyihin-sujuvuutta-kansalaisille-oikeussuojaa/>

Tuomioistuinlaitoksen vuositilastoja. Käräjäoikeudet. <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiOGUwMTUxNWItMGQ1Ni00ZGE4LTlhMzUtODJiNWUwOGNkZGJkIiwidCI6IjIjMTRk-ZmE0LWMwZmMtNDcyNS05ZjA0LTc2YTQ0M2RlYjA5NSIsImMiOiJh9&pageName=ReportSectionea784f77af9fc2b4499e> viitattu 1.9.2022.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Puhevalta. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/huostaanotto/puhevalta>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Lastensuojelu ja kriisityö. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/lastensuojelu-ja-kriisityo#lapsi%20ja%20kriisi> viitattu 22.9.2022

Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriö 2013:19. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74483/Toimiva%20lastensuojelu%20loppuraportti_final_19062013.pdf?sequence=1&isAllowed=y viitattu 30.10.2022.

Tilastokeskus 2021. Viranomaisten tietoon tulleiden perhe- ja lähisuhdeväkivallan uhrin muuttajina. Epäilty uhrin vanhempi, 0-17, uhrien lukumäärä rikosnimikkeiden mukaan.

Tuomioistuinviraston tiedote 3.3.2021: Vuonna 2020 koronaviruspandemia ruuhkautti käräjäoikeudet. <https://tuomioistuinvirasto.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteetjauutiset/2021/vuonna2020koronaviruspandemiaruuhkauttikarajaoikeudet.html>

Valtiokonttori. Hyvitys oikeudenkäynnin viivästymisestä. 22.8.2022. https://www.valtiokonttori.fi/palvelut/korvaus-ja-vahinkopalvelut/hyvitys-oikeudenkaynnin-viivastymisesta/#_tilastoja viitattu 5.9.2022

Lapsiasiavaltuutettu. YK:n lapsen oikeuksien komitean 62. istunto, 14. tammikuuta - 1. helmikuuta 2013. Yleiskommentti nro 14 (2013) lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta). https://lapsiasia.fi/documents/25250457/37288006/CRC_C_GC_14_julkaisu.pdf

Oikeuskäytäntö

KKO 1993:151

KKO 2005:53

KKO 2011:34

KKO 2011:102

KKO 2013:50

KKO 2013:77

KKO 2013:96

KKO 2013:97

KKO 2014:48

KKO 2016:24

KKO 2018:3

KKO 2019:54

KKO 2021:5

KKO 2021:31

KKO 2021:54

Turun hovioikeuden ratkaisu 20/100773

R 22/1667, Itä-Uudenmaan kärjäoikeus.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

F ja M v. Suomi 17.7.2007 (Application no. 22508/02).

Kuviot

Kuvio 1: Viranomaisten tietoon tulleiden perhe- ja lähisuhdeväkivallan uhrin muuttujina.

Epäilty uhrin vanhempi, 0-17, uhrien lukumäärä rikosnimikkeiden mukaan (lkm.) 41

Kuvio 2: Valtiokonttorin maksamat oikeudenkäynnin viivästymishyvitykset 2015-2021. 64

Kuvio 3: Koko rikosprosessin keston keskiarvot päärikoksen mukaan kuukausina ja käräjäoikeuksittain vuosina 2014-2019. 67